

kültür ve iletişim
culture and communication

1999 2(1)
KIŞ • WINTER

kültür ve iletişim

culture and communication

1999 2(1) Kış • Winter

ki, iletişim, kültür eleştirisi ve toplumsal düşünce alanlarında üretilen en iyi eleştirel yazıları yayınlamaya adanmış disiplinlerarası akademik bir dergidir. ki eleştirelliği, aklın sınır ve imkanlarının araştırılması yolunda her türlü dogma karşıtlığı olarak tanımlar. ki'nin kapıları iletişim çalışmalarına olduğu kadar insan varoluşunun ve kültürünün temel bileşeni olan iletişimin içerildiği tüm düşünce boyutlarına -tüm sosyal bilim disiplinlerine, insan bilimlerine, tüm yöntemlere ve bunların kesişim noktalarından doğacak arayışlara açıktır. ki "hakemli" bir dergidir; dergiye yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, yazarın kimliğini bilmeyen uzman hakemler tarafından değerlendirmeye alınır. ki yılda iki kez, Ocak ve Temmuz aylarında yayınlanır. ki'nin yayın dilleri Türkçe ve İngilizce'dir.

Editör *Editor*
Halil Nalçaoğlu

Yayın Kurulu *Editorial Board*
Sevda Alankuş Kural
Bülent Çaplı
Ayşe İnal
Ahmet Tolungüç

Editör Asistanları *Editorial Assistants*
Meltem Ağduk Gevrek
Sevilay Çelenk

Tasarım *Design*
m.Sobacı

Uluslararası Değerlendirme ve Danışma Kurulu
International Review and Advisory Board

Ackbar Abbas, *University of Hong Kong, ROC*
Brian G. Chang, *University of Massachusetts, USA*
Kuan-Hsing Chen, *National Tsing-Hua University, Taiwan*
George Gerbner, *Temple University, USA*
Lawrence Grossberg, *University of Illinois, USA*
Michael Morgan, *University of Massachusetts, USA*
R. Radhakrishnan, *University of Massachusetts, USA*

ISSN 1301-7241

kültür ve iletişim • *culture and communication*

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
Cebeci 06590 Ankara Turkey
tel: (90.312) 362 20 24
fax: (90.312) 362 27 17
e-mail: ki@media.ankara.edu.tr
web: www.ankara.edu.tr/ilef/ki/

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı
Adına **Sahibi** ve **Sorumlu Yazı İşleri Müdürü:**
Süleyman Coşkun

Vakıf adına **Yayın Koordinatörü:**
Abdülrezak Altun

Baskı: Ümit Yayıncılık

kültür ve iletişim Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi
Mezunları Vakfı tarafından yayınlanmaktadır.

Copyright ©1999 kültür ve iletişim. Tüm hakları saklıdır.

İ ç i n d e k i l e r

5

Akademik Kurumsallaşma veya "Disiplin Yöntemleri"

Halil Nalçaoğlu

15

Behice Boran'ın İletişim Alanına Katkıları

Çiler Keleş

43

Coğrafya, Kültür ve Siyaset:
Suriye'de Esad Rejimini Biçimleyen Koşullar ve Etmenler

Tayfun Atay

65

Modernin "Yasası" Olarak Kamp:
Şiddet ve Politika Üzerine Bir Değerlendirme

Aykut Çelebi

79

State and Culture South Korean Development

Zülküf Aydın

111

Teknik, Teknoloji ve "Mimari" Yaratıcılık
Bina Üretimine Dair Birkaç Olay ve Örnek

Yonca Al

133

Kitap Eleştirileri

Postmodernizmin Yanılsamaları

Toplumsalın Sökümü: Yapıbozumcu Bir Sosyolojiye Doğru

Postmodern Etik

Akademik Kurumsallaşma veya “Disiplin Yöntemleri”

İkinci sayının editör yazısında *Kültür ve İletişim*'in önemli bir dönemeci döndüğünden söz etmiştim. Türkiye'de sosyal bilimler, insan bilimleri, kültür çalışmaları gibi alanlarında, bir sayı çıkıp bir daha çık(a)mayan pek çok dergi olduğu düşünülecek olursa, gücünü bu alanlarda kuramsal/görgül çalışma yapan akademisyenlerden alan *Kültür ve İletişim*'in bir yaşını nitelikli iki sayı ile doldurması, *Türkiye'de akademik kurumsallaşma* anlamında alçakgönüllü ama önemli bir adımdı. Akademik yapılanma, üretilen özgün çalışmalar ve yayınlanan çeviri eser sayısına bakıldığında (tüm eksiklik ve olumsuzluklara karşın) Türkiye'de sosyal bilim ve insan bilimleri alanlarının belli bir olgunluğa eriştiği inancı ile yola çıkan ve amaçlarından biri bağımsız, hakemli, akademik süreli yayın ihtiyacını karşılamak olan dergimiz, elinizdeki üçüncü sayısı ile ikinci yılına girmiş oluyor. Sanırım 1908 yılında F. M. Cornford'un "bir genç üniversite politikacısına" verdiği öğütleri hiç dinlemeden, "artık beklemeden bir şeyler yapılması gerektiğini sanacak kadar tecrübesiz" (69) olduğumuzu kanıtladık ve "hiç bir şeyin ilk defa yapılmaması" (83) ilkesini de iletişim alanında hakemli akademik bir dergi çıkararak yerle bir ettik. Bize destek veren herkese, hakemlerimize, yazarlarımıza ve okurlarımıza içten teşekkürlerimizi sunuyor, "iletişim, kültür eleştirisi ve toplumsal düşünce alanlarında üretilen en iyi eleştirel yazıları" 1999 yı-

Halil Nalçaoğlu
Editör

Bu sayının hazırlanmasındaki katkılarından dolayı

Ayşe İnal
ve

Hakan Tuncel'e
teşekkür ederiz.

kültür ve iletişim

1
Konunun özlü bir hukukî değerlendirilmesi Öğretim Elemanları Sendikası (ÖES) Ankara Üniversitesi Şubesi'nce kaleme alındı ve gereken yerlere ulaştırıldı.

ında da yayımlamaya devam edeceğimizi duyurmak istiyorum.

1998 yılının son çeyreği akademik topluluk açısından kaygı verici gelişmelere tanık oldu. "Yükseköğretim Kurumları Yönetici, Öğretim Elemanı ve Memurları Disiplin Yönetmeliğinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Yönetmelik" 7 Kasım 1998 tarihli *Resmî Gazete*'de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Yeni yönetmeliğin normal bir hukuk düzeninde yasaların ilgi alanına girmesi gereken cezaî düzenlemeleri idarî düzeyde "halletmek" için hazırlandığı çok açık. Bu yönetmeliğin en çarpıcı yönü, kuşkusuz, *meslekten veya kamu görevinden çıkarılma cezası alan öğretim elemanlarının akademik ünvanlarını hiçbir şekilde kullanamayacaklarına* dair olan ifade özetleniyor. Bu yönetmeliği şu anda kullanıldığı amaçları için ("irticaî faaliyetlerde bulunanlara" hayatı zindan etmek!) eleştirmeyenler çok yanılıyor. Çünkü aynı değneği yarın kimin ele geçireceği ve ne amaçlar için kullanacağı konusunda en küçük bir garantisi yok kimsenin. Üniversiteleri baskıcı ve anti-demokratik bir kısıncın içine alarak yönetmenin yönetenlere önemli kolaylıklar sağladığı bir gerçek. Ancak bu tür bir eğilimin zararının sadece yasalara ve Anayasa'ya aykırı *yöntemlerle* cezalandırılan bireyler olmadığı da bir gerçek. "Ünvan" gibi akademik kazanımları risk altına sokan tek ölçütün yine akademik olması gerektiğini, aksi halde uygulanan yaptırımların siyasi/ideolojik bir boyut kazanacağını ve böylelikle akademik kurumsallaşmanın kuşku altına gireceğini rahatlıkla söyleyebiliriz.¹

Akademide ve akademinin özgül anlamını bulduğu Türkiye'de yaşananları doğru analiz etmek gerekiyor. Akademisyenlerini *akademik olmayan amaç ve yöntemlerle* kapı dışarı eden iktidarın dili, aslında akademiyle sınırlı olmayan bir açmazı temsil ediyor. Her karar, her yasa, her yönetmelik

gücü ve zayıflıklarıyla içinde anlam bulduğu toplumsal koşulları yansıtıyor. Bu bakımdan, yasa ve yönetmeliklerin paradoksal adaletsizliklerinin kökenini değerlendirirken, bakışımızı hukukî iç tutarsızlıklarla ya da uygulamaların hukuk hiyerarşisine (Anayasa-yasalar-yönetmelikler) aykırılığıyla sınırlamak yanlış olacaktır. Akademinin "kurumsallığının" kuşku altına girmesinden kastım, bu anlamda, "kötü hukuktan" daha genel bir bölgeye ve dolayısıyla daha vahim bir gerçeğe işaret ediyor. Eğer bu gerçeği anlayabilirsek, sözgelimi, Sırp parlamentosunda geçtiğimiz yıl içinde onaylanarak 26 Mayıs 1998 tarihinde yürürlüğe giren merkezileştirici, anti-demokratik ve akademik özgürlüğü baltalayan yeni üniversite yasasını Türkiye'de karşılaştığımız yasal düzenlemelerle karşılaştırmak mümkün olacaktır.² Sırbistan'da akademisyen ve entellektüellerin baskı ve denetim altında tutulmalarının kökleri, acımasız bir savaşı tüm dünyanın tepkisi (ve çoklukla timsah gözyaşları) eşliğinde inatçı bir kararlılıkla yürüten yönetimin tam da bu "tepkii" içeride denetim altına alma arzusunda arayabiliriz.

Entellektüeli ve/veya akademisyeni "disiplin altına alma" pratiğinin Türkiye'deki kökleri nereye uzanıyor? 12 Eylül 1980'le başlayan çeşitli "disiplin yöntemlerinin" bir yandan belli bir akademik kurumsallaşmayı merkezî bir yürütme organı ile sağlarken, bir yandan da bu organın akademi-dışı kaygılarla yürüttüğü disiplin çabası, oluşturulmaya çalışılan kurumsallığı ciddi biçimde örseliyor.³ Bugün Türkiye'de akademik ve akademik olmayan entellektüel ayrımının, bu örselenmenin bir sonucu olarak, "mektepli/alaylı" karşıtlığından çok, önce "mektepli-eski mektepli," şimdilerde ise "mektepli-özel mektepli" karşıtlık ve çatışmasına dönüştüğünü söylemek çok yanlış olmaz sanırım. Kurumsallık, hiç şüphesiz, ilkelerle mümkün oluyor. "İlke" denen şeyin ise en kötü tarafı tarihsel, siyasal, ideolojik vb. yapılardan etkilenmeden işlerliğini sürdürmesi. İlkeler sadece günlük siyasal gereklilikler uyarınca (ve akademi-dışı koşulların etkisiyle) işlerlik kazanırsa "akademik kurumsallık" yerini *verili top-*

2
Sırp yönetimi akademisyeni işten çıkarma pratiğine YÖK'ten daha sistematik yaklaşıyor: yasaya göre yeni sözleşme imzalamaya zorlanan akademisyenlerin her 4 yılda bir kurumlarıyla ilişkileri otomatik olarak kesiliyor—eğer sözleşmeleri bir 4 yıl daha uzatılmazsa...

3
Entellektüeli/akademisyeni disipline etme pratiğinin YÖK'le başladığını sanmak safık olurdu. Ancak burada merkezileştirme çabaları ile birlikte gelen "disiplin yöntemleri" söz konusu edildiğinden disiplin tarihçesine girmek istemiyorum.

luma özgü "disiplin yöntemlerine" bırakıyor. Dünyanın önde gelen sosyal bilimcileri ve genelde pek çok entellektüel Sırp yönetimini yaptıklarından dolayı protesto ederken, öyle görünüyor ki, yaşadığımız toplumun özgül koşulları Türkiye'de çalışan akademisyenlerin daha da yalnızlaşmasına yol açıyor.

Uluslararası düzlemde yalnız kal(ma)mak sadece yönetsel çerçevede düşünülecek bir sorun değil. Tam tersine, bunun yönetsel bir sorundan çok akademik bir sorun olması gerekiyor. Bu sorunun çözümü ise, daha önceki yazılarımda da çeşitli vesilelerle vurguladığım gibi, akademisyenlerin yabancı meslekdaşlarıyla kendi alanlarında daha sık ve etkin bir alış-veriş pratiğine girmeleri ile mümkün. İletişim alanında çalışan akademisyenlere uluslararası düzlemde tartışma ve paylaşma platformu sağlayan bir kuruluşu (ICA) ikinci sayımda tanıtmaya çalışmıştım. Bu sayıda yine benzer bir uluslararası kuruluşu, IAMCR'ı (*International Association for Media and Communication Research*)⁴ tanıtmak istiyorum.⁵ IAMCR, UNESCO ile bağlantılı, iletişim ve medya araştırması alanlarında uluslararası düzeyde örgütlenmiş bir "şemsiye örgüt." Örgüt amaçlarını şöyle tanımlıyor: araştırmacıların, medya alanında çalışanların ve iletişim politikası üretme konumunda olanların ürünlerini tartışabilecekleri bir forum oluşturmak; iletişim alanında araştırmaları teşvik etmek; iletişim araştırma sonuçları, yöntemleri ve ihtiyaçları ile ilgili bilgileri yaymak; genelde iletişimin ve iletişim araştırmalarının/önünü tıkayan koşullara dair araştırmaları ve bilgi alış-verişini cesaretlendirmek; araştırmalar ve araştırma sonuçlarının duyurulması yolu ile gazeteci ve diğer medya profesyonellerinin eğitimlerine katkıda bulunmak.

IAMCR, "sivil toplum örgütü" olmaya özel bir vurgu yaparak, devlet-dışı kamusal karar mekanizmalarında rol oy-

namayı hedefliyor ve iletişim araştırmalarının kamusal yaşama yapacağı katkı konusunu sürekli gündeminde tutuyor. IAMCR'ın amaçlarının bir boyutu da kuruluşun kendisini bir "profesyonel çıkar grubu" olarak tanımlamasıyla ilgili. Bu anlamda IAMCR üyelerinin iş güvenliği, akademik düşünce ve ifade özgürlüğü, kariyer geliştirme gibi konulardaki çıkarlarının korumasında da söz sahibi olmak istiyor.

Bu hedefler IAMCR (ya da ICA) gibi profesyonel örgütlerin manifestolarında yazıldıkları şekliyle kulağa hoş geliyor kuşkusuz. Ancak Türkiye'de çalışan akademisyenleri ilgilendiren boyutuyla bu profesyonel kuruluşlar, uluslararası boyutu her düzlemde giderek önem kazanan iletişim alanında belli bir mevcudiyet kazanmak anlamına geliyor—Türkiye'de çalışan akademisyenlerin çalışmalarını benzer işlerde çalışan yabancı meslekdaşlarına iletmesi, iletişim alanının dünyadaki gündeminin Türkiye'de de tartışmaya açılabilmesi, akademinin sorunları konusunda yabancı meslekdaşlarla görüş alış-verişinde bulunulması bu "mevcudiyetin" kapsamında anılabilecek konular.

Dünya iletişim platformlarında mevcudiyetin en önemli araçlarından biri uluslararası konferanslar. IAMCR şimdiye kadar Prag, Paris, Caracas, Yeni Delhi, Bled, Guarujá, Seul, Sidney, İstanbul, Dublin, Portoroz, Glasgow kentlerinde düzenlediği uluslararası iletişim konferanslarına son halkayı 27-31 Temmuz 1999 tarihinde Leipzig'de ekliyor. Konferansa son başvuru tarihi 15 Şubat 1999—dergimiz pek çok okurunun eline geç ulaştığından ne yazık ki (şimdilik) "enformatif" olma işlevini tam anlamıyla yerine getiremiyor. Ancak okurlarımız bu ve bundan sonra yapılacak olan konferanslarla ilgili her türlü bilgiye erişim için dergimize ya da doğrudan IAMCR adreslerine⁶ başvurabilirler.

Türkiye'de yazan akademisyenler çalışmalarını uluslararası düzlemde erişilebilir kılmak için uluslararası indekslerden birinde yer almak yoluna da gidebilirler. Dünyanın en büyük uluslararası indekslerinden birine (*MLA Internati-*

⁴ Örgütün Fransızca ve İspanyolca adları şöyle: AEIRI (*Association Internationale des Etudes et Recherches sur L'Information et la Communication*); AIICS (*Asociación Internacional des Estudios de Comunicación Social*).

⁵ Burada yer alan bilgiler ağırlıklı olarak IAMCR'ın Internet'teki web-sitesinden derlenmiştir: <http://aivm.american.edu/~mowlana/hpiamcr.htm>.

⁶ Konferanslar ve Dış İlişkiler: Hamid Mowlana, President, The School of International Service, American University, 4400 Massachusetts Ave. NW, Washington D.C. 20016, USA. Tel.: +1 202 885 1628, Faks: +1 202 885 2494, E-Mail: mowlana@american.edu.

Genel bilgi, Bülten, ve tebliğ özetleri: Naren Chitty, Secretary General, Macquarie University, Media and Communication Department, North Ryde NSW 2109, AUSTRALIA. Tel.: +61 2 850 8786, Faks: +61 2 850 8240, E-Mail: nchitty@pip.engl.mq.edu.au.

Üyelik harçları ve üye rehberi: Gertrude J. Robinson, Treasurer, Graduate Program in Communications, McGill University, 3465 Peel Street, Montreal PQ H3A 1W7, CANADA. Tel.: +1 514 398 4932, Faks: +1 514 398 4934, E-Mail: cxro@musica.mcgill.ca.

onal Bibliography ve MLA Index of Periodicals) girmek için *Kültür ve İletişim*'de yayın yapmanın yeterli olduğunu bir kez daha hatırlatarak bu sayımızın içeriğini tanıtmaya geçmek istiyorum.

Derginin içindekiler sayfasına hızlı bir bakış bile bu sayının belli bir tema etrafında toplanmayan makalelerden oluştuğunu gösterecektir. Hakemli bir akademik dergi olarak *Kültür ve İletişim* yayımlayacağı yazıları, özel dosyalar hariç, "ismarlama" diye bilinen yöntemle değil kapsadığı alanlarda çalışan ve araştırma yapan akademisyenlerin başvuruları ile topluyor. Gerek iletişim alanının disiplinlerarası niteliği, gerekse *Kültür ve İletişim*'in yayın politikasında belirttiği alanların genişliği dergimize çok çeşitli konu ve yaklaşımlar içeren yazıların ulaşmasına olanak veriyor. *Kültür ve İletişim* olarak hakemlerden olumlu değerlendirme alan nitelikli yazıları yayımlamayıp uygun bir çerçeve belirlenene kadar bekletmek yerine hemen yayımlamayı tercih ediyoruz. Böylece potansiyel yazarlarımıza bir de duyuru yapmış oluyoruz: çalışmalarınızı "acaba gelecek sayı hangi tema etrafında örgütleniyor" düşüncesi olmadan dergimize gönderebilirsiniz!

Kültür ve İletişim elinizdeki üçüncü sayısı ile beş önemli çalışma ulaştırıyor siz okurlarına. Bunlardan ilki Çiler Keleş'e ait: "Behice Boran'ın İletişim Alanına Katkıları." Türkiye, yetmiş insan gücüne sahip çıkma karnesi ne yazık ki kırıklarla dolu bir ülke. Temsil ettiği düşünce ya da siyasal eğilim ne olursa olsun "takibata uğramak" Türkiye'de düşünsel üretim yapanların zihinlerinde düşünsel üretimin bir *leitmotif*'i olarak hep varolmuştur demek çok abartmak olmaz sanırım. Bu *leitmotif*'in özellikle geçerli olduğu kişiler, akademik ve siyasal kimliklerini birarada ve başabaş bulunduran

lardır diyebiliriz. Behice Boran bu tarife en iyi uyan önemli toplumbilimcilerimizden biridir. Keleş bu sayıda yayımlanan makalesinde, Behice Boran'ın *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayesesi* başlıklı kitabı ile *Yurt ve Dünya, DTCF Dergisi* gibi süreli yayınlarda yer alan makaleleri üzerinde yaptığı araştırma ile Boran'ın düşüncesinin oldukça ilginç ve bildiğim kadarıyla üzerinde bugüne kadar pek durulmamış bir boyutuna ışık tutuyor: İletişim. Bir üst-yapı kurumu olarak kavranması gereken "iletişim," belirlemci (*determinist*) bir çerçevede nasıl kavramsallaştırılabilir? Keleş'e göre Marksist analizin beraberinde getirdiği belirlemciliğine karşın, Boran'da bir üst-yapı kurumu olan iletişimin de alt-yapı üzerinde belirli bir etkisi vardır—bu karşılıklı etkileşim Boran'ı "ekonomi-politik" bir çizgiye yerleştirmektedir. Boran yöntembilimsel açıdan ise "yapısal işlevselcidir." Keleş'in makalesi mevcut sosyal bilim birikimimizin farklı bir perspektiften bir yeniden değerlendirilmesi olarak ve bugün içinde hareket ettiğimiz kimi kavramsal çerçevelerin kendiliğinden oluşmayıp daha önce birileri tarafından formüle edildiği gerçeğine işaret etmesi açısından da ilgi çekici.

Birkaç ay kadar kısa bir süre önce "ilan edilmemiş bir savaş" hali yaşayan iki ülke olan Türkiye ve Suriye ilişkileri PKK lideri Abdullah Öcalan'ın Suriye'den sınır dışı edilmesi ile yeni bir boyut kazandı kuşkusuz. Bu bakımdan dergide yer alan ikinci makale özellikle "zamanında" okurlara ulaşıyor. Bu çalışma Tayfun Atay'ın katkısı ve "Coğrafya, Kültür ve Siyaset: Suriye'de Esad Rejimini Biçimleyen Koşullar ve Etmenler" başlığını taşıyor. Başlığında da anlaşılacağı üzere, makale Suriye'nin coğrafî, kültürel ve siyasal etmenlerle şekillenen siyasî tarihi içinde Hafız El Esad rejiminin bir analizi niteliğinde. Sömürgeleştirilen topraklarda ulus, kimlik, siyasal iktidar vb. konuların sağlıklı analizi özel bir yaklaşım gerektiriyor. Suriye örneği 8. yüzyıldan 1946 yılında sona eren Fransız mandasına kadar bağımsız bir siyasal birime tanıklık etmemiş bir coğrafyayı ve kültürü içeriyor. Bu açıdan

bakıldığında, kavim, mezhep, akrabalık gibi birincil aidiyetlerin toplumsal yapıya egemen olmasıyla şekillenen Suriye'nin çağdaş tarihi, Türkiye'yi yakından ilgilendiren bölgesel ilişkiler ağında önemli bir unsur olarak göze çarpıyor. Atay son derece titiz ve bilgilendirici çalışmasında şu temel varsayımdan hareket ediyor: "biz Türklerle" tarihî bir içe sindirememesi sorunu olarak Hatay'dan PKK'ya, oradan "su sorununa" kadar pek çok rahatsız edici ve düşmanca söylem bağlamında ilişkisi olan bu sosyopolitik yapıyı, sadece bu ve benzeri "sorunların" "bizim açımızdan" gerçekleşen etkileri temelinde değil ama kendi tarihsel oluşumu ve kültürel, siyasal, hatta coğrafi altyapısı temelinde "anlamak" gereklidir. Atay'ın yazısı değerlendirme sürecine girdiğinde bu paragrafın başında değindiğim gelişmeler henüz söz konusu değildi. Ancak bu son gelişmelerin de daha iyi değerlendirilebilmesi için Atay'ın yazısının dikkatle okunması gerektiğini düşünüyorum. Ayrıca, uluslaşma süreciyle ilgilenen akademisyenlerin Türkiye'nin de içinde bulunduğu bölgenin siyasî haritasında önemli bir yer tutan Suriye ile ilgili bu yazıyı ilgiyle okuyacakları kanısındayım.

Kültür ve İletişim'in üçüncü sayısı, şiddetin aldığı çağdaş biçimlerden biri olan "kamp" olgusunu bir modern kategori olarak ve İtalyan düşünür Giorgio Agamben'in izinde değerlendiren Aykut Çelebi'nin "Modernin 'Yasası' Olarak Kamp..." başlıklı yazısıyla devam ediyor. Verona üniversitesinde felsefe öğreten ve İtalyanca Walter Benjamin külliyyatının editörü olan Agamben Türkiye'de pek tanınmıyor. İsmi Gilles Deleuze, Jacques Derrida, Slavoj Žižek, Jean-Luc Nancy, Philippe Lacoue-Labarthe gibi çağdaş filozoflarla birlikte anılan Agamben'in Çelebi tarafından ele alınan argümanı pek çok güncel, dolayısıyla tanıdık örneklerle açıklanıyor. Çelebi Agamben'in tezini şöyle özetliyor: "Kamp, kuraldışının süreklilik kazandığı bir dünyada, egemenlik ve iktidar ilişkilerinin, düzeni olmayan bir konumlama biçimidir." Ve ekliyor: "kampların duvarlarını ören, kendi gettolarını inşa eden grup ve pratikler, sivil toplumun içinde de

odaklanmıştır." Bu ikinci nokta aynı zamanda Çelebi'nin Agamben'e eleştirel bakışını da yansıtıyor. Daha açık bir ifadeyle, yazar, oto-gettolaştırma pratiklerinde ötekiyi kapatma değil de "dışarıda bırakma" boyutunun Agamben tarafından gözardı edildiğine işaret ediyor. Akılda pek çok "verimli soru" bırakan bu kısa ancak yoğun çalışmanın doğuracağını umduğum tepki veya eklemeleri yayımlama arzumuzu belirterek dördüncü makalenin tanıtımına geçmek istiyorum.

Yazısını dergimize İngiltere'den yollayan Zülküf Aydın'ın "State and Culture in South Korean Development" ("Güney Kore'nin Kalkınmasında Kültür ve Devlet") başlıklı çalışmasının güncel bir tartışmaya, farklı modernleşme deneyimlerinin karşılaştırmalı analizine, önemli bir katkı oluşturacağına kuşku yok. Makale çok genel bir ifadeyle Güney Kore "modelinin" aslında bir model, ya da tekrarlanabilen bir prototip oluşturup oluşturmadığı sorusunu soruyor. Tarih içinde şekillenen özgül devlet-toplum ilişkisinin ve Kore kültürünü kendine özgü niteliklerinin analizi yukarıdaki sorunun olumsuz yanıtlanmasına yol açıyor. Ulusal kimlik, bürokratik yapılar, eğitim, devlet-sermaye ilişkisi gibi oldukça geniş bir toplumsal/kültürel yelpazede yer alan değişkenleri analizin köşelerine yerleştiren Aydın'ın bu makalesi çok güçlü bir Neo-Klasik görüş eleştirisi olarak okunabileceği gibi, zaman zaman "Doğu Asya ülkeleri mucizesi" söylemi ile Türkiye'nin de gündemine giren bir kalkınma ideolojisinin farklı okumalarına yol açabilecek bir yaklaşım olarak da değerlendirilebilir.⁷

Kültür ve İletişim bu sayısının makaleler kısmını Yonca Al'ın "Teknik, Teknoloji ve 'Mimarî' Yaratıcılık: Bina Üretimine dair Birkaç Olay ve Örnek" başlıklı yazısıyla kapatıyor. Mimarî yaratıcılığı, yaratım sürecinin matematik, teknik ve teknoloji gibi unsurlarla beraber düşünüldüğünde ortaya çıkan kavramsal ve pratik sonuçlarıyla ele alarak eleştiren Al, sadece mimarlık alanı ile sınırlı olmayan önemli sorular soruyor. Al'ın yanıt aradığı soruların özünde "modern" in mer-

7

Bu çerçevede Zülküf Aydın'ın yazısı *Toplum ve Bilim* dergisinin Mart 1999 içinde yayınlanacak olan Doğu Asya Özel Sayısı'nda (*Toplum ve Bilim*, 80, Bahar 1999) yer alan makalelerle birlikte değerlendirilmeli.

kezi sorusu olduğunu gözlemek mümkün: yeni nedir? Bu anlamda mimari yaratıcılıktan yola çıkılarak her türlü yeniliğin felsefi altyapısı sorgulanabilir. Bu altyapının (Yeni'nin metafiziği?), araçsal akıl, hayalgücü, kaza ile oluşan mutasyon, ihtiyaçlar, teknik ve teknoloji gibi kavramlarla çerçevelenmiş "yaratım süreci" hakkında ve bu sürecin amaçsallığı hakkında ip uçlarını arayabileceğimiz bölge olduğu kanısındayım. Yazar şu sonuçlara ulaşıyor: (1) mevcut bilgi ve üretim biçimine bağlı kalarak yapılan tasarım ve uygulamaların değiştirme gücü yoktur; (2) mevcut olana rağmen yeni bilgi ve üretim biçimleri tasarlanabilir; (3) ancak bunlar etkin olarak hayata geçirilemez; ve (4) benzeri olmayan birşey tasarlanamaz.

Kaynakça

Cornford, Francis M. (1969). *Microcosmographia Academica: Bir Genç Üniversite Politikacısına Kılavuz*. Çev. Seha Meray. Ankara: Doğan Yay.

Behice Boran'ın İletişim Alanına Katkıları

Özet

Bu makalede Türk sosyolojisinin önemli isimlerinden olan Behice Boran, iletişim alanı ve iletişim araçları konularındaki düşünceleri özelinde ele alınmıştır. Bu nedenle Boran'ın doğrudan iletişim ve ulaşım ile ilgili bulgu ve düşünceleri derlenmiş ve değerlendirilmiştir. Buna ek olarak Boran'ın toplumsal yapı ve toplumsal değişim ile ilgili tezleri ele alınmış ve yazarın iletişim kuramı içindeki yeri saptanmaya çalışılmıştır. Çalışmanın araştırma alanı olarak Boran'ın *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayesesi* kitabı ve *Yurt ve Dünya* ve *DTCF Dergisi* nde yayımlanmış yazıları kullanılmıştır. "Dağ" ve "ova" köylerini karşılaştırdığı çalışmasında Boran, toplumsal yapının değişim sürecinde maddi belirleyiciler olarak iletişim araçlarının rolünü araştırmıştır. Aynı çalışmada köylüler arasındaki kişilerarası iletişimin doğası üzerine gözlemler de mevcuttur. Boran'ın o zaman "yeni" olan iletişim ve ulaşım araçları (örneğin otomobil, telefon, radyo) ile ilgili analizlerinin günümüzde "yeni iletişim teknolojileri" üzerine yapılan analizlere benzerliği ilginçtir. Boran, iletişim ve ulaşım araçlarının toplumun ekonomik alt yapısı tarafından belirlendiği, ancak bu alt yapının da iletişim ve ulaşım araçlarından etkilendiği sonucuna varmıştır.

Behice Boran's Contributions to the Field of Communication

Abstract

This article is concerned with Behice Boran, one of the important figures in Turkish sociology, in terms of her thoughts about the communication field and the means of communication. For this purpose, her thoughts and findings directly relevant to communication and transportation are extracted and evaluated. Furthermore, Boran's theses about social structure and social change are used in order to locate her within the theory of communication. As the domain of investigation, her book *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayesesi* (*Investigations into Social Structure: The Comparison of Two Types of Villages*), her articles published in *Yurt ve Dünya* and *DTCF Dergisi* are used. In her work where she compares "mountain" and "plain" villages Boran explores the role of communication and transportation as material determinants of the change in social structure. In the same work, she also observes the nature of interpersonal communication among the villagers. It is striking to note that Boran has employed analyses of the then "new" means of communication and transportation (e.g., automobile, telephone, radio) in a way which resemble much to the contemporary analyses of the "new communication technologies." Boran concludes that transportation and communication are determined by the economic infra-structure of the society, which in turn, is influenced by them.

Çiler Keleş

Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi

Behice Boran'ın İletişim Alanına Katkıları

Giriş

Türkiye'de iletişim alanındaki bilgi birikimi, Batı ülkelerindekine benzer şekilde, öncelikle tarih, sosyoloji, siyaset bilimi, felsefe, antropoloji gibi bilim alanlarında yapılan çalışmaların getirdiği katkılarla oluşmaya başlamıştır. Her ne kadar, yine Batı ülkeleriyle karşılaştırıldığında, bu farklı bilimlerin ve disiplinlerin iletişim alanının bilgi birikimine katkılarının oldukça yetersiz kaldığı gözlenirse de, iletişimin bir çalışma alanı olarak belirmesindeki bu temel karakteristik ya da benzeşme önemlidir. Türkiye'de iletişim süreçleriyle ilgili olan ve her biri kendi bilim alanının çalışmaları içinde kalmış bu tür çalışmaların önce günışığına çıkarılması, ardından sistematize edilmesi gerekmektedir.

Türkiye'de iletişim alanının bilgi birikimine katkısı olan çalışmalar hatırlanırken, sosyoloji alanında gelen katkıların değerlendirilmesinde genellikle Mübaccel Kıray'ın monografik çalışmaları, ilk elde akla gelen çalışmalardan olmaktadır (Alemdar ve Erdoğan, 1998:7). Oysa iletişim alanı yanında, Türkiye'de sosyoloji alanında da önemli bir miras olarak ele alınması gereken Behice Boran'ın 1940'lı yıllardaki sosyoloji çalışmaları, sanki biraz dikkatlerden kaçmaktadır. Kaya'nın belirttiğine katılarak, "1940'lı yılların sosyoloji çalışmalarının, bilimsel anlamda ve Türkiye'yi anlamaya dönük olarak kullanılmamış önemli bir miras olduğundan" hareketle (Kayalı, 1994:165), bu yazıda, Behice Boran'ın sosyoloji çalış-

maları ve toplumsal yapı kavrayışından yola çıkılacak ve iletişim alanına yaptığı katkı netleştirilmeye çalışılacaktır. Bu netleştirme ile, Boran'ın siyasal alandaki mücadeleci kimliği dışında, iletişim alanında bir çok sosyologdan ayrıcalıklı olabilecek yeri de, iletişimcilerin dikkatlerine sunulacaktır.

Sosyoloji Çalışmalarıyla Behice Boran

Behice Boran'ın Türk siyasal yaşamı ve sosyoloji çalışmaları açısından özgün yerinden ve öneminden, onun hakkında yazılan bir çok yazıda sık sık sözedilmektedir. Bu özgün konumlanışın, ülkenin iç koşullarıyla ve siyasal gelişmelerin yönüyle olduğu kadar, bilim yapma anlayışıyla da içsel bağlantıları bulunmaktadır. Bu özgün konumlanışın karakteristikleri nelerdir?

Behice Boran, Michigan Üniversitesi'nde burslu sosyoloji doktorası yaparak Türkiye'ye döndükten sonra sosyoloji doçenti olarak 1939 yılında göreve başladığı ve 1948'de siyasi görüşlerinden dolayı uzaklaştırıldığı Ankara Üniversitesi Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde sosyoloji çalışmaları yapmıştır. Dönem, tek parti iktidarından DP'nin kuruluşuyla çok partili yaşama geçildiği dönemdir. Toplumda, İkinci Dünya Savaşı'nın da etkisiyle Turancı düşünceler, sağ görüşler yayılmaya etkisini arttırmaya başlamış, sosyolojide Ziya Gökalp'in etkisiyle Amerikan yöntemleriyle sorunlara eğilme yaygınlaşmıştır.

1940'lar Türk sosyolojisinde yeni bir dönemin başlangıcı olarak kabul edilir. Kurtuluş Kayalı'ya göre, özellikle tarih ve Türkoloji dallarında egemen olan yeni dönemin düşüncelerinden, o dönemde sosyoloji alanı daha az etkilenmiştir Türkiye'de. Boran, Gökalp'in etkilendiği Durkheim sosyolojisine karşı eleştirel bir tutum takınmıştır. Durkheim sosyolojisinin en zayıf noktasının, "sosyal olgunun bir şey değil, bir fikir olduğunu iddia eden; sosyoloğun da sosyal olayın kendisini değil ancak 'gölgesini' yakalayabileceğini" öne süren kuramsal çerçeve olduğunu belirtir (Boran, 1943:104). Kendisi ise ülkedeki sosyal yapıyı, fiili işleyişi çerçevesinde ve fiili durumunu araştırarak ele almıştır.

Özellikle *Toplumsal Yapı Araştırmaları* adlı yapıtı, Türk sosyolojisinde kilometre taşı olarak kabul edilmektedir. Teknik olarak ilk kez alan araştırmasını kullanarak ampirik bir çalışma yapmış ve sosyolojiye felsefi bir düzeyden değil ampirik bir düzeyden yaklaşılması gerekliliğini vurgulamıştır. Manisa köyleri üzerine bu araştırmasıyla, dışa açık köy tipi ve içe dönük köy tiplerini ortaya çıkararak toplumsal değişimin boyutlarına eğilmiştir. Bu çalışmasında, konuya bütünsel bir biçimde bakarken, konuları bir bütünlük içinde kavrama anlayışını Türk sosyal bilimlerine getirmiştir.

Boran, Marksist görüş açısından sosyolojik tahliller yaparken o sıralar, Ziya Gökalp'in de düşünsel etkisiyle "milli ilim" anlayışının yaygınlaşmasına karşı, "evrensel bilim" anlayışını savunmuştur. Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes, Muzaffer Başoğlu ile birlikte çıkardığı *Yurt ve Dünya* dergisinde, *DTCF Dergisi'*nde ve *Adımlar* dergisinde bu görüşler doğrultusunda yazılar ve çalışmalar yayınlamıştır.

İlk sosyoloji çalışmalarında daha çok evrensellik konusu üzerinde durmakla birlikte, 1968 yılında, DTCF'deki arkadaşlarıyla birlikte Türk toplumu hakkındaki özgün gerçekleri saptama ve yorumlama çabasını gösterdiklerini vurgulamıştır. Türkiye'nin somut sorunlarına ilişkin 4B'nin (Boran, Boratav, Berkes, ve Başoğlu) yayınları, bilim anlayışlarının

işledikleri somut konuya yansımalarına yol açmış, fakültelelerinde öğrenci olaylarının nedeni olarak gösterilmiş ve DP'nin iktidara gelmesiyle soruşturmaya uğrayarak okuldan uzaklaştırılmışlardır.

Dönemlerinde milli bilim anlayışının yaygın olmasına karşın, onlar, evrensel bilimsel çizgilerinden dolayı, milli bilim anlayışının bilim dışı olduğunu gösterme çabalarından dolayı, ırkçılık ve Türkiye'deki biçimlenişine eleştirilerinden dolayı tepkiyle karşılanmışlardır. Bilimde evrenselliğin altı çizilirken, ülke gündemiyle ve siyasal gelişmeleriyle doğrudan bağlantılı çalışmalarıyla bu grup farklı bir yerdedir, tabii ki Boran da...

Türk sosyal bilimler dünyasının 4B'si de, sosyal bilimlerde doğa bilimlerinin yöntemlerinin ortak olması gerektiğinden hareketle konulara yaklaşmışlardır. Kendi dönemlerinde yaygın olan görüş, her sosyal bilim alanının ayrı yöntemle çalışması gerektiği görüşü olsa da, onlar bu yaygın kanıyı tartışmalı hale getirmişlerdir (Kayalı, 1994:163).

Boran'ın sosyoloji çalışmalarında toplumun sosyal yapısının öne çıkarılarak, kültürel görünümünün geri plana itildiği belirtilmektedir (Kayalı, 1994:164). Ancak bu tür bir çözümlene eğilimi, onun kültür ve sanat sorunlarıyla ilgilenmediği anlamına gelmemektedir. Yazılarında Boran, roman ve genel olarak sanat üzerinde de yoğunlaşmıştır. Yeni çıkan romanlardan tiyatro oyunlarına kadar döneminin kültür ve sanat yaşamında ortaya konulan ürünleri izlemiş ve eleştirmiştir. Bu eleştiri çalışmalarının yanı sıra Steinbeck, Eflatun, H.Fast ve H.G.Barker'in eserlerini Türkçe'ye kazandırmıştır.

Kayalı'ya göre 4B'nin kültürel sorunlarla uğraşmamaları, kendilerine yönelik tepkilerle karşılaşmamak için yapılan bilinçli bir tercihtir (1994:165). Onun yerine daha çok yurt sorunlarına duyarlılıklarıyla, Türkiye'nin çeşitli yörelerinde somut araştırmalar yapmaya yönelmişlerdir. Toplumsal değerlerin hareket noktası ve açıklayıcı faktör olarak ele alınması

yerine, değerlerin nereden ve nasıl geldiğinin araştırılmasını, değerleri ortaya çıkaran maddi pratiklerin araştırılmasını önemli bulmuştur.

Siyasi alandaki özgünlüğünün karakteristikleri, herşeyden önce, teorik çerçevesini pratik yaşamda da uygulamaya çalışması, siyasi eylemliliğe yatkınlığıyla belirir. 4B grubunun 1938-1950 arasındaki siyasal iktidara yönelik ortak eleştirel tavırları yanında Boran, sorunlara özgür bir kafayla bakmaktan da yanadır.

Siyasi kimliği de özellikle üniversiteden uzaklaştırıldığı 1948'den itibaren pratik alanda belirmeye başlar¹. Siyasi eylemliliği süresince, işçi sınıfının sendikal-politik alanda birliğini sağlamaya uğraşırken, güncel politik hedeflere ilişkin geniş kitlelere ve demokratik güçlerle güçbirliğine yönelik politikalar geliştirmeye çabalar (Boran, 1988). Boran'a göre "toplumsal politik hareketler, toplumun nesnel gereksinimlerinden doğmaktadır... Bu koşullar altında doğan hareketler, biçimsel değişiklikler ne olursa olsun, sürer gider" (Boran, 1988: 67).²

Behice Boran'ın iletişime ve iletişim araçlarına bakışını da bilime yaklaşımı ve sosyolojideki duruşunun yukarıda özetlenen anahatları ve siyasi kimliğinin ana çizgileriyle birlikte düşünmek gereklidir.

İletişim Alanına Yönelik Katkılarıyla Behice Boran

Toplumbilimci kimliği dönemin koşullarıyla bağlantılı karakteristikleri ile birlikte ele alındığında, Behice Boran iletişim çalışmaları ve kuramları açısından nasıl değerlendirilebilir?

Bu çalışmada Boran ikili bir yöntem izlenerek,

1- Sosyal yapı ve sosyal değişme ile ilgili düşünce, bulgu ve kavramları dolayısıyla iletişim kuramındaki yeri açısından;

2- Doğrudan iletişim³ ile ilgili ortaya koyduğu düşünce ve bulguları açısından değerlendirilecektir.

Neden böyle bir ikili inceleme gerekmektedir? Yazılarında, döneminin iletişim araçları olan radyo, sinema ve gazetele-ri nasıl değerlendirdiğine, hangi kavramlarla, hangi sorunsalın içine yerleşik olarak ele aldığına bakılması zorunludur. Bu başlangıç, varolan iletişim araştırma gelenekleri ve kuramlarıyla bağlantıyı yorumlamak için bir hareket alanı sağlasa da, iletişim kuramlarındaki yerini irdelerken toplumsal yapıya ilişkin görüşlerinin daha açıklayıcı olacağı düşünülmektedir. Çünkü iletişim alanında herhangi bir kuramsal konumlanışın ardında, toplumsal yapı ve ilişkilere dair daha geniş ve toplumbilimsel bir kuramsal perspektif yer almaktadır.

a) Behice Boran'ın Haberleşme, Kültür ve İletişim Araçlarıyla Doğrudan İlgili Olan Görüşleri

Boran'ın, iletişim araçlarının toplumsal bir yapıdaki yerine ve önemine ilişkin sosyolojik değerlendirmelerine en önemli örnek, *Toplumsal Yapı Araştırmaları: İki Köy Çeşidinin Mukayeseli Tetkiki* adlı çalışmasından verilebilir. Bu çalışması Türk sosyolojisinde kilometre taşı olarak kabul edilmektedir. Teknik olarak ilk kez alan araştırmasını kullanarak Manisa'nın dağ ve ova köyleri üzerinde yaptığı bu ampirik çalışmasıyla, dışa açık köy tipi ve içe dönük köy tiplerini ortaya çıkararak toplumsal değişimin boyutlarına eğilmiştir. Gerçekleştirmeye çalıştığı şey, "bir topluluğun sosyal yapısının farklılaştığı fonksiyonel kısımlar arasındaki ve özellikle iki kısım arasındaki ilişkileri aydınlatmaktır" (Boran, 1945:7).

1- İnsanın doğrudan doğruya doğayı kendi gereksinimlerini gidermek için işlemesinden insanlar arasında doğan ilişkiler sistemi, cemiyet-doğa etkileşiminin insanlar arasında doğurduğu ilişkiler sistemidir.

2- Doğrudan doğruya doğayı işleme ilişkilerinden doğmayan insanlar arası ilişkiler sistemi: diğer sosyal amillerle girişilen insan ilişkileri sistemini ifade eder.

¹de Barışseverler İyeli'nin kurucularından ve dönemin Menderes İmetinin Kore'ye TBMM üyesi olmaksızın asker jermesini eleştirir. 'de TİP'e girer 1965'de milletvekili olarak sinden meclise .TİP'in 1970 yılındaki 4. ik Kongresi'nde Boran el Başkan olur. 1976'da zme hayır" kampanyası niyle tutuklanır, 1974 ile salıverilir. 1975'de yeniden kurar.

² yasadışı bir etiketle imliliğini ve TKP ile şmesini de bu evede değerlendirir.

Boran'a göre, bu iki cins ilişkiler sistemi içinde doğayı işleme faaliyetinden doğan kurumlar, diğerlerinden daha önemli ve köktendir. Çünkü bu ilişkiler, hayatın devamı için ve insanın biyolojik gereksinimlerini karşılamak için zorunlu faaliyetlerden oluşmaktadır. Buna ek olarak, anılan faaliyetler insanı, evrensel gerçeklik (realite) olan maddi/fizik gerçekliğin bir parçasıyla, yani, doğayla karşı karşıya getirmektedir. Boran'da bütün varlıkları içine alan maddi gerçeklik en esaslı gerçekliktir. Onu daha dar bir alanı (insanın uzviyetler alanını) kapsayan biyolojik gerçeklik izlemektedir. Kültürel ya da sosyal gerçeklik ise, biyolojik gerçeklikten bile daha dardır, çünkü yalnız insan alemine aittir.

Boran, toplum-doğa ilişkilerinden doğan kurumlara (müesseselere), yani, mülkiyet ve ona bağlı olarak işbölümü sistemlerine diğer sosyal kurumlardan daha büyük bir önem atfediyor ve sosyal yapının temelinde bunların bulunduğunu vurguluyor (Boran, 1945:14). Mülkiyet şekline ve ilişkilerine göre topluluğun bütünü, içten farklılaşmakta ve şekillenmektedir. Mülkiyet durumlarındaki farklar, nüfus zümrelerinin arasında servet farkları, tüketim ve hayat standardı farkları doğurmakta, böylece topluluk tabakalaşmaktadır. Tabakalaşma ile de siyasi güç ve örgüt arasında ilişki vardır.

Bu materyalist toplum anlayışı gereği, Boran'ın yöntemsel ilkesi şudur: Önce toplum-doğa ilişkilerinden yola çıkarak bu ilişkiden doğan kurumlara bakmak; sonra bu kurumların oluşturduğu sosyal tabakalaşmaya geçmek; ardından da öteki kurumları (din, aile, terbiye, inançlar, değerler vb.) bu izafet çerçevesi içinde ele almak...

Boran toplumsal analizde materyalist bir felsefi yaklaşım çerçevesine sahiptir. Materyalist bilimsel duruşu gereği, bütüncül bir yapının (yani cemiyetin) öncelikle ele alınması gerekli parçasının herhangi bir parça değil, gerçeğin en tutarlı bilgisini verecek parçası olması gerektiğini belirtmektedir. Dolayısıyla toplumsal yapı araştırmalarında, ele alınan

topluluğun doğayla ilişkilerinden incelemeye başlamak en önemli yöntemsel ilkedir. Çünkü gerçeğin tutarlı bilgisini verebilecek en açıklayıcı parça odur.

Yöntemsel olarak Boran, toplumsal yapı ve toplumsal değişme terminolojisinin göreliliğini belirtmekte ve bunları kullanırken dikkatli olmayı önermektedir. Esas olanın "oluş" olduğunu vurgulaması, yapısalcı çözümleme yönteminin doğurabileceği, yapının statik ya da eşsüremliliği ele alınış handikaplarına dikkat çekme olarak anlaşılabilir:

Önemli olan zamanda süreklilik ve değişmedir; herhangi bir zaman bölümünde ele alınan bir sosyal yapı bir münhaninin bir bölümüdür, ancak o münhaninin vasıflarına göre bir anlam kazanır. Sosyal değişme ise, ancak o değişmelerin içinde yer aldığı sosyal yapıya bakılarak anlaşılabilir. (Boran, 1945:22)

Boran'ın yöntemi bütüncüdür. Ele aldığı parçayı ya da inceleme birimini, ilgili olduğu diğer olaylarla birlikte bir ilişkiler sistemi içinde ele almaktadır. Yine de bütün ve parça kavramlarının da göreliliğini, hiçbir sosyal bütünün mutlak anlamda kendine yeter, kendine özgü ve kapalı bir birim olmadığını da farkındadır ve bunu vurgulamaktadır.

Daha önce de söz ettiğimiz gibi Boran, alan araştırmalarına önem vermektedir. Kurumların fiilen aldığı şekil ve işleyişi ile kanun ve düzenlemelerde ifade edildiği şekil, veya topluluğun değerleri arasındaki farklılıkların ancak katımlı gözlemlerle belirlenebileceğinin farkındadır. Durkheim sosyolojisine⁴ olanı değil olması gerekeni incelemeye yol açması nedeniyle de karşıdır.

Yönteminde ikinci nokta, doğa bilimleri yönteminin, yani tek tek olaylardan tümele ulaşmanın, sosyal bilimlerin alanının da yöntemi olabileceğine inancıdır⁵.

Boran, yöntemsel çerçevesini böylece çizdiği bir toplumsal yapı araştırmasında, iletişimi ya da o dönemlerde kullanılan terminolojisiyle "münakale ve muhabere" (ulaşım ve

4 Bireyler üzerinde çalışmanın sosyal olayı değil seçilen konunun bireysel/özel belirtilerini incelemekten başka bir şeye yaramayacağını söyleyen ve kanun, gelenek ve sözleşmelere bakılarak sosyal kurumların incelenmesi gerektiğini vurgulayan sosyoloji.

5
4B'de, sosyal bilimler ve doğa bilimlerinin yöntemlerinin ortak olması gerektiğinden hareketle konulara yaklaşmışlardır. Kendi dönemlerinde yaygın olan görüş, her sosyal bilim alanının ayrı yöntemle çalışması gerektiği görüşü olsa da, onlar bu yaygın kanıyı tartışmalı hale getirmişlerdir (Kayalı, 1994: 163).

haberleşme) sistemlerini nasıl incelemektedir? O'na göre, incelenen nüfus biriminin mevkiini ve ekonomik temelini belirlerken, öncelikle diğer topluluklarla olan ilişkisini belirlemek gerekmektedir. Özellikle de bu nüfus birimi, daha geniş bir cemiyet çerçevesinin içinde yer alan küçük bir birim ise -köy, kasaba ya da şehir ise- diğer topluluklarla ilişkiler daha da önem kazanır. Örneğin bir ticaret şehri için halkın üzerinde oturdukları toprak, aslında sadece işgal ettikleri bir mekandır, topluluğun geçimini sağlayan doğal kaynaklar varlığı değildir! Şehrin yaşama alanını (*hinterland*), yaşama alanının hangi araçlarla işletildiğini/işlendiğini, yol ve haberleşme sistemlerini (*communication*), taşıt vasıtalarının durumunu dikkate almak zorunluluğu vardır (Boran, 1945:17). Şehir ne kadar büyükse, o kadar geniş bir çevre içinde, gerekirse bütün ülke genişliğinde ve dış memleketlerle ilişkisi içinde ele almak gerekmektedir. "Diğer memleketlerle/topluluklarla ilişkileri (*ecological position*) belirlerken, sadece coğrafi şartların/konumun sağladığı imkanları gözönüne almak değil, coğrafi koşullardan başlayarak taşıma ve haberleşme sistemine, yolların durumuna ve o topluluğun dışla olan ekonomik ilişkilerinin araçlarına geçmek gerekmektedir."

Boran, ekonomik temel ve ekolojik konum konularını karşılıklı etkileşimi/bağlılığı çerçevesinde ele almak gerektiğinin bilincindedir. Bir topluluğun ekonomik temelini ne olduğu, o topluluğun dışla ilişkilerini belirlemektedir. Topluluğun ekonomik temeli genişlediğinde dışla olan ilişkisi de artar ve çeşitlenir. Aynı şekilde, topluluğun dışla olan ilişkilerindeki bir değişiklik, ekonomik temelde de değişmelere yol açabilmektedir. Örneğin, yeni bir yolla yeni pazarlara bağlanmak, karayoluna havayolunun da eklenmesi gibi... Tersine, yollar ve taşıt araçları sistemindeki konumu olumsuz bir şekilde değişirse, bunun ekonomik temel üzerindeki etkileri de olumsuz olur.

Boran'ın toplumsal yapı çalışmasında yol ve haberleşme sistemi (ya da iletişim sistemi), ekonomik temel tarafından

belirlenmektedir. Ekonomik temeli belirleyen ise öncelikle ekolojik konumdur. Bununla birlikte üzerinde durduğu nokta, tamamen ekolojik konum tarafından yönlendirilen bir belirlenme ilişkisi değildir. Çünkü ekolojik konumu farklılaştırabilecek iletişim olanaklarının, ekonomik temeli de dönüştürebileceğini vurgulamaktadır. Ekonomik temel, ekolojik konum ve iletişim sistemi arasında sözünü ettiği ilişki, diyalektik bir ilişkidir.

Behice Boran, nüfus topluluklarını ekonomik ekolojik konum bakımından köy ve şehir olarak başlıca ikiye ayırmaktadır. Bu ayırım, işlevsel bir ayırımdır. Köy, ekonomik faaliyeti ziraate dayalı, şehir ise ekonomik temeli özellikle sanayi ve ticarete dayalı topluluktur (Boran, 1945:19). Boran'a göre bir memlekette yollar sistemine, taşıma ve haberleşme vasıtalarının en çok nerelerden geçtiğine haritada bakmak bile, şehir ve köylerin ekolojik konumları arasındaki farkları açığa vurmaktadır. Şehirler, yolların, taşıma ve haberleşme araçlarının toplandığı merkezlerdir. Aynı zamanda nüfus, eşya, haberler, modalar, fikir akımları gibi iç sosyal hareketlerin toplandığı ve etrafa dağıldığı "toplanma ve dağıtma" merkezleridirler. Farklı zirai mıntikalardaki toplulukların birbirleriyle ekonomik ilişkisi bile, şehir taşıma ve haberleşme araçları, ticari ve mali kurumları dolayısıyla gerçekleşmektedir. İç hareketlerden başka dış, yabancı toplumlarla ilişkilerde de şehirler bağlanma noktalarıdır; çünkü zaten siyasi teşekküller şehirlerde yer almaktadır. Kısaca şehirler, içeridekilerin birbirleriyle, içeriğin dışarıyla ilişkilerinin dolayımı-yıcısı ve fikirlerin, görüşlerin, sanat akımlarının, modaların, haberlerin yani şimdiki tabirimizle "iletilerin" ortaya çıkma ve dışarı dağılma alanları, Boran'ın deyişiyle "dışarı açılan pencerelerdir" (Boran, 1994:20).

Nüfusun mekanda aldıkları şekiller, yolların, haberleşme sisteminin, ekonomik-sosyal demografik iç hareketlerin yer aldığı merkezler olan şehirlere doğru yöneliş durumundadır. Metropolden orta çapta şehirlere, kasabalara ve en

son olarak da köylere doğru bir nüfus toplulukları hiyerarşisi vardır ve bu hiyerarşi, topluluğun ekonomik-sosyal öne mine göre derecelenmesinin de göstergesidir. Boran, köy ve şehir arasındaki bu farkın, kendilerine içkin olmadığını, kapitalist toplum sisteminin bir ürünü olduğunu belirtmekte ve toplum yapısının değişmesiyle bu ayrılıkların da ortadan kalkabileceğini söylemektedir (Boran, 1945:21). Bu değerlendirmesi, kapitalizmin kendisini sürdürebilmek için geliştirdiği bir iletişim sistemi ve ileti/enformasyon akışı sistemi olduğunu (ki bunu merkezden çevreye doğru olarak niteliyor); ekonomik temelin değişmesiyle iletişim sisteminin de değişebileceği (örneğin çevreden merkeze doğru) olasılığını da içinde taşır görünmektedir.

Boran, gerçekleştirdiği Manisa çalışmasında (1941-1942) iki köy grubu seçmiştir: sekiz köylük ilk grup, şehre yakın, büyük yollar güzergahında; beş köylük iki grup ise dağlar sınırında, şehre uzak, yolsuz ve sapa yerlerdedir. İncelemenin konusunu, ekonomik temel ve ekolojik konum farklarını incelemek; bu farkların sosyal yapılarını ve yaşamın diğer alanlarını (bu arada haberleşmeyi de) nasıl farklılaştırdığına bakmak oluşturmaktadır.

Boran'ın bu çalışmasında yer alan iletişim/haberleşme ve kültürel etkileşimle ilgili bulgularını/değerlendirmelerini sıraladığımızda sistematik olmasa da ikili bir inceleme düzeyinin belirlediği görülmektedir:

1- Behice Boran bir yandan ele aldığı toplumsal yapının değişimi sürecinde haberleşme ve ulaşım koşullarının maddi belirleyiciliklerini, yapının başka öğeleriyle etkileşimi içinde ele almıştır. Bu yanıyla toplumsal çözümlemenin makro boyutunu gerçekleştirmiştir.

2- Diğer yandan da geleneksel bir toplumsal yapı içinde kişilerarası iletişim olarak adlandırılan ve fiziksel olarak birbirine yakın insanlar arasındaki yüzyüze iletişimi ve onların oluşturduğu küçük grupların kendi içlerinde ve birbirleriyle

süregiden iletişimlerini gözlemiştir. Bu yanıyla da çalışması, iletişimin mikro süreçlerinin nasıl işlediğine eğilerek, karmaşık toplumsal süreçlere dikkatini yöneltmektedir.

Boran'ın araştırmasında böylesine bir ikili düzeyin varlığı oldukça önemlidir. Daha geniş çaptaki toplumsal ilişkilerin ve bu ilişkilerin karmaşıklığının ortaya konulması çabalarında, Türk bilimadamlarının çoğunlukla birinci yönelimde olduğu eleştirisini, yani "mikro düzeydeki çözümlemeye odaklanamamaktan doğan yetersizlikler sorunu" olarak adlandırılan eleştiri çerçevesinin (Mardin, 1998: 55-58) Behice Boran'ın bu çalışması için geçerli olduğunu söylemek oldukça zor görünmektedir.

Toplumsal Yapı Araştırmaları adlı çalışmada iletişim, haberleşme ve ulaşımın makro çerçevesini, yukarıda sözü edilen ekonomik temel ve ekolojik koşullarla karşılıklı belirleyicilik ilişkisine yönelik kuramsal çerçeve oluşturmaktadır. Bu çerçeveyi oluşturan ifade örnekleri şöylece sıralanabilir:

Topluluk münakale ve muhabere sistemi⁶ ile ne derece bağlı olursa, yani ne derece "yol üstünde" olursa nüfus o kadar fazla olur. Yol üstündeki topluluklar, hem nüfusun hem ekonomik faaliyetlerin toplandığı noktaldır. (Boran, 1945:51)

Kahvenin ilk beliren teşekküllerden oluşu, köyün sosyal hayatı ile alakalıdır. Kahve belirmeden evvel, kahvenin gördüğü işlevi köy odaları görüyordu. İşlevler çeşitlidir: Boş vakitleri hoşça geçirmek, diğer fertlerle temas etmek, köy amme hayatının merkezi olmak, cemaat meselelerinin konuşulduğu, köy efkanı umumiyesinin belirlediği yer olmak... Garpta bu işi birahane, meyhane, dans salonu ve kilise görür. (Boran, 1945:80)

Kültürün merkezden uzaklaştıkça şeklini ve özelliklerini az çok değiştirerek bir cemiyetten diğerine geçtiği ve nihayet çeşitli yayım merkezlerinden gelen kültür birimleri ile birarada bulunduğu sınır bir bölgeye gelmesi iddiası, özellikle modern taşıt ve haberleşme vasıtalarının belirmediği zaman ve yerler için doğrudur. Bugün-

kü vasıtalarla kültür birimlerinin yayım merkezlerinden uzak bir bölgeye sıçraması da sözkonusudur. Yeni beliren bir kültür birimi, dairevi şekilde çevre bölgeye yayılacağına, diğer büyük şehirlere ve sonra daha küçüklerine yayılmaktadı; şehirler arasındaki tarım bölgelerinde yeni kültür birimleri çok geç veya hiç görünmeyebilir. (Boran, 1945: 219)

Kültür yayımına maruz kalan topluluklar gelen herşeyi topyekun, pasif bir şekilde almazlar. Kültür yayımının ne şekilde olacağını yayım merkezi ile yayılma sahasının sosyal bünyelerinin ortak koşulları belirler. Kültür yayılımı iki cephelidir (Boran, 1945: 220):

1- Yayılan birimler girdikleri topluluğun varolan koşullarına göre az-çok değişirler;

2- Girdikleri sosyal çevreyi değiştirerek kendilerine uydururlar.

Şehirden gelen kültür birimlerinin köylere yerleşmesinde bu iki cephe görülüyor.

Feodal rejimden kurtulan ova köyleri, yeni taşıt ve haberleşme vasıtalarıyla dış dünyaya bağlanarak, şehirle ilişkilerini arttırarak hızla değişmişler, aynı kolaylıklardan yararlanamayan ve toprağın verimsizliği, teknolojinin geri kalmışlığı yüzünden daha düşük bir hayat düzeyine mahkum olan dağ köyleri ise bu değişme konusunda arkada kalmışlar, ova köylerinin ardında bıraktıklarını yeni diye benimseyerek değişmişlerdir (Boran, 1945:250).

Bu makro çerçevede iletişim alanına katkı olarak ele alınabilecek en önemli noktalardan birisi şudur: Boran, ulaşım ve haberleşme vasıtalarını, toplum üzerindeki dönüştürücü etkileriyle incelerken, günümüzde yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerinin toplum üzerindeki dönüştürücü etkilerinin neler olduğuna ilişkin tartışmaları adeta önceleyen bu sorunsala Türkiye bağlamında değinmektedir. Kuşkusuz ulaşım ve haberleşme vasıtalarının bugüne göre ilkel oluşu

yanında (o dönemde en yeni ve modern iletişim aracı radyo ve telefondur) dağ ve ova köylerinin mekansal örgütlenmelerinden kaynaklanan farklılıklar da Boran'ın incelemelerinin içeriğini, günümüzdeki yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin etkilerinin tartışıldığı içerikten ayırıştırılmaktadır. Ancak temel benzeşim noktası, haberleşme ve ulaşım olanaklarının köyleri dış dünya denilen daha hareketli, devingen ve yaşam standartı yüksek bölgelerle/kentlerle ve insanları da birbirleriyle bağlantılandırmasıdır. Günümüzde yeni enformasyon ve iletişim teknolojileri de toplumsal yapıda ve yaşamdaki bağlantılandırıcı önemli bir öge olarak gösterilmektedir (Friedland,1996). Boran'ın ulaşım ve haberleşme olanakları zayıf dağ köyleri ile daha yaygın ulaşım ve haberleşme olanaklarına sahip ova köyleri arasında yaptığı karşılaştırmaları andırır şekilde, günümüzde yeni iletişim ve enformasyon teknolojilerine sahip olan ve üreten ülkeler ile bundan yoksun kalanlar karşılaştırılmaktadır. Daha 1960'larda Innis ve MacLuhan gibi bazı kuramcılar yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin, içeriğinden bağımsız bir şekilde teknolojik bir örgütlenme olarak toplum üzerinde dönüştürücü etkilere sahip olduğunu öne sürmektedirler. Ancak Boran, ulaşım ve haberleşme olanaklarını incelerken pazar ilişkileri ile iletişim gereksinimi arasındaki ilişkiye dikkat çeker.

Ticaret... ilk defa dünyanın en ücra köşelerine kadar yayıldı ve bütün cemiyetleri birbirine bağladı. Bu ilişkiler ağında bazı toplumlar, ağı kenarlarındadır, diğerleri daha merkezdedir ve her biri aynı sıklıkla bağlanmamıştır.

Sanayi, ticari faaliyetin hacmini ve şiddetini arttırdı.

Artan ticari faaliyet, cemiyetleri birbirine bağladı ve varolan bağları güçlendirdi.

Bu ilişkiler sisteminde egemen rolü, ticaret ve sanayinin toplandığı cemiyetler oynar.

Ticaret, egemenliğin ve yoğunlaşmanın ilk ve esas nedenidir.

Ticareti de haberleşme ve münakale araçları olanaklı kılmaktadır. (Boran, 1941c: 267)

Tıpkı günümüzde yeni enformasyon ve iletişim teknolojilerinin, pazarın dünya çapında büyümesi ve uluslararasılaşmasına cevaben gelişmesi ve aralarında süregiden ilişkisellikteki gibi, "yol ile ekonomik faaliyetler arasında da, yani ulaşım ile pazar arasında da benzer bir ilişkisellik bulunmaktadır." Bu ilişkisellik kısaca, pazarda arz-talep dengesi ve ilişkisinin, ulaşım, haberleşme, iletişim ya da enformasyon teknolojilerinin sağladığı olanaklarla denetlenmeye çalışılmasıdır.

Araştırmanın mikro çerçevesini ise daha çok ele alınan köylerin ulaşım koşullarının, sahip olduğu haberleşme olanaklarının ve bunların kullanımlarının örneklendirildiği; yerleşim yerlerinin mekansal çözümlemelerinin ve kahveler gibi yüzyüze iletişimin başka alanlarının ayrıntılandırıldığı ifadelerde bulmak olanaklı:

Yolsuzluk ve taşıt vasıtalarının eksikliği bu bölge köylerini (dağ köyleri) kasabadan ve aradan gelecek etkilerden uzak tutuyor. Bu köylerde tek bir at arabası yok. (Boran, 1945: 49)

Demiryolu üzerinde olmasından dolayı bu köy (Saruhanlı) kasaba olmaya doğru yönelmiştir. (Boran, 1945: 69)

Adiloba köyünden diğer yedi köye tek atlı araba ile 45 dakika 1.5 saat arasında gidilebiliyor. (Boran 1945: 69)

Ova köylerinden bahsederken, bakkal ile kahvede hangisinin daha önce belirdiğinin belli olmadığını söylemiştik. Dağ köylerindeki vaziyete göre hüküm vermek icap ederse, bakkalın kahveden daha evvel belirdiğini kabul etmek lazım. Gördüğümüz dağ köylerin hiçbirinde kahveye rastlamadık; ve başka hiçbir köyde mevcut olduğuna da işitmedik. (Boran, 1945:89)

Sekiz ova köyünün de telefon ve radyosu vardı. Şimdi pil yokluğundan telefon ve radyoların bir kısmı işlemiyor. Telefon, köyler arasında özel işler için de kullanılıyor. Bir

köyden diğerine misafir gidilecekse telefonla haber veriliyor...Radyo işlediği zaman kadın erkek herkes kapı önlerine çıkar dinlermiş. Kasabaya gidenler gazete getiriyorlar, yüksek sesle kahvede okuyorlar. Posta ilişkisi de sürüyor. Köyden mektuplar şöföre veriliyor, köye mektuplar şöför eliyle yazılıyor. Muntazam postalar köylerin şehirleşmesinde önemli rol oynuyorlar, sosyal değişme bu bölgede oldukça hızlı. (Boran, 1945: 174- 175)

Dağ köyleri telefon ve radyoyla dış dünyayla bağlanmış değiller; yalnız Yayla köyündeki karakolda bir telefon vardır ve yalnız Kışla köyünde köy muhtarlığına zorlukla bir radyo alınabilmiştir. (Boran, 1945:183)

Dağ ve ova köylerinin ulaşım ve haberleşme olanaklarının anlatıldığı, kasabayla iletişimin nasıl ve hangi amaçlarla kurulduğunun ayrıntılandırıldığı bölümlerle de iletişimin mikro süreçlerine yönelttiği ilgi açıkça izlenebilmektedir.

Behice Boran'ın doğrudan iletişimle ilgili değerlendirmelerini, dönemin egemen bilim anlayışı ve onun sosyolojik çalışma yöntemi olan yapısalcı-işlevselciliği ile birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Bir örgütün, toplumsal yapının öteki yanlarına yaptığı farkı bulmak amacıyla yapılan çözümleme işlevselcidir. İşlevselci çözümleme ile işlevselci kuramsal duruş arasında varolan farklılık, her işlevselci çözümlemenin yine işlevselci bir kurama dayanmasını gerektirmemektedir. Yani Marksist bir kurama dayanarak işlevselci bir çözümleme bile yapılabileceği söylenmektedir (Davis'ten aktaran Alemdar ve Erdoğan, 1998:88). Boran'ın toplumsal yapı çözümlemesi de Marksist ancak yapısalcı-işlevselci bir örnek olarak değerlendirilebilir. Çalışmasının bütününde, işbölümü ve farklılaşmayı işlevselci yöntemle açıklamaktadır (Boran, 1945:136-137-80). Mülkiyetin işlevlerini kadın-erkek ilişkilerinin toplumsal konumlarıyla bağlantılandırarak açıkladığı çalışmasında da işlevselcidir (Boran 1945:308- 309). Bu yöntemin çözümleme çerçevesini ulaşım ve haberleşme alanına da uyarlamakta, haberleşme ve ulaştırma, incelenen toplumsal yapıları değiştiren ve değiştirme-

yen işlevleriyle de incelemektedir. Bu çalışması dışındaki yazılarında da, örneğin "Sanayide Köylü-İşçi" başlıklı yazısında da iletişim araçlarını, köylerde hayat standartının yükseltilmesi açısından, toplumsal değişmeye katkıları ve bu yöndeki işlevleri çerçevesinde değerlendirmektedir (Boran, 1942:83). Propaganda konusuna eğildiği yazısında Boran, propagandayı terbiye ile karşılaştırmakta ve "fertleri kontrol etme" işlevi açısından incelemektedir (Boran,1941:363-364).

b) Behice Boran'ın Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme Görüşleri Dolayısıyla İletişim Kavrayışı

Behice Boran, özne ve nesnenin karşılıklı etkisel ilişkisini kavramakta diyalektik materyalizmi yöntem olarak kullanmaktadır. Öte yandan, toplumsal yapı incelemelerinde yapısalcı-işlevselci yöntemi kullandığı da görülmektedir. Her nesnenin, her parçanın kendi başına değil karşıtıyla ilişkisinde anlam kazandığına dayanan, yapıyı bu ilişkilerin bir ağı olarak gören bir yöntemdir bu. İkili karşıtlıklar arasındaki ilişki ortaya çıkarılmaya çalışılır, ancak görünen mekanizmaların ardında yatan nedensellik önemli değildir. Boran'ın iki köy çeşidini incelediği çalışmasında en azından karşıtlıklara ilişkin bu vurgusu böyle bir izlenim yaratabilmekte. Ancak tabii ki maddi yapının ve ekonomik temelin açıklayıcılığını kullandığı için Boran'a sadece "yapısalcı" demek doğru olmaz. Boran, toplumsal yapı için farklı yerlerde aşağıdaki tanımları vermektedir:

Sosyal yapı, kurumların/kuruluşların birbirleriyle az çok bütünleşerek oluşturduğu bir sosyal düzendir. (Boran, 1945:8)

Kurumlar/müesseseler, insanlar arasında yerleşmiş, tekrar eden, az çok devamlı olan ilişkiler şekli veya ilişkiler sistemidir. (1945 :8)

İlerleme, toplumsal ve ekonomik ilerlemeyi içermesi gereken bir kalkınma hareketidir. (1941:271)

Cemiyetler/toplumlar, bir bütünün parçaları olarak görünüyor ve bu parçalar arasında da bir ilişkiler sistemi

bulunmaktadır. Cemiyetlerin iç değişimleri, dış ilişkilerine etki ediyor, onu da değiştiriyor ve sonra dış ilişkiler sistemindeki değişimler de her toplumun iç yapısına etki ediyor. (1941: 265-266)

Behice Boran'ın toplumsal yapı tanımlamaları, Türkiye'nin toplumsal yapısına ilişkin değerlendirmelerinin ipuçlarını vermektedir. O'na göre, bir toplum yapısı incelenirken, öncelikle arızı, geçici, dar kapsamlı ve yerel nitelikte bütün belirtileri kenara koyarak, sözkonusu yapının en genel ve en zorunlu nitelikleri belirlenmelidir. Feodal toplumsal yapının, kapitalist toplumsal yapının yapısal niteliklerini üretim güçleri ve üretim ilişkileri belirlemektedir. Buradan hareketle Boran, Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye'ye geçişi, belirli bir toplumsal yapıdan başka bir toplumsal yapıya geçiş olarak değerlendirmektedir. Feodaliteden kapitalizme geçiş olarak da tarif ettiği bu geçiş, üretim güçleri ve ilişkilerinde meydana gelen farklılaşmanın bir sonucudur (aktaran Erkul, 1997:84- 85).

Batı toplumlarında feodalizmden kapitalizme geçişi, güçlenen burjuvazinin kendi sınıf çıkarlarına uygun düşen siyasi ve hukuki düzenini ve kurumlarını içten bir değişimle yaratmasıyla açıklarken, Osmanlı'nın kapitalizme geçiş çabalarını ise "feodal bir toplum tipine kapitalist toplum tipinin kurumlarının yamanması ve dıştan zorlamalarla gerçekleşen bir hareket olarak" değerlendirmektedir (Erkul, 1997:88). Boran, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı, içe dönük yanıyla bir burjuva ihtilali olarak değerlendirirken, ulusal burjuvazinin kurulmasını da CHP iktidarları döneminde gözlemektedir. Boran'a göre yönetici sivil-aydın kadrolar ile burjuvazi ve toprak ağaları arasında süren mücadeleler, özellikle askeri ihtilal dönemlerinde geçici olarak çözümlenmektedir. Sivil-aydın tabaka, Boran'a göre, "ister bürokrasiye dahil kesimleriyle olsun, ister bunun dışındaki serbest kesimiyle olsun, toplum katları arasında tümünde çelişik ve tutarsız bir tabaka olmakla belirlenmektedir. Ayrıca bu tabaka da Osmanlı düzeninden bu yana değişmektedir " (aktaran Er-

kul, 1997:97). Yönetici grubun ekonomik temeli de değişmiştir ve "Osmanlı düzenindeki gibi bürokratlar sınıf değildir artık; toplumdaki egemen sınıflara hizmet eden... az çok özerk ama sınıf ilişkilerinden bağımsız olmayan kendi içinde çelişkili bir tabaka haline gelmiştir" (98). Diğer yandan aydınlar tabakasının küçük burjuva niteliği de açıkça ortadadır. Boran'a göre Türkiye, hakim niteliğiyle bir "küçük burjuva toplumdur" (100).

Türk toplumsal yapısını, Batı toplumsal yapısına benzerlikleri ve bu yapıdaki değişiklikler çerçevesinde değerlendirmek, iletişim alanına yaklaşımının temel çizgilerini de sezdirmektedir. Batı'da burjuva sınıfının kendisini ifade ve iktidarla ilişkilerini düzenleme aracı olarak gelişen basın, Osmanlı'da imparatorlukta yabancı çıkarları savunan etnik azınlıkların basınına tepki olarak devleti kurtarmanın ve merkezîyetçiliğin aracı olarak ortaya çıkmıştır. Cumhuriyet döneminde de devletin bütünlüğünü sağlama aracı olan basının, aydın-memur/politikacı-gazeteci tipi ile yaşatıldığı görülmektedir. İletişim alanının gelişmeye başladığı ilk dönemlerdeki bu farklılık, Boran'ın Türk toplumsal yapısını kavrayışıyla çelişmekte midir? Buna "evet" demek zor görünmektedir. Behice Boran, Osmanlı feodalitesi ile Batı feodalitesi arasında bir çeşitlemenin olabileceğini belirtmektedir. O'na göre, Osmanlı feodalitesi merkezi, Batı feodalitesi ise mahallidir. Merkezi olduğu içindir ki, Osmanlı'da burjuvazinin güçlenmesi ve buna paralel bir basın ve iletişim ortamı gelişmesi gözlenmemiştir. Ortaya çıkışındaki bu farklılık/varyant ya da özgül durum, Türk basının (şimdiki adıyla medyanın) Batı'da varolan sermaye bileşenleri ve yapısına erişmesine ciddi bir engel oluşturabilmiş midir? Sanmıyoruz.

Türkiye devletinin niteliği ve toplumsal yapısı değerlendirildiği zaman ise denilebilir ki Türkiye devletinin kuruluşundan başlayarak, kapitalist bir devlet olmaya çabaladığı, genel olarak kabul edilmektedir. Sorun, kapitalist olmaya ça-

balayan bu devletin burjuva devleti olma momentumunda ve burjuvazinin niteliğindedir. Gerek birikim sürecinde yoğun olarak bürokrasinin yönlendirmesiyle gelişen devletçilik geleneğinin varlığı; gerekse siyasi yaşamda çoğulculuk, uzlaşma, seçmen desteğine dayanma gibi liberal demokrasinin temel motiflerine uzun süre dışsal kalmış bir siyaset yapma süreci ve modelinin varlığı, solda bir çizginin, burjuva devletine dönüşme momentumu olarak 12 Eylül 1980 darbesi ve sonrasındaki Özal dönemini vurgulamasına yol açmaktadır (örn. Çağlar Keyder). Buna karşılık diğer çizgi, hem devletçi kalkınmanın, kapitalist birikimi gerçekleştirme doğrultusundaki burjuva birikim modellerinden biri olarak uygulandığını vurgulayarak; hem de burjuva demokrasisinin temel motiflerinden olan seçmen desteğine dayanarak siyaset yapma sürecinin, çok partili siyasi yaşam geçilmesiyle ve DP'nin iktidara gelmesiyle işlemeye başladığını belirterek, devletin niteliğini kuruluşundan itibaren kapitalist ve burjuva olarak değerlendirmekte ve burjuvazinin devleti "fethetme" momentumunu ise 1946'dan itibaren başlatmaktadır (örn. Korkut Boratav, Sungur Savran ve Behice Boran).

Türk devletinin ve toplumsal sınıfların niteliğine ilişkin bir incelemesinde kuramsal hareket noktası olarak tarihsel maddeciliğin "artığa el koyan başlıca sınıf ya da sınıflar arası bir uzlaşma devleti de kontrol eder" tezini alan Korkut Boratav'ın saptamaları Türk solunda 1980'den beri gelişen iki temel çizgiden birini temsil eder ve önemlidir. Buna göre, "Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşüyle devletin görelî özerkliğinin genişlediği bir dönemde devlet çarkına el koyan küçük burjuva kökenli kadrolar, zaman içinde burjuvalaşırken; devletin, egemen bir sınıflar bloğu tarafından zaman içinde fethedilmesi süreci yaşanmıştır" (Boratav, 1991: 20). Burjuvazi tarafından "devletin fethi" dediği sürecin 1950'de DP'nin iktidara gelişiyle değil çok partili rejime geçildiği 1946-1947 yıllarında tamamlandığı görüşünde olmakla birlikte Boratav, burjuvazinin devlet üzerindeki egemenliğinin sonraki dönemlerde iniş ve çıkışlar gösterdiğini de belirtmektedir. Özellikle askeri dar-

belerin, sermaye için devlet mekanizmasını denetlemeyi sağlayan kanalların yeniden oluşturulması zorunluluklarını da beraberinde getirdiğine dikkat çekmektedir.

Boratav, çözümlenmesinde devlet mekanizması içindeki bürokrasiyi, devleti kontrol eden ayrı bir sınıf olarak gören yaklaşımlara karşı çıkmaktadır. Türkiye'de devletin niteliğine ilişkin ikinci çizgiyi temsil eden bu yaklaşımlar, devlete egemen kesim olarak gördüğü bürokrasiyi ayrı bir sınıf olarak ele alır; Osmanlı/Türkiye toplumunun geçmiş yüzyılına burjuvazi ile bürokrasi arasındaki bir sınıf mücadelesi olarak görür; askeri darbeleri bu mücadele sürecinde burjuvazinin ilerlemesi karşısındaki bürokratik-askeri rövanş hareketleri olarak değerlendirir (Boratav, 1991: 16- 17). Bu yaklaşımlar altında Türkiye tarihi, devlet ve sivil toplum arasında süregelen mücadelenin tarihidir ve emekçi sınıflara, sivil toplumun öncüsü burjuvalar ve müttefiklerini desteklemek görevi düşer. Boratav'ın karşı çıktığı, tam da bunlardır.

İkinci çizgiye yakın görünen Çağlar Keyder ise, bürokrasiyi 1950'lere kadar kapitalizmi vesayeti altında tutan ve devleti denetleyen egemen sınıf olarak değerlendirir: "Türkiye devleti, burjuvazisini kendisi yaratan... burjuva olmayan...ancak ulusal kalkınmacı olan ... kapitalist bir devlettir" (Keyder, 1994:54-55). Burjuvazi ve bürokrasi ittifakı, pazarın devletçilik sisteminde bürokratik kontrolünden burjuvazinin havalı kırılışına uğramasıyla çözümler ve Keyder'e göre burjuvazi güçlendiği oranda kendisini ideoloji düzeyinde de bürokrasiden ayırt etmeye başlar (Keyder, 1993:164). Ve DP iktidarından başlayarak devlet-burjuvazi ilişkisi genel kategorilere uygun bir yol izlemeye başlar⁷.

Behice Boran, bu yaklaşımlardan Boratav'ın yaklaşımına yakın durmaktadır. Boran'a göre, "daha 19 yüzyıldan başlayarak bürokrasi, toplumdaki egemen sınıflara hizmet eden, az çok özerk ancak sınıf ilişkilerinden bağımsız olmayan bir tabaka haline gelmiştir" (Erkul, 1997:98). Bu tablo, Keyder'in temsil ettiği çizgiden farklı bir toplumsal yapıya karşılık gel-

mektedir. Ancak Boran, Türkiye'nin egemen niteliğiyle bir "küçük burjuva toplumu" olduğunu öne sürmektedir (aktaran Erkul, 1997:107). Buna göre, normal zamanlarda kapitalizme ve burjuva ideolojisine dönük olan küçük burjuvazi, bunalımlı ve hızlı sosyal değişme zamanlarında zıt ideolojik kutuplar arasında yer değiştirebilmektedir!⁸

Burada iletişim alanının değerlendirilmesiyle ilgili olarak beliren belki de en önemli soru şudur: Eğer Türk devleti başından itibaren kapitalist bir devletse ve toplumsal yapıda, bürokrasi burjuvazi mücadelesi değil de burjuvazinin kendi aralarında ve toprak sahipleriyle kurduğu ittifaklar / mücadeleler başatsa, iletişim alanındaki düzenlemelerin dönem dönem değişmesi, özgürlükçü ve özerk bir yapılanmadan son derece baskıcı ve kontrolcü yapılanmalara doğru aynı iktidar bloğunun hegemonyasında gösterdiği çeşitlilik nasıl açıklanacaktır?

Boratav, *Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm* adlı çalışmasında çok yerinde bir saptamayla, devletin sınıf karakterinin çözümlenmesinde iki zıt yaklaşımın handikaplarına dikkat çekmektedir: Buna göre, devlet aygıtını görevleri gereği yöneten grupları (yani bürokrasiyi) yöneten sınıf olarak görmek kadar, kapitalist bir toplumda devleti tanım gereği burjuvazinin devleti olarak görmek de kestirme ve çözüm getirmeyen açıklamalardır. Boratav'ın önerdiği, bu iki yaklaşımdan da derinlikli ve kapsayıcı bir çözümlenmedir.

...ekonomiye egemen olan sınıfı oluşturan birey ve gruplar ile siyasi iktidar arasında hem ayrılık hem de bütünlükten oluşan diyalektik bir ilişkiler kümesi vardır. Bu bağlamda, Türkiye toplumunda da burjuvazi bir yandan siyasi iktidarın işleyişine, hatta kaderine egemen olabilmekte; öte yandan da bu ilişkiler genel ile tekil, uzun dönemli ve gündelik çıkarlar arasında çelişkiler içerdiği için burjuvazinin siyasi iktidarı denetlemesi kendiliğinden ve mekanik bir biçimde gerçekleşmemektedir. Özellikle önemli siyasi dönüşümler sonunda, burjuvazinin devleti yeni baştan fethetmesi ve iktidar mevzilerini koruması için mücadele vermesi gerekir. (1995:61)

7 Keyder, yerli sanayi burjuvazisinin gerçek gelişmesine olanak veren koşulları 1950'lerdeki ekonomik politikaların yarattığını vurgulamayı da ihmal etmez (1993: 191).

8 Dolayısıyla Türk solunun görevi de, Boran tarafından sosyalist toplum yapısına geçişte bu küçük burjuva kökenli kesimlerden yararlanma olarak belirlenmektedir (Erkul, 1997:107).

Devletin burjuva karakterine ilişkin yapılan bu gerçekçi değerlendirme, elbette ki ideolojik mücadelenin süregitmesi ve iletişim araçları üzerindeki denetimin zaman zaman şiddetlenmesi süreçlerini de açıklayıcı nitelikte bir öneme sahiptir: Artığa el koyan farklı sınıflar arasında devletin denetimi için kurulan istikrarsız ve geçici koalisyonların, iletişim sistemlerinin niteliğini belirlediği ve ideolojik anlam mücadelesi sürecine de etki ettiğini belirtmek yanlış olmayacaktır! Behice Boran'ın Türk toplumsal yapısına ilişkin çözümlemesinden hareketle, iletişim sistemlerinin niteliğindeki değişikliklerin, küçük burjuva kökenlileri kendi saflarına yaklaştırma sürecinde ticaret ve sanayi burjuvazisi ile toprak ağaları arasındaki bir mücadele olarak okunması mümkün olabilir. Ya da artığa el koyan farklı sınıflar arasındaki koalisyonların çözülüş dönemlerinin göstergeleri olarak ele alınmaları da mümkündür. Ancak Behice Boran'ın çözümlemelerinin tersine, küçük ve orta işletmelerde yoğunlaşan kitlelerin ve küçük esnaf ve sanatkarların küçük burjuva ideolojisinden çok muhafazakar ideolojilere yatkınlığı, onları gelecekte sosyalist bir yönde olacağı öngörülen dönüşümün doğal müttefiki yapmaktan alıkoymaktadır. İletişim alanındaki düzenlemeleri belirleyen ise, giderek ulusal küçük burjuvalar olmaktan çok uluslararasılaşmış ya da yoğunlaşmış sanayi burjuvazisi haline gelmiştir.

Sonuç

Toplumsal Yapı Araştırmaları adlı çalışması ve diğer yazıları gözönüne alındığında Behice Boran'ın Marksist paradigma içerisinde sosyolojik bir çalışma gerçekleştirdiği söylenebilir. Bilgi kuramı açısından nesnel ve somut tek bir hakikat olduğu görüşüne sahiptir, yani, monisttir. Sosyal bilimlerde determinizme inanmaktadır. Bu determinizm tek taraflı ve atomcu bir nedenselliğe değil, bütüncü, dinamik ve karşılıklı etkileşime yaslanan bir determinizmdir. Sadece insan topluluklarının değil, insanın iç koşullarının aleminde de kendine özgü bir determinizm sözkonusudur (1943:74).

Sosyal yapının temelinde mülkiyeti ve ona bağlı işbölümü sistemlerini, tabakalaşmaları görmektedir. Maddi/materiyal parçanın, gerçeğin bütünlüklü bilgisine ulaşmada öncelikle ele alınması gereken en açıklayıcı parça olduğuna inanmaktadır. Parçayı da bütünlükle ilişkisi içinde değerlendirmektedir. Ekonomik temel, topluluğun yapısını belirleyici unsurdur. Determinizmi kabul etmektedir ancak parçaların ve parçayla bütünlüğün karşılıklı etkileşimi ihmal etmeyen bir determinizmdir bu.

İletişime bakışı da bu görüşleriyle çerçevesizdir. Haberleşme/iletişim, toplumsal yapının ekonomik temeli tarafından belirlenmekte ve kendisi de bu temel üzerinde etkilerde bulunmaktadır. Bu yaklaşım açıkça ekonomi-politik bir yaklaşımdır. İletişimi, topluluğun maddi/ekolojik koşulların ve ekonomik temelinin karşılıklı ilişkisi ile bağlantılandırılmaktadır. İletişim araçları ve ekolojik konum topluluklar arası ilişkileri düzenlemede de –ekonomik temelin ardından– son derece önemlidir. Ticaret, egemenliğin ve yoğunlaşmanın ilk ve esas nedenidir. Ticareti de haberleşme ve ulaşım araçları olanaklı kılmaktadır. Ticaretin toplandığı cemiyetler, cemiyetler arası ilişkilerde egemen bir konumdadır, diğerleri ise bağımlı/tabii konumdadır. Ticaret ve onu olanaklı kılan ulaşım ve haberleşme vasıtaları son dönemlerde yükseldiği için egemen ve bağımlı ilişkileri giderek belirginleşmekte ve artmaktadır (1941:267).

Boran yöntembilimsel açıdan ise yapısalcı- işlevselci bir noktadadır. Toplumsal yapıyı analiz ederken iletişim araçlarını, toplumsal değişmeye katkıları ve bu yöndeki işlevleri açısından değerlendirmektedir.

Boran alt yapı-üst yapı metaforuna sadıktır: "İçtimai hadiselerin temelinde alt yapı veya ekonomik olaylar diyebiliriz" (1943:105). Kültürün, bir üst yapı ögesi olarak değerlendirilmesi sözkonusudur ve haberleşme araçları egemen merkezlerin kültürünü diğer bölgelere yaymaktadırlar (1941:268). Benzer şekilde ekonomik gücü elinde tutan egemen zümrelerin

kendi çıkarlarını kamu çıkarı olarak gösterme çabalarına işaret ettiğinde de iletişimi/haberleşmeyi ve kültürü üst yapısal yerinde görmektedir (1943: 115). Özellikle propaganda konusundaki görüşleri, buna açıkça işaret etmektedir. Propaganda, bireylere etki etmek, onların hareketlerini denetlemek tekniğidir (1941: 358). Bir toplumsal kontrol aracıdır propaganda, dolayısıyla da bu amaçla kullanılan iletişim araçları... Öte yandan kültürün edilgin alıcılar/insanlar arasında yayılan ve varolan toplumsal bünyeyi tümüyle dönüştüren bir şey olmadığını, onların içinde yer aldıkları toplumsal bünyeler tarafından da değiştirilebilen/dönüştürülebilir bir şey olduğunu da belirtmektedir. Karşılıklı belirleyicilik ilişkisini, diyalektik ilişkiyi vurgulamak Boran için önemlidir.

Devlet, ekonomik örgütlenmeye bağlı bir siyasi örgüttür (1943:105). İktidarın pratikte, somutta uygulanması aracı olan devlet aygıtı değerlendirmesi, devletteki sınıfsal iktidarın ideolojik hegemonyaya dayalı olarak sürdürülmesi görüşünün de öncülüdür. Boran teknolojik determinist değildir. Yani teknolojik ilerleme, erişilmesi zorunlu, önceden belirlenmiş amaçlara yönelik değildir (1943: 64). Ancak teknik değişmelerin ekonomik ilişkiler sisteminde değişmelere yol açtığını, toplulukları birbirleriyle temasa geçirttiklerini, yeni fikirlerin ve görüşlerin yayılmasında etkili olduğunun da bilincindedir (1941: 363).

Denilebilir ki Behice Boran, haberleşmeye/iletişime yaklaşımı açısından ekonomi-politik bir çizgidedir. İletişim konusuyla özel olarak ilgilenmemesine rağmen: toplumsal yapıları ve özelinde de Türk toplumsal yapısını, üretim güçleri, ilişkileri ve bu ilişkilerin meydana getirdiği toplumsal sınıflar açısından gördüğü için; uluslararası ekonomik düzene ve emperyalizm konusuna sosyolojik ve siyasal mücadelesi düzleminde eğildiği için; ideolojiyi, egemen sınıfların iktidarlarını evrenselleştirme ve sınıfsal çıkarlarını gizleme süreci olarak değerlendirip, üretim ilişkileriyle yani alt yapıyla bağlantılı bir üst yapısal oluşum olarak gördüğü için (Ali Erkul, 1997:

89); iletişim konusunu, ekonomik ilişkiler ve yapılar konusu içinde ele aldığı ve ideolojik anlamlandırma sürecine dikkat yöneltmediği için ekonomi-politikçi olarak değerlendirilebilir.

Kaynakça

- Alemdar K., Erdoğan İ. (1998), *Başlangıcından Günümüze İletişim Kuram ve Araştırmaları*, Ankara: Mavi-Yeşil.
- Alemdar K. ve Erdoğan İ., (1998), "Cumhuriyet Döneminde Türkiye'de Bilim: Sosyal Bilimler II", *İletişim* içinde. Ankara: TÜBA.
- Boran, B. (1992) *Edebiyat Yazıları: Bütün Yapıtları*, İstanbul: Sarmal.
- Boran, B. (1992), *Toplumsal Yapı Araştırmaları*, ilk basım 1945, İstanbul: Sarmal.
- Boran, B. (1992), *Savunma*, İstanbul: Sosyalist Yayınlar.
- Boran, B. (1988), *Son Nefesine Kadar, Yaşamöyküsü*, İstanbul: Amaç.
- Boran, B. (1976), *Bağımsızlık ve Demokrasi İçin Emperyalizme ve Faşizme Karşı Mücadele Konusunda Neler Dediler?*, Ankara: TMMOB.
- Boran, B. Şonkanun 1943, "Sosyal Evrim Meselesi", *AÜ DTCF Dergisi*, sayı 2: 59-65.
- Boran, B. Şonkanun 1943, "Geçiş Halinde Orta Şehir", *AÜ DTCF Dergisi*, sayı 2: 113-115.
- Boran, B. Mart-Nisan 1943, "Sosyoloji Anlayışında İkilik", *AÜ DTCF Dergisi*, sayı 3: 67-74.
- Boran, B. Mayıs- Haziran 1943, "Sosyoloji Dergisi", *AÜ DTCF Dergisi*, sayı 4: 103- 108.
- Boran, B. Mart- Nisan 1945, "İşbölümü ve Kadının Sosyal Mevkii", *AÜ DTCF Dergisi*, sayı 3: 301-310.
- Boran, B. Temmuz 1941, "Mücrim Mahalleler", *Yurt ve Dünya*, sayı 7: 32-40.
- Boran, B. Ağustos 1941, "İptidailik ve Medenilik Meselesi", *Yurt ve Dünya*, sayı 8:146-154.
- Boran, B. Senteşrin 1941, "Dünyanın Gidişi", *Yurt ve Dünya*, sayı 11: 263-271
- Boran, B. Birincikanun 1941, "Propaganda ve Terbiye", *Yurt ve Dünya*, sayı 12: 356-364.
- Boran, B. Mart- Nisan 1942, "Sanayide Köylü-İşçi", *Yurt ve Dünya*, sayı 15-16: 80-84.
- Boran, B. Mayıs 1942, "Köyde Sosyal Tabakalanma", *Yurt ve Dünya*, sayı 17: 123-128.
- Boran, B. Şubat- Mart 1943, "Değişen Bir Dünyada Gençlik", *Yurt ve Dünya*, sayı 26-27: 55-62.
- Boratav, K. (1990) *Türkiye İktisat Tarihi 1908- 1985*, İstanbul: Gerçek.
- Boratav, K. (1995) *1980'li yıllarda Türkiye'de Sosyal Sınıflar ve Bölüşüm*, İstanbul: Gerçek.
- Erkul, Ali (1997) "Behice Boran'ın Toplumsal Yapı ve Toplumsal Değişme Görüşleri", *Amme İdaresi Dergisi*, sayı 1: 83-107.
- Friedland, Lewis A. (1996) "Electronic Democracy and New Citizenship", *Media, Culture and Society* içinde. Londra: Sage, vol 18: 185-212.

Kayalı, K., (1994) *Türk Düşünce Dünyası 1*, Ankara: Ayyıldız.

Keyder, Ç. (1993) *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar*, İstanbul: İletişim.

Mardin, Ş. (1998), "Modern Türk Sosyal Bilimleri Üzerine Bazı Düşünceler", *Türkiye'de Modernleşme ve Ulusal Kimlik* içinde. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Savran, S. (1994) "Türkiye'de Egemen Sınıflar, Türkiye Ekonomisinde Yapısal Değişim ve Türkiye'de Egemen Sınıflar", İstanbul: Alan.

Coğrafya, Kültür ve Siyaset:

Suriye'de Esad Rejimini Biçimleyen Koşullar ve Etmenler

Özet

Arap Orta Doğu'sunda siyasal yapı analizlerinde kültür boyutu üzerinde yeterince durulduğu söylenemez. Ancak bu boyutun bölgede özellikle bütünlüklü ulus-devletlerin inşası yolundaki girişimlerde karşılaşılan güçlükleri anlamak açısından büyük öneme sahip olduğu açıktır. Suriye bu bakımdan iyi bir örnek teşkil etmektedir. Suriye'nin yakın dönem siyasal tarihi hizipçi eğilimler temelinde gelişen iktidar mücadeleleri ile karakterize edilebilir. Söz konusu eğilimler "birincil bağlılıklar"dan köken alırlar. Suriye'nin Emevi döneminden beri bağımsız bir siyasal varlığa sahip olma yönünde tarihsel deneyimsizliği, birincil bağlılıkların insanların bilincinde yerinden edilemezliği, Suriye, Irak, Mısır vb. kimlikleri kapsayarak kendi içinde eriten bir "aşkın" Arap kimliğinin varlığı ve Suriye içinde mevcut bölgesel eğilimleri, ülkede bütünlüklü ve istikrarlı bir siyasal sistemin biçimlenmesini engelleyen nedenlerdir. Hafız el-Esad'ın başarısı, başlangıçta hizipçi olmayan bir siyaset izleyip halk desteğini sağlamasına, giderek kendisine bağlı bir güvenlik birimi oluşturmaya ve ülkedeki tüm toplumsal ve ekonomik kaynaklara erişim imkanı veren bir devlet patronajını kurma çabasına, gerektiğinde de toplum üzerinde geniş çaplı devlet şiddeti uygulamaktan kaçınmamasına dayanmaktadır.

Geography, Culture and Politics:

A Background to Hafız al-Assad's Regime in Syria

Abstract

The analyses of political structures in the Arabic Middle East have by now largely overlooked the dimension of culture. Yet this dimension is crucial particularly for marking the difficulties encountered in the attempts to establish well-integrated nation-states in the region. Syria is a case in point. The political process in Syria has been influenced by the factors related to the domain of "culture". Recent political history of Syria can be depicted as a power struggle based on sectarian tendencies. These tendencies stem from the "primordial loyalties". Historical inexperience of Syria to become an independent political unit since the time of the Umayyad Dynasty, indispensability of primordial loyalties in the consciousness of people, the existence of transcendental Arab identity which crosscuts all territorially separate identities such as Syrian, Iraqi, Egyptian, etc., and finally regionalist preferences within Syria, all appeared as obstacles to shaping an integrated and stable political system in this country. Hafız al-Assad is the only leader who, has succeeded to establish a sustaining rule in Syria. He has managed this first by introducing a political and economic relaxation, by avoiding sectarianism in state machinery --military excluded-- and, later, by creating a security force which is loyal to himself and formed by his close relatives and, finally, by institutionalising a state patronage through which access to all social and economic facilities is possible in the country.

Tayfun Atay

*Hacettepe Üniversitesi
Antropoloji Bölümü*

Coğrafya, Kültür ve Siyaset: Suriye'de Esad Rejimini Biçimleyen Koşullar ve Etmenler

Türkiye'nin "komşuları"yla ilişkilerinin hemen her zaman sorunlu olduğu, çok fazla tartışmaya gerek olmaksızın geçerliliği kabul edilebilecek bir tespittir. Buna bağlı olarak söz konusu komşu ülkelere karşı yüksek ölçekte siyasal, ideolojik ve askeri duyarlılığın gelişmiş olduğunu da belirtmek gerekir. Ancak Türkiye, ilişkilerini bir türlü sorunlu olmaktan çıkaramadığı komşularına yönelik böylesine bir duyarlılık sergilediği kadar, bu ülkeler hakkında aynı ölçü ya da ağırlıkta bilgili mi sorusuna olumlu yanıt vermek hayli zordur. Gerek Yunanistan ve kuzeyimizdeki eski-Sovyetler ile yeni bağımsız cumhuriyetler, gerekse Suriye, Irak ve İran hakkında medyadan kamuoyuna yansıyan malûmatın mevcut antagonistik hissiyatı beslemek ve tekrardan üretmenin ötesinde, bu ülkelerin siyasal, toplumsal ve kültürel dinamiklerine ilişkin kayda değer bir bilgilendirme sağladığı söylenemez. Buna ek olarak, akademik ilginin de daha çok bu ülkelerle Türkiye arasındaki ilişkilerin izlediği siyasal (dış-politik) seyir üzerinde yoğunlaştığını, ancak bu ülkelerin özgül tarihsel deneyimlerine odaklaşma yönünde fazlaca bir gayret harcamadığını gözlemlemek mümkün. Oysa ki söz gelimi İran'dan kaynaklandığı bildirilen İslamî tehditin mahiyeti, Irak'ta Saddam'ın kendi ülkesini Amerika karşısında tahrip ettirmeyi nasıl göze alabildiği veya Suriye'nin PKK'yı bünyesinde barındırarak Türkiye'yi yıllarca nasıl sıkıntıya soktuğu gibi soruların yanıtları esas itibarıyla bu ülkelerin, özellikle 20. yüzyılı nasıl karşılayıp nasıl geçirerek

bugüne geldiklerine ilişkin incelemelerden çıkarılabilir. Örneğin, bu yazımızın konusunu oluşturan Suriye'yi ele alacak olursak, Suriye'nin "biz" Türkleri pek sevmediğini, Hatay'ın Türkiye ile bütünleşmesini bir türlü içine sindiremediğini, "su meselesi"nden dolayı tedirgin olduğunu söylüyoruz. Devlet başkanı Hafız el-Esad'ı, ülkesinde PKK liderinin etkinliğine yıllarca izin vererek Türkiye'ye büyük zararlar verdiği için suçluyoruz. Ancak, Esad hangi koşulların ürünüdür; yaklaşık otuz yıldır bu ülkenin başında, tek iktidar odağı olarak nasıl oturmaktadır; bir halk buna neden ve nasıl olanak tanımaktadır gibi soruların yanıtlarını pek bilmiyoruz. Yaklaşık onbeş milyon insanı bünyesinde barındıran bir sosyopolitik yapıyı yalnızca bir despotik şahsiyetin çizgileriyle resmediyoruz. Ancak bu betimleme Suriye'ye yönelik olumsuz hissiyatımızı pekiştirmenin ötesinde bize bu ülkeyi anlamada yardımcı olacak bir içerik sunmuyor. Çünkü söz konusu despotik şahsiyette sembolleşen siyasal yapılanmanın yoktan varolmadığını, tarihsel, kültürel ve hatta coğrafi bir altyapısının bulunduğunu gözardı ederek Suriye gerçeğine anlaşılabilirlik kazandırılmak mümkün değildir.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Arap periferisini oluşturan ve İmparatorluğun parçalanmasıyla "zoraki" biçimde doğmuş bulan Irak ve Suriye'nin yakın dönem tarih çizgilerinde dikkate değer benzerlikler söz konusudur. Her iki ülke kısa bir süre İngilizler ve Fransızlarca, savaş boyunca söz konusu müttefik pozisyonundan dolayı Mekke emiri Şerif

Hüseyin (Ürdün Kralı Hüseyin'in büyükbabası) ve oğullarının siyasal tasarrufuna bırakıldıktan sonra, Arap milliyetçiliği temelinde evrilen bir Parti önderliğinde bağımsız birimler olarak sosyopolitik deneyimlerini edinmişler ve beşeri coğrafyanın aşağı yukarı benzer dinamiklerinin koşulladığı söylenebilecek birer "korku cumhuriyeti" olarak bugünkü görünümlerini kazanmışlardır. Bu ülkelerin Türkiye ile ilişkilerinin seyrini doğru okuyabilmek (yorumlayabilmek), onların özgül toplumsal, kültürel ve coğrafi koşullar temelinde biçimlenen siyasal deneyimlerini iyi bilmekten geçer. Bu yazı ile Suriye'nin özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlığını kazanmasından, Hafız el-Esad'ın ülkenin başına geçip, sonra da kendi iktidarının konsolidasyonunu sağlamasına kadar süregelen iç gelişmeleri, bazı kilit noktalara vurgu yaparak değerlendirmeye çalışacağım. Bu girişim, daha sonra Irak rejimi üzerine yapılacak bir değerlendirmeyi de kapsamına alacak karşılaştırmalı bir denemenin ilk adımı olarak kaydedilebilir.

Uluslaşamayan Bir Coğrafya

Arap Orta Doğu'suna ulus-devlet inşası açısından bakıldığında, siyasal aktörlerin kısmen belli bir bütünlüğe erişmiş ulusal birimler kurma girişimlerinin karşısına başlıca iki engelin çıktığı bilinmektedir. Bunlardan birincisi, sınırların yapaylığıdır. Birinci Dünya Savaşı sonrasında İngiltere ve Fransa, savaşın galipleri olarak Orta Doğu'nun Arap toprakları üzerinde daha önceleri Osmanlı İmparatorluğu'nun denetim ve himayesi altındaki ve büyük stratejik önemdeki bölgelerini paylaşmak için karşı konulamaz bir üstünlüğe sahiptiler. Her iki devlet, en son aşamada, bölünmüş ve dar-madağın olmuş bir zemin üzerinde, önceleri kendi manda yönetimleri altında olan ve çoğu İkinci Dünya Savaşı sonrasında bağımsızlıklarını elde etmiş bir kaç siyasal oluşum bıraktılar. Bu siyasal oluşumlar içerisinde yaşayan, hareket eden insanların ve liderlerin geçmişten bugüne karşısında

duran en büyük güçlük, bir "ulusal" birliğin vücut bulmasını olanaklı kılacak coğrafi, tarihsel ve kültürel gereksinimlerin böylesine yapay çizilmiş sınırlar içerisindeki eksikliğiydi. Yerel düzlemde, insanlar arasında mevcut olan "birincil" bağlılıklar (ailesel, kabilesel, dinsel/mezhepsel, bölgesel) kendilerini siyasal önderlerin çok arzu ettikleri bir "ulus"a bağlılık hilafına dışa vurmaya sürdürmekteydiler.

Buna eklenebilecek olan ve coğrafi olarak ayrı ve kendi dışından bağımsızlaşmış ulusal birimler oluşturma yolunu zor ve sıkıntılı yapan ikinci önemli güçlük, tüm bu yapay olarak bölünmüş sınırları kapsamı içine alan "aşkın" (transcendental) bir kimliğin varlığıydı. Bu, "Arap" kimliği idi. Dolayısıyla Arap Orta-Doğu'sunun ülkeleri bu ortak etnik-linguistik karakteristikleri nedeniyle, siyasal ve coğrafi olarak bağımsız ulus oluşumuna ulaşma yolunda ciddi bir engelle karşı karşıya kalmışlardır. Bu "ortak miras" hem iç hem de dış meselelerinde çok önemli bir faktör olarak ortaya çıkmış ve onların ayrı ulusal birimler haline gelme çabalarına ket vurmuştur. Kısaca, hem aile, bölge, mezhep, kabile gibi yerel/yöresel bağlılıkların ayrıştırıcı etkisi, hem de Arap kimliğinin birleştirici etkisi bölgede iyi örgütlenmiş, kendi içinde bütünleşmiş ve kendi dışından bağımsızlaşmış ulusal birliklerin boy vermesini engellemiştir.

Suriye, buna en tipik örneklerden birini oluşturur. Emevi hakimiyetinin sona erdiği 8. yüzyıldan 1946'da Fransız mandasının sonuna kadar Suriye hiçbir zaman başlıbaşına bağımsız bir siyasal birim olarak ortaya çıkmamıştır. Bunun yerine her zaman, merkezleri kendi sınırlarının çok uzağında bulunan büyük imparatorlukların bir parçası olmuş ve her biri bu "emperyal" merkez tarafından yönetilen bir kaç vilayete ayrılmıştır (Ma'oz, 1972: 389). Bu "bölünmüş" zeminde, çeşitli etnik, kabilesel, bölgesel ve dinsel topluluklar kendilerini ifade etmişler ve insanların toplumsallığının asli belirleyicileri olmuşlardır. Bunun sonucu olarak Suriye'de Aleviler, Sünniler, Dürziler, İsmaililer, Kürtler, Maruniler,

Ermeniler, Türkler, Çerkezler gibi gruplar gerçekte birer azınlık olmakla birlikte, belli spesifik bölgelerde çoğunluğu oluşturmuşlar, bu da ülkede ayrımcılık eğilimlerinin güçlenmesinin temel etkeni olmuştur (Bar-Siman-Tov, 1983: 67). Böylesi dinsel, etnik, bölgesel temelli bir "çoğulluk" ve bölünmüşlük içinde "ulusal" birliğe götürebilecek konsensüs arayışları sonuçsuz kalmıştır.

Suriye'yi üçyüz yılı aşkın bir süredir denetimi altında tutmakta olan Osmanlı yönetiminin 19. yüzyılda giderek etkinliğini yitirmesinin sonucunda halk, bağlılığını taşrada aşiret ağalarına, yarı-feodal emirlere ve köylerde mevzilenmiş tarikat şeyhlerine, kentlerde ise askeri komutanlara ve şehir eşrafına yöneltmiştir. Çünkü düzeni ve güvenliği sağlamayı başarabilenler bu insanlar olmuştur (Ma'oz, 1972: 389). Fakat 1900'lerin başında Osmanlı yönetiminde etkin bir konuma gelen Jön Türkler'in Türk kimliğine vurgu yapmaları, Arapları ve özellikle de Suriyelileri, Arap kimliğine yönelmeye teşvik etti (Kelidar, 1971: 295). Buna bağlı olarak Arap milliyetçiliğinin yükselişi Birinci Dünya Savaşı'nın öncesi ve sonrasındaki gelişmelere damgasını vurmuş ve savaş sonrasında İngiliz ve Fransız desteğiyle Emir Faysal'ın liderliğinde Suriye'de geçici bir süre de olsa bir bağımsız siyasal birimin oluşması Arap-Suriyeli kimliğinin daha da bariz biçimde hissedilmesine yol açmıştır (Ma'oz, 1972: 395). Ancak 1920'deki San Remo Konferansı sonucunda Fransız mandasının başlamasıyla birlikte hem bu siyasal birim hem de bu "birlikçi" kimlik hissi kaybolmaya yüz tuttu. Suriye'yi 1946'ya kadar 26 yıl doğrudan kendi siyasal denetimleri altında tutan Fransızlar ülkede bölgecilik temelinde bir aidiyet hissini ve dinsel, kabilesel, vb. temellerde şekillenen "ayrıştırıcı" toplumsal-kültürel karakteristikleri teşvik ettiler. Böylece de Suriye'nin ulusal ve coğrafi bir kimlik temelinde bütünleşmesine ket vurulmuş oldu (Kelidar, 1971: 299; Maoz, 1972: 396). Ülkeyi beş farklı "yerel"-idari birime bölen ve yönetim etkinliklerinde Dürziler ve Aleviler gibi azınlıklara yer veren Fransızların bu "böl ve yönet" politikası, kendileri ay-

rıldıktan sonra dahi ülkede derin izler bırakmıştır. Örneğin Fransız yönetiminin etkin olduğu dönemde Fransızlara karşı bir mücadele vermek üzere 1928'de kurulmuş ve "Pan-Arabist" bir milliyetçilik ekseninde şekillenmiş olan, Haşim el-Atasi başkanlığındaki "Ulusal Blok" hareketi, 1936'da Suriye'ye kısmi bağımsızlık tanıyan antlaşma sonrasındaki yönetimi döneminde, bölgesel ve kişisel çekişmeler temelinde bir ayrışmaya uğradı (Ma'oz, 1972: 396-398). Hizipçi (sectarian) eğilimler ülkede liderler ve bölgeler arasında öylesine güçlüydü ki 1946'da elde edilen bağımsızlıktan sonra yeni kurulmuş siyasal partiler karşıt dış tercihlere yönelerek kendi iç çatışmalarını dış çekişmelerle pekiştirme ve besleme yoluna gittiler (Bar-Siman-Tov, 1983: 67). Bu konuda en belirgin iki örnek Şükrü el-Kuvvetli tarafından Şam'da kurulan ve Mısır ve Suudi yanlısı olan Ulusal Parti ile Halep'te kurulan ve Irak yanlısı olan Halk Partisi'dir.

Bu şekilde 1946'daki bağımsızlık sonrasında Suriye siyasal zeminde bir bölünmüşlüğü ulusal bir birliğe varma yolunu tıkayacak biçimde sürdürdü. 1947 yılında gerçekleştirilen seçimlerde halk için "ulusal" nitelikli bir adaya oy verme şansı yoktu, çünkü siyasal ve parlamenter sistemin bölgeci ve hizipçi doğası bir ulusal konsensüsün önünde büyük bir engel olarak durmaktaydı (Suleiman ve Koehn, 1970: 218).

Suriye toplumunun bu aşılabilir bölgeciliğini açıklamak için Van Dusen (1972) "agro-kent" kavramını önerir. Ona göre "agro-kent" Suriye, Irak gibi ülkelerde bölgesel bağlılıkların odak noktasıdır. Suriye'nin Hama, Lazkiye, Halep gibi büyük şehirleri "agro-kent" in en iyi örnekleridir. Kavram, tarımsal bir ekonomiye dayalı olarak ekonomik bir bağımlılık içine girmiş birimleri tanımlar. Bu kendine yeterli ekolojik ve ekonomik birim, kendisini çevreleyen köyler için canlı bir pazar merkezi sunar ve şehir ile onu çevreleyen tarımsal topraklar arasında bir karşılıklı bağımlılığa işaret eder: köyler için şehir korunma, toplumsal hizmet ve ekonomik imkan anlamına gelir; şehir için de köyler bir ekonomik girdi kay-

nağıdır ve bu girdi olmadan şehrin varolması mümkün değildir. Daha önemlisi, bu etkileşim sürecinin bir sonucu olarak, "agro-kent" siyasal başkent olan Şam ile kendi içinde yer alan köyler arasında bağlantı noktası olarak önemli bir siyasal etkinlik merkezi olagelmıştır (Van Dusen, 1972: 124). Agro-kentlerin kendi aralarındaki iletişim en alt düzeyde seyrettiği için de Suriye sosyopolitik yaşamının en temel özelliği "bölgecilik" olarak karşımıza çıkar. Bu açıdan özellikle Şam ve Halep arasında kristalleşen bir rekabet ve üstünlük mücadelesi söz konusuydu. Halep Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan yeni durum içinde özellikle Hatay'ın Türkiye'de kalması ile çok önemli bir hinterland kaybına uğramışsa da İkinci Dünya Savaşı sonrasında yeniden Suriye'nin ana ekonomik merkezi olmuş ve Şam'ın siyasal merkez pozisyonuna karşı ciddi bir meydan okuma içine girmiştir. Esas olarak toprak sahipleriyle bürokrasinin ittifakını temsil eden Şam ile ticaret ve sanayi burjuvazisinin yoğunlaştığı Halep arasındaki hasımlık, Suriye örneğinde ekonomik yeniden yapılanma ile bölgeci hizipçiliğin nasıl üst üste bindiğine ilişkin önemli bir örnek teşkil eder.

Darbeler Silsilesi ve Baas

Bölgeci ve hizipçi temeldeki bu bölünmüşlüklerin bağımsızlık sonrası ortamda en önemli sonucu, dengesiz ve hatta kaotik bir siyasal sürecin mevcudiyetidir. "Ortaya çıkan durum darbelerin, karşı darbelerin, darbe tehditlerinin ve darbe beklentilerinin birbirini monoton biçimde izlediği olaylar zinciridir. Askıya alınan anayasalar, dağıtılmış meclisler, istikrarsız hükümetler ve sürekli değişen askeri mahkemeler Suriye yakın tarihinin en ayırt edici noktalarıdır" (Suleiman ve Koehn, 1970: 215). 1949 yılında, örneğin, üç tane darbe vardır ve bunlar bağımsızlığın hemen sonrasında sekteryan temele oturmaktan kaçınamayan yetersiz parlamenter rejime nokta koymuşlardır. Ayrıca bunların 1948 Arap-İsrail savaşında Arap ordularının İsrail karşısında al-

dıkları ağır yenilgiden beslendiğini de ileri sürmek mümkündür.

1950'li yıllar Suriye üzerinde Sovyetler Birliği'nin etkinliğinin hissedilir hale geldiği ve Sovyet askeri yardımının başladığı, böylece ülkenin Soğuk Savaş sürecinde Sovyet yürüncesinde yer almasının söz konusu olduğu bir dönemdir. Ordunun giderek siyasal yaşam içerisinde yer almaya alışması ve ülkedeki gücünün sürekli olarak artması 1950'ler Suriye'sinin diğer bir önemli olayı olarak kaydedilebilir. Bu noktada, kendisi 1949 yılındaki üç zincirleme darbeden sonuncusunun lideri olan Albay Edip el-Çiçekli'nin 1951 yılında öncülük ettiği ikinci darbe girişiminde başarıya ulaşarak tüm siyasal iktidarı kendinde toplaması zikretmeye değer bir hadisedir. Çünkü "Suriye ordusunun hiçbir rahatsızlık duymamacasına bir siyasal araç haline gelmesi ... [ve] kendi iç yapısında sivil bölünmüşlükleri yansıtacak ölçüde siyasetle içiçe geçmesi" sürecinin öne Çiçekli'nin yönetim dönemiyle açılmıştır (Seale, 1987: 118, 146-147). Devlet başkanlığı işlevini kendinde toplayan, anayasayı kaldırıp, parlamentoyu kapatan, böylece otokratik bir rejime işlerlik kazandırma yolunda ilerleyen Çiçekli de 1954 yılında Albay Faysal el-Atasi başkanlığındaki kansız bir darbe ile devrildi. Bu şekilde bir darbeden diğerine bir salınım içinde devam edegelen bu sürecin Suriye'nin siyasal deneyimine en temel etkisi ordunun ülkenin yönetiminin giderek tek belirleyici gücü haline gelmesi ve sivil siyasal inisyatifin gündem-dışı kalması olmuştur.

1950'lerde karşımıza çıkan üçüncü önemli gelişme ise Mısır ve Suriye arasındaki ilişkilerin güçlenmesidir. Bu yakın temas sonucunda Suriye, Mısır devlet başkanı Nasır'ın etkisine diğer tüm Arap devletlerinden çok daha fazla girmiştir. Bu yakınlaşma önce 1955 yılında Mısır ve Suriye arasında bir askeri paktın gerçekleştirilmesine, sonra da 1958 yılında Mısır ve Suriye arasında bir siyasal birliğe gidilerek "Birleşik Arap Cumhuriyeti"nin oluşmasına yol açmıştır. Ancak bu birlik bir tarafın, yani Mısır'ın, daha doğru bir deyişle Mısır

Devlet Başkanı Nasır'ın diğer taraf Suriye üzerinde bir üstünlüğü temelinde, yani Suriye aleyhine eşitsiz bir biçimde sağlandığından ülkenin bağımsızlık sonrası siyasal gelişmesi üzerinde olumsuz bir etki yaratmış ve Suriye'nin zaten zayıf ve sancılı biçimde varlık bulmuş siyasal kurumlaşmasının tamamen yok olmaya yüz tutmasına neden olmuştur.

Böylece 1960'ların başı, Suriye'nin siyasal tarihinde bir yandan tarihsel-kültürel bir paradoks olan hizipçiliğe, öte yandan Mısır'la yaşanan sorunlu (hastalıklı) birleşme deneyimine bağlı olarak sivil siyasal süreçlerin giderek yok olmasına işaret eder. Böylece ülkede etkili tek siyasal güç olarak ordunun ve ordu ile işbirliği içinde hareket eden, Arap sosyalizmi ile milliyetçiliğinin karılmasıyla ortaya çıktığı söylenebilecek Baas Partisi'nin kaldığı söylenebilir. Fakat ordu da kendi içinde diğer oluşumlardan daha az bölünmüş değildi. Bölgecilik ve azınlıklar sorunu ordu içinde de mevcuttu. Ordu içindeki bu bölünmüşlüğün bir sonucudur ki Şam kökenli bir sünni olan Yarbay el-Nehlevi 1961'de darbe ile ele geçirdiği iktidarı sürdürmeyi başaramamış, çünkü hiçbir zaman Şam'lı olmayanların tam desteğini alamamıştır (Van Dam, 1979: 41-42). Bu şekilde üst rütbeli subaylar arasındaki iktidar mücadelesi bir yandan Suriye ordusunun bütünlükten yoksun yapısını açık-seçik hale getirirken, öte yandan bu ordu-içi mücadelelerde birbirleriyle çatışanlar eşas olarak Sünni-Müslüman subaylar olduğu için de, orduda giderek Sünni olanların temsilinin zayıflamasına neden oldu. Bu ise azınlık gruplardan olanların ordu üst kademelerine yükselmeleri için uygun kanalların açılmasını sağlamıştır (Van Dam, 1979: 42).

1963'teki Baasçı darbe, ülkenin böylesi travmatik bir siyasal durum içinde olduğu zamanda gerçekleşti. Bir Hıristiyan-Ortodoks olan Mişel Eflak ile bir Sünni-Müslüman olan Salah el-Bitar tarafından İkinci Dünya Savaşı'nın bitiminden hemen sonra (1946) bir siyasal hareket olarak kurumlaşan ve 1947'de ilk kongresini gerçekleştiren Baas Partisi, ideolojik

çizgisini hem sosyalizm hem de İslâm'la bağışık bir Arap milliyetçiliğine dayandırmıştı (Seale, 1987: 151; Hopwood, 1988: 86-88). Bir "Arap Rönesansı" gerçekleştirme hedefi veya idealiyle ortaya çıkan Parti'nin programı, özellikle Eflak'ın düşünsel yönlendirmesiyle, sosyalizmi Arap milliyetçiliğini hayata geçirmek için temel bir gereklilik olarak tespit etmekteydi. Eflak, fikriyatlarının sosyalizmle milliyetçiliği birbiri içinde eriterek tek "birim" haline getirdiğini ileri sürmekteydi (Torrey'den akt. Alankary, 1989: 5). Bu fikriyat içinde İslâm Araplığın bir tamamlayıcı unsuru idi. Parti'nin kurucu-teorisini Eflak açısından, "dinsel-hukuksal" veçhesi bir kenara bırakıldığı takdirde bir medeniyet/kültür olarak ve Arapların içindeki yaratıcılığın bir dışavurumu olması itibarıyla İslâm'ın Arap kimliği ile mükemmel biçimde birleştirilmesi mümkündür (Seale, 1987: 156; Hiro, 1989: 88).

Baas Partisi sesini esas olarak kırsal orta sınıfa duyurmayı ve bu sınıfın desteğiyle toprak ağaları, aşiret reisleri, emirler ve Şam ve Halep'in ticaret erbabından müteşekkil geleneksel-yönetici elitin karşısında durmayı hedeflemekteydi. Bu amacı gerçekleştirmek için kendileri köy kökenli olup, şehirde eğitim görmüş ve daha sonra da kırsal bölgelerde çalışmayı seçmiş öğretmenler, doktorlar, avukatlar gibi yeni ortaya çıkmakta olan entellektüel-profesyonellerin aracılığına güvenilmekteydi (Kelidar, 1971: 303; Hinnebusch, 1984: 101). Ancak 1940'lı ve 50'li yıllar boyunca Parti, siyasal açıdan stratejik pozisyona sahip olmakla birlikte ordu komutanları, öğretmenler ve öğrenciler gibi "modern"liğin etkisindeki, sayıca sınırlı kesimlerin ötesinde toplumda geniş çaplı bir etki yapamayan bir azınlık gücü halinde kaldı (Hinnebusch, 1984: 101). Baas Partisi'nin en önemli özelliği, ideolojik yöneliminin hizip ve bölge bölünmüşlüğüne dayanmayıp, bu ayrımları geride bırakan bir "birlik" temelinde ideolojik çerçevesini belirlemiş olmasıydı (Hinnebusch, 1984: 110; Hopwood, 1988: 90). Parti'nin toplumdaki etkisinin hızla yükselişe geçtiği dönemde, nüfusun en önemli parçasını oluşturan ordu da bu etki çemberinin içine gir-

miştir. Bu etki Baas'ın Irak'taki versiyonunun 1958'de Haşimi Krallığı'nı devirerek iktidara ele geçirmiş olan Abdülkerim Kasım yönetimini, 1963 yılında devirmesinin yarattığı coşku ile birleşerek Suriye ordusunun aynı yıl Baas-yanlısı bir darbe yapmasına öncülük etmiştir. Böylece Baas Partisi, kurucularının hiç arzu etmedikleri çizgi dışı bir biçimde iktidara gelmiştir. Gerek Eflak gerekse Bitar, iktidara gelmek için araç olarak "seçim sandığı" gibi demokratik parlamenter sistemin uygun kanallarını kullanmaktan yanaydılar (Hopwood, 1988: 89).

1963 darbesi sonrasında, her ne kadar Parti ideologlarından Salah Bitar'ın başbakanlığı söz konusu olmuşsa da iktidarın esas sahibinin İçişleri Bakanlığı görevini de üstlenen General Emin el-Hafız'da olduğu tespit edilebilir. Hafız, Suriye politikasına etki eden farklı kesimleri bir araya getirmeye çaba harcadı. Ancak bölgesel ve ayrımcı eğilimler orduyu dahi sarmıştı ve 1960'ların başından beri ordu içinde azınlık grupların ağırlığı ve etkisi artmaktaydı. Baasçı rejim kentli Sünni subayları dereceli olarak tasfiye ederek köy kökenli Alevi ve Dürzilerle komuta kademelerini tahkim etmiş ve süreç içerisinde Alevi subaylar artık ordunun hakim gücü durumuna gelmişlerdir (Hiro, 1989: 90). Bu arada "Araplık" temelinde bir Irak-Suriye siyasal birliği sağlama girişimi de daha önce Mısır'la olduğu gibi başarısızlıkla sonuçlandı. Bu bir Arap birliği arayışı ya da idealinin pratikte uygunluk taşımadığı görüşünün daha da pekişmesine yol açtı.

Baas Partisi etkisindeki subaylar, Parti'nin içinde yeni doğmakta olan radikal gruplara büyük bir sempati beslemekteydiler. Bu "yeni" Baasçıların eskilerden farkı kendisini özellikle asli ilke olarak Arap milliyetçiliğinin giderek gözden düşmesinde göstermiştir; bu ideolojik reoryantasyonun esas olarak Mısır'la ve daha sonra da Irak'la birliğe gitme girişimlerinin başarısızlığa uğramasından kaynaklandığı söylenebilir. Parti kurucularının kent kökenli olmasına karşın kır kökenli olan bu "yeni" Baasçılar, bir ideolojik yönelim

olarak sosyalizme daha fazla ilgi duymakta ve Suriye'nin Arab dünyası içinde "biricik"liğine vurgu yapmaktaydılar (Ma'oz, 1972: 402; Hinnebusch, 1984: 103).

Baas Partisi içinde bu pan-Arabist/milliyetçi "eskiler" ile bölgeci-Suriye milliyetçisi "yeniler" arasındaki parti-içi mücadeleye üç yıl sürdü. Parti adeta birisi "bölgeci-Suriyelilik", diğeri "pan-Arap" iddialı iki "alt-parti"ye bölünmüştü (Alan-kary, 1989: 4). Çatışma Şubat 1966'da Yeni-Baasçılar'dan yana olup eski-kurucu Baasçılar'ı safdışı eden bir diğer darbe ile son buldu. Bunun yanısıra, ordunun Parti üzerindeki hakimiyeti de daha açık seçik hale geldi (Olson, 1982: 89). 1966 darbesi sonrasında her ikisi de ordu mensubu ve Alevi olan iki güçlü şahsiyet ülkede öne çıktı. Bunlar Salih el-Cedid ve Hafız el-Esad olup farklı ideolojik eğilimleri temsil etmekteydiler. Daha doğrusu her ikisi de temelde bölgeci-Suriyeci bir siyasal anlayışı paylaşmakla beraber, Cedid, doktriner sosyalist hedefler peşinde koşarken, Esad daha çok İsrail'e karşı Arap dayanışmasına ve kooperasyonuna vurgu yapmaktaydı (Hopwood, 1988: 51). Dönemin mevcut koşulları (sosyalizme karşı genel yönelim, Suriye birliğinin önceliği gibi) Cedid'i Esad'dan daha avantajlı ve üstün kıldı. Ancak Cedid hiç beklenmeyen ve oldukça cesaret isteyen bir girişimde bulunarak Arabizm'i İslâm'dan ve devleti dinden ayırma yoluna gitti (Ma'oz, 1972: 402). Cedid'in radikal politikası, kendisi bir askeri darbe ile iktidara gelmiş olduğundan gerekli halk desteğini bulamadı (Hinnebusch, 1984: 105). Dahası Araplığı İslâm'dan ve dini devletten ayırma girişimi, çoğunluğu dindar Sünni-Müslüman olan bir ülkede kitlesel hoşnutsuzluğa ve rahatsızlığa neden oldu. Bu arada Cedid iktidarda kalabilmek için ve parti-içi münakaşaların da sonucu olarak pek çok kişisel ve hizipçi bağlantılara kapı açarak Baas Partisi'nin başlangıçtan beri var olan hizipçilik karşısı, bütünlükçü ideolojisine de son verdi (Hinnebusch, 1984: 106). Rejim giderek daha fazla azınlık renkli bir ton kazandı; özellikle de Aleviler ve Dürziler stratejik noktaları ele geçirdiler (Olson, 1982: 110). Partizanca davrananlara, köylülere

ve azınlık mezheplerden olanlara bu ayrıcalıklı ve iltimaslı yaklaşım, özellikle üst-orta sınıf Sünnilerin rejime yabancılaşmasına neden oldu. Bu yabancılaşma rejimin bu kesimler açısından oldukça tahripkâr olan ekonomik politikası ile daha da güçlendi. Sonuç olarak bu insanlar rejimin ülkeyi modernleştirmek için hayati biçimde ihtiyaç duyduğu iş becerilerini ve sermayelerini de yanlarına alarak ülkeyi terk ettiler (Hinnebusch, 1984: 106). Buna ek olarak, Emin el-Hafız'ın yönetim döneminden beri devam etmekte olan ve sosyalist bir modalitede sürdürülen millileştirme, toprak reformu, kooperatifleşme ve yatırımlarda devlet öncülüğü, vb. ekonomik politikalar, hükümetin insanlara kredi vermekte yetersizliği, eğitilmiş ve deneyimli teknik eleman yetersizliği, halkın düşük eğitim düzeyi ve kötü ekolojik koşullar gibi nedenlere bağlı olarak beklentilere karşılık vermekten çok uzak kaldı (Olson, 1982: 116; Hinnebusch, 1984: 106). 1967 Arap-İsrail savaşının açtığı hasarlar ve savaşın Araplar açısından onur kırıcı etkisi tabloyu tamamladı ve insanların Cedid'in radikal politikalarına karşı duydukları rahatsızlığı ve tepkiyi had safhaya vardırdı. Bu koşullar altında, başından beri hem kişisel hem de ideolojik düzlemde Cedid'in hasmı durumundaki ve en etkili ordu mensuplarının desteğini de arkasına alan Hafız el-Esad'ın iktidarı ele geçirmek için büyük bir çaba harcaması dahi gerekmedi (Hopwood, 1988: 51).

Patronaj, Şiddet ve Korku: Esad'la Gelen İstikrar

Esad'ın 1970'te iktidarı ele geçirmesi ve 1971'de Başkan olması, Suriye tarihinde yeni bir sayfanın açılmasına neden olmuştur. Nüfusu bütünüyle Alevilerden oluşan bir kasaba olan Lazkiye'de doğan Esad, bir dinsel azınlığın Suriye yönetimindeki yerinin süreç içerisinde tam anlamıyla pekişmesini sağlamıştır. Bununla birlikte başkanlık döneminin ilk yıllarında Esad'ın belirgin biçimde hizipçi temele oturmuş bir yönetim sergilediğine dair işaret yoktur ve Suriyelilerin pek çoğu bu dönemde onun liderliğini desteklemişlerdir

(Ma'oz, 1988: 75). Bunun temel nedeni, Esad'ın iktidara gelmez önceki Cedid rejiminin başarısız ve hoşnutsuzluk yaratan politikalarına bir sünger çekmesidir. Esad'ın başlangıçta takip ettiği yeni siyasa, daha fazla demokrasi, daha liberal ekonomik politikalara yönelim ve Arap komşulara daha yumuşak ve dostane yaklaşımı içermekteydi ve bu siyasa ona hem ülke içinde hem de ülke dışında, özellikle de Arap dünyasında, iktidarını sağlamlaştırmak için iyi bir başlangıç yapma imkanı sağladı (Hopwood, 1988: 55). Esad, Cedid'in izlediği politika ile çıkarları sarsıldığından ülkeyi terk etmiş olan şehirli Sünni üst-orta sınıfları, onların yeniden güvenini sağlayarak ülkeye çekmek için de harekete geçti. Bunu, özel sektör girişimciliğini yeniden canlandırarak, dış ticaret sınırlamalarını esneterek ve hammadde ve sınai-tarımsal ekipman ithalini serbest bırakarak yaptı (Ma'oz, 1988: 75). Bu arada bazı siyasal tutukluları serbest bırakma ve sivil özgürlükleri restore etme sözü vererek siyasal atmosferi de rahatlatma yoluna gitti (Hopwood, 1988: 56).

Bununla birlikte Esad'ın bu erken başkanlık dönemindeki asıl hedefi, ülkenin iç bütünlüğünü sağlamak için hizipçiliği gidermeye çalışmak oldu. Bu amaçla Baas tarafından başı çekilen ve tüm sosyalist ve milliyetçi partileri ve grupları bünyesinde toplayan bir siyasal organ olan "İlerici Ulusal Cephe"yi kurdu. Esad'ın bu uygulamaları, onun, Suriye'nin yenilmesiyle sonuçlanmış olsa da 1973 Arap-İsrail Savaşı'ndaki görece başarılı ve cesaretli politikası ile birleşerek bir ulusal lider konumuna gelmesini sağladı. Her ne kadar köken olarak bir dinsel azınlığın üyesi ise de Esad bu dönemde Suriyelilerin gözünde liberalleşme, modernleşme ve normalleşmenin yanı sıra, belki bunlardan daha önemli olarak bir konsensüsü temsil etti (Ma'oz, 1988: 75). Suriye'deki pek çok insan için Esad yirmi yıldan fazla bir zamandır sürmekte olan ve sürekli bir toplumsal "enerji" kaybına neden olan çatışma ve istikrarsızlıktan sonra görece bir istikrar ve güven getirmişti (Hinnebusch, 1984: 108).

Ancak Esad, Suriye'de önceki yönetimlerin başına gelenleri iyi bildiği için, devletin "çekirdeği" denilebilecek pozisyonlarda, kendisinin en fazla güven duyabileceği şahsiyetleri görevlendirmekten de geri durmadı. Özellikle güvenliğe ilişkin noktalara ve stratejik askeri pozisyonlara kendisine desteğinin kayıtsız-koşulsuz olduğunu düşündüğü insanları, yani en yakın akrabalarını yerleştirdi. Esad'ın kendisi Genelkurmay Başkanlığı görevini üstlenirken kardeşleri Rıfat ve Cemil temel görevi rejimi korumak olan Savunma Birimleri Komutanlığı pozisyonuna getirildiler; buna ek olarak, bir kuzeni, iki yeğeni ve bir kayınbiraderi de Savunma Birimleri'nde oldukça hassas makamları işgal ettiler (Batatu, 1981: 331). Böylece Suriye politikasınının adeta ayrılmaz bir parçası haline gelen birincil bağlılıklar temelinde ortaya çıkan hizipçiliğe yeniden davetiye çıkarılmış oldu. Bu görüntüden açık biçimde çıkarılabilecek sonuç, Suriye'nin güvensiz ve parçalara ayrılmış sosyopolitik zemininde, ülkenin siyasal tarihindeki acı deneyimleri de çok iyi bilen Esad'ın kendi etrafında silahlı bir güvenlik çemberi oluşturarak iktidarına süreklilik sağlama yoluna gittiğidir. Bu "militar" oluşum, silahlanma ve ordunun modernizasyonu için bütçeden büyük harcamaların yapılmasıyla ve geniş kapsamlı Sovyet yardımıyla güçlendirildi. Dış etkenler de Esad'ın rejimi militarize etme yönlü politikasını beslemeye oldukça müsaitti. Arap-İsrail ilişkileri oldukça gerginleşmiş ve bu süreçte Suriye taraf olarak öncü bir rol üstlenmişti. Suriye ordusunun çapında gözlemlenen ciddi büyümeler her zaman Arap-İsrail savaşlarını hemen izleyen dönemlerde olmuştur (Ma'oz, 1986: 74). 1984'te askeri harcamalar Suriye'nin gayri-safî milli hasılasının yüzde otuzunu teşkil etmekteydi. Her ne kadar bu askeri yatırımlar Suriye ekonomisi üzerinde ciddi biçimde tahripkâr etkilerde bulunmuş ve sosyal hizmet harcamalarında giderek azalmaya yol açmış olsa da, Esad rejiminin yaklaşık otuz yıldır sürmekte olan şaşırtıcı ve beklenmedik istikrarının da bu askeri güce bağlı olduğunu kabul etmek gerekir. Özellikle 1970'lerin ikinci yarısından itibaren rejime

karşı yükselen hoşnutsuzlukların ve hareketliliklerin bu güce bağlı olarak zorlanmaksızın bastırılması mümkün olmuştur.

Bununla birlikte ordu ve güvenlik birimleri dışında Esad, sekteryan bir çizgi takip ediyor izlenimi vermeme konusunda oldukça dikkatliydi. Yönetim aygıtının diğer pek çok pozisyonuna Sünnî kökene sahip insanları yerleştirmekten kaçınmamaktaydı. Söz gelimi Baas Partisi içinde Esad'ın en içten destekçileri ve en güçlü-etkili şahsiyetler Sünniydi (Sadowski, 1988: 162). Açık bir resmi niteliği olmamakla beraber oldukça nüfuzlu bir örgüt olan ve Başkan'ın etrafında mevzilenerek yönetim merkezini tekeline almış olan "Cemaat" içinde Sünniler de bulunmaktaydı. Cemaat'in en önemli görevi ve işlevi, güç ve kaynaklara ulaşma veya kapı açma imkanı vermesiydi (Sadowski, 1988: 165-166). İşte bu noktada Esad rejiminin en önemli niteliği ortaya çıkar. Rejim, sandığının aksine ayrıcalıklı bir dinsel azınlığın sekteryan bir iktidarı olmak yerine, esas itibarıyla "patronaj" temeline oturmaktadır. Gerçekten bu, Esad rejiminin çoğu zaman gözden kaçırılan, önemli bir özelliğidir. Rejim, Alevî, Dürzî, Sünnî olması hiç fark etmeksizin, kendi denetim ve tekelinde tuttuğu olanakları, özellikle ekonomik ve ticari etkinlikleri insanlarına, onların kendisine, daha doğrusu devlete ve lidere itaati ve bağlılığı esasınca sunmaktadır (Sadowski, 1988: 168). Yönetici tabakada mevcut iyi örgütlenmiş bu patronaj şebekesinin bir sonucu, yolsuzluğun sistem içinde örtük olmayan biçimde meşruiyet kazanması olmuştur. Bu olgu devlet otoritesince insanların aileye, aşirete, dine ya da belli bir bölgeye dönük "birincil" bağlılıklarını, devlet yöneticilerine aynı nitelikte bir bağlılıkla yer değiştirtme girişimi olarak da kavranabilir. Çünkü birincil bağlılıkları esas alan bir kültürel örüntünün ulus, sınıf, meslek ya da kurum temelinde kendisini gösterecek "modern" aidiyetlere galebe çaldığı bir ortamda, patronaj temelli ilişkiler sosyopolitik denetimin yegane kurumlaşmış sistemi olarak ortaya çıkmaktadır.

Esad'ın kendisini önceleyen Baasçı yönetenlerden bir farkı da baskıyı "iltimas"la dengelemeyi bilmiş olmasıdır. Örneğin bir yandan Sünni çevrelere seslenen Müslüman Kardeşler (aşağıya bkz.) muhalefetinin ve onların örgütlediği hükümet karşıtı gösterilerin üzerine belirgin bir şiddetle giderken, öte yandan Sünni ulema ile yakın ilişkiler kurmayı ve onlara tatminkâr maaşlar ödemeyi, gerektiğinde devlet onur belgeleri vermeyi de ihmal etmemiştir (Hiro, 1989: 92-93).

Esad rejimi, bu şekilde, hizipçi veya Alevi-ayrıcılık olduğu dair bir işaret vermeme konusunda büyük bir duyarlılık içinde olduysa da, zaman içinde, özellikle de 1980'lerin başından itibaren rejime karşı giderek artan rahatsızlıklar, liderin etnik aidiyetine ve kökenine dikkat yöneltmekten halkı alıkoyamamıştır. Giderek bozulan ekonomik durum, artan yolsuzluklar, özellikle Esad'ın kardeşi Rifat'ın bu açıdan aşırılıkları, bir azınlık kaymak tabakanın geniş kitleler hilafına bireyci ve sorumsuz ilgi ve yönelimleri, rejimin Alevi motifinin daha göze batar hale gelmesine ister istemez yol açmıştır (Hinnebusch, 1984: 108; Hopwood, 1988: 63). Bu arada Suriye'nin Lübnan'a yönelik olarak başlangıçta izlediği ve Müslümanlar ile Filistin Kurtuluş Örgütü'ne karşı savaş gibi görünmesine yol açan politikası da bu anti-Alevi hissiyatı daha da besleyen bir etken olarak kaydedilebilir (Hopwood, 1988: 63).

Buna paralel biçimde, siyasal İslâm'ın 1980'ler sonrasında yükselişe geçmesiyle birlikte Esad rejimine karşı muhalefetin İslâmî yönünün daha net ifade bulduğu söylenebilir. Aslında Mısır kökenli "Müslüman Kardeşler" in etkinlikleri başından beri Suriye siyasetinin ayrılmaz bir parçası olarak her dönemde yönetim erkine karşı en büyük tehdidi içerir görünmektedir. 1930'ların ortalarından itibaren Suriye'de etkinlik içinde olmaya başlayan Müslüman Kardeşler, önceleri Fransız mandasına karşı İslâmî çizgide sosyopolitik düzen arayışını seslendirmiş, bağımsızlık sonrası süreçte ise ülkede

hakim olan, modernist, seküler ve "sol" havaya karşı, özellikle de sosyalist bir pan-Arabizm'i ideolojik mihver edinen Baas iktidarına muhalif bir pozisyondan aynı arayışlarını sürdürmüştür (Hiro, 1989: 87-89). Hem 1948 savaşında İsrail karşısındaki Arap yenilgisi, hem de Nasır Mısır'ı ile 1958'de etnisist-seküler temelde gerçekleştirilen Birleşik Arap Cumhuriyeti deneyiminin 1961'de hayal kırıklığıyla sonuçlanması, Müslüman Kardeşler'in Suriye'nin çoğunluk oluşturan Sünni toplumsal kesimi üzerindeki ağırlık ve etkinliğini kalıcı hale getiren önemli olaylardır (Hiro, 1989: 88). Müslüman Kardeşler'in hedef kitlelerini oluşturan Sünni Müslüman çoğunluk açısından seküler eğilimli yönetici elitin dinsel aidiyeti olan Aleviliğin İslâm dairesine girip girmediği konusu bile oldukça tartışmalıdır. Üstelik Suriye'nin Körfez Savaşı'nda Irak'a karşı İran'ı desteklemesi hem ülke içinde hem de Arap dünyasının genelinde Esad rejiminin Sünniliğe yabancılaşmasını artırmıştır.

1980'lerde Alevileri hedef alan bir takım kitlesel kalkışmalar, rejime karşı duyulan hoşnutsuzluğun çapını bize gösterir. Ancak söz konusu tepkilere rejimin aynı şiddette verdiği karşılık da Esad'ın ne pahasına olursa olsun iktidarda kalma kararlılığının derecesinin yüksekliğini sergiler. 1979'da Halep Harp Okulu'nda, bir Sünni subayın da işbirliğiyle 200 Alevi öğrencinin üzerine büyük çaplı silahlar kullanılarak açılan ateş sonucunda 83 öğrencinin öldürülmesinin "intikamı" nı rejim Ağustos 1980'de Halep'te güvenlik kuvvetlerine ateş açtığı söylenen bir binadaki 80 kişiyi dışarıya çıkarıp anında infaz ederek alır (Hiro, 1989: 98). 1982'de Hama'da Müslüman Kardeşler öncülüğünde başlatılan ayaklanma, rejim tarafından büyük çaplı ve daha önce görülmedik ölçüde bir şiddetle, bir kitlesel kıyıma gidilerek bastırılır. 20.000 kişinin ölümüyle sonuçlanan bu katliamın çok fazla su yüzüne çıkmaması ve akış yapmaması aynı yıl İsrail'in Lübnan'ı işgali olayının gölgesinde kalmasına bağlanabilir (Alankary, 1989: 13). Bu olaylar bir yandan eski bir hastalığın, yani ülkenin farklı şehirleri ve bölgeleri arasında bölgecilik temelinde

süregelmiş olan geleneksel düşmanlığın tekrar nüksettiğine delil teşkil ederken, öte yandan da, çok daha önemli olarak, rejimin şiddete şiddetle mukabele ederken terör saçma kapasitesinin düşünüldüğünden çok daha yüksek olduğuna işaret ederler. Bunun sonucunda, Esad'ın, sahip olduğu baskı aygıtının tüm silah gücüne işlerlik kazandırarak üstüne gelmesi karşısında Sünni-İslâmî muhalefetin belirgin bir inişe geçtiği fark edilir (Hiro, 1989: 99). Bu durum, ordunun yapısının, mevcut kompozisyonunun ve ideolojik yöneliminin değişmesi söz konusu olmadan Esad'ın iktidarının son bulmasının imkansızlığını açık seçik gözler önüne sermektedir (Hiro, 1989: 103).

Sonuç

Suriye'nin bağımsızlık sonrası yakın dönem siyasal tarihi, hizip temelli bölünmeler üzerinden süregelen iktidar mücadeleleriyle karakterize edilebilmektedir. Bir siyasal birlik sağlama-yaratma yolunda "tarihsel" deneyimsizlik, kültürel düzlemde "birincil" bağlılıkların kalıcılığı ve yerinden edilemezliği, öte yandan Arap milliyetçiliğinin engelleyici etkisi, ve "agro-kent" olgusu temelinde varlık bulan bölgeci eğilimler, ülkenin bir ulusal coğrafya temelinde biçim alacak "Suriyeli" kimliğinin kurumlaşmasını engelleyen belli başlı nedenler olarak kaydedilebilirler. Yakın dönem Suriye tarihinin ülkede kalıcı bir yönetim sağlayabilen tek lideri olan Hafız el-Esad'ın başarısı, iktidarının erken dönemlerinde sistemi siyasal ve ekonomik planda rahatlatıcı uygulamalar getirerek ve ordu hariç hizipçi tasarruflardan kaçınarak halkın desteğini sağlaması, buna paralel olarak da kendi denetimi altında, yakın akrabalarından donatılmış bir silahlı yapı inşa etmesi ve ülkedeki bütün toplumsal ve ekonomik etkinliklere tek geçiş imkanı veren bir devlet patronajını kurumlaştırmasıyla mümkün olmuş görünmektedir. Bu uygulamalar halihazırda Esad rejiminin devam etmesini sağlamakta iseler de bir ulusal birlik için uygun koşulları oluşturmaktan ziya-

de ülkede halen mevcudiyetini koruyan kültürel bölünmüşlüklerin üzerini örtmekten öte bir işleve sahip görünmemektedirler. Rejime yönelik özellikle 1980'lerden itibaren yoğunlaşan iç-tepkilere rağmen Hafız el-Esad otokrasisinin istikrarlı biçimde sürmesinin, mayasında "korku"nun yer aldığı bu uygulamalardan kaynaklanmakta olduğu söylenebilir.

Kaynakça

- Alankary, H. (1989). "Practical Ba'athism. 1963-82." Yayımlanmamış Makale. Londra: Londra Üniversitesi, Doğu ve Afrika Çalışmaları Okulu (SOAS).
- Al-Khalil, S. (1989). *Republic of Fear. The Politics of Modern Iraq*. Berkeley: University of California Press.
- Bar-Siman-Tov, Y. (1983). *Linkage Politics in the Middle East. Syria Between Domestic and External Conflict 1961-1970*. Boulder: Westview Press.
- Batatu, H. (1981). "Some Observations on the Social Roots of Syria's Ruling Military Group and the Causes for its Dominance." *Middle East Journal*. Vol. 35, No. 3: 331-334.
- Cihansız, Y. (1995). "Gap ve Türkiye-Suriye İlişkileri." *Strateji*. 95/3: 153-170.
- Dann, U. (1984). *Studies in the History of Transjordan. 1920-1949*. London: Westview Press.
- Giritli, İ. (1978). *Bugünkü Orta Doğu'nun Önemli Sorunları*. İstanbul: İTİA. Nihad Sayar-Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları.
- Hinnebusch, R.A. (1984). "Syria: The role of ideology and party organization in local development." *Local Politics and Development in the Middle East*. L.J. Cantori ve I. Harik. Boulder (der.) içinde. Westview Press.
- Hiro, D. (1989). *Islamic Fundamentalism*. London: Paladin.
- Hopwood, D. (1988). "Syria 1945-1986." *Politics and Society*. London: Unwin Hyman.
- Kelidar, A. (1971). "Syrian Arab Republic." *The Middle East* M. Adams (der.) içinde. Great Britain: Anthony Blond Ltd.
- Kienle, E. (1990). *Ba'th v. Ba'th - The Conflict Between Syria and Iraq. 1968-1989*. London: I.B. Tauris.
- Ma'oz, M. (1972). "Attempts at Creating a Political Community in Modern Syria." *Middle East Journal*. Vol. 26.
- Ma'oz, M. (1988). *Asad-The Sphinx of Damascus*. London: Weidenfeld and Nicholson.
- Ma'oz, Z. (1986). "The Evolution of Syrian Power. 1948-1984." *Syria under Assad* M. Ma'oz ve A. Yaniv (der.) içinde. London: Croom Helm.
- Odeh, B.J. (1986). *Lübnan'da İç Savaş*. Çev. Y. Alogan. İstanbul: Belge.
- Olson, R. W. (1982). *The Ba'th and Syria 1947 to 1982 - The Evolution of Ideology, Party and State*. Princeton: Kingston Press.
- Sadowski, Y.M. (1988). "Ba'thist Ethics and the Spirit of State Capitalism. Patronage and the Party in Contemporary Syria." *Ideology and Power in the Middle East* P.J. Chelkowski ve R.J. Pranger (der.) içinde. London: Duke University Press.

- Seale, P. (1987). *The Struggle for Syria - A Study of Post-War Arab Politics*. London: I.B. Tauris.
- Sluglett, M.F. ve P. Sluglett (1987). *Iraq Since 1958 - From Revolution to Dictatorship*. London: KPI.
- Springborg, R. (1981). "Baathism in Practice: Agriculture, Politics, and Political Culture in Syria and Iraq." *Middle Eastern Studies*. Vol. 17, No. 2: 191-209.
- Suleiman, M.W. ve K.E. Koehn (1970). "Syria." *Governments and Politics of the Contemporary Middle East* T.Y. Ishmael. (der.) içinde. Ontario: The Dorsey Press.
- Van Dam, N. (1979). *The Struggle for Power in Syria*. London: Croom Helm.
- Van Dusen, M.H. (1972). "Political Integration and Regionalism in Syria." *Middle East Journal*. Vol. 26, No. 2: 123-136.

Modernin "Yasası" Olarak Kamp: Şiddet ve Politika Üzerine Bir Değerlendirme

Özet

İtalyan filozof Agamben kampı, devlet, ulus, toprak üçlüsüne eklenen dördüncü bir öge olarak tanımlıyor. Günümüzde olağanüstü hallerde uygulanan bir güvenlik önlemi olmaktan çıkan kampın kuraldışı kural hale getiren "yasası," havaalanlarından küresel kentlerin varoşlarına kadar pek çok mekânsal düzenlemede geçerliliğini sürdürmektedir. Bu çalışma, Agamben'in "Modernin Yasası Olarak Kamp" adlı makalesinin eleştirel bir değerlendirmesidir. Yurttaşların kendi iradeleriyle kendi kamplarını kurdukları yirminci yüzyılın son çeyreğinde, kampı yalnızca ulus-devletin sınırları içinde değerlendirmek çok eksik olacaktır—kampın yasası etkinlik alanını ulus-devletin sınırlarının dışına, sivil topluma kadar esnetmiştir.

Aykut Çelebi
Ankara Üniversitesi
Siyasal Bilgiler Fakültesi

The Camp as the "Law" of the Modern: An Appraisal on Violence and Politics

Abstract

Italian philosopher Agamben defines camp as a fourth element added to the state-nation-territory triplet. The camp, whose "law" turns unlawful into law, has ceased to be a security precaution adopted during the states of emergency, and has begun to apply to many contemporary spatial arrangements from the airport to the ghetto of the global city. This study is a critical appraisal of Agamben's article titled "The Camp as the Nomos of the Modern." In the last quarter of the twentieth century when the citizens wilfully build their own camps, it would be very inadequate to think of camp merely within the limits of the nation-state—the law of camp has extended its field of force beyond the borders of the nation-state into the civil society.

Modernin "Yasası" Olarak Kamp:

Şiddet ve Politika Üzerine Bir Değerlendirme

Walter Mosley. *Black Betty*.
Y: Pelican Books
1994: 1).

Michel del Castillo.
Ardeşim Budala. İstanbul:
İnan Yayınları. Çev. Aykut
Ferman. s. 23.

Ghetto Pedagogy

"Dad?"

"Yes?"

"Why do black man always

Kill each other?"

(long pause)

"practicing"¹

"İçtenlikle söyleyin, dostum, her yanı saran bu insan kıyımı
aqlınızı kurcalamıyor mu?"²

Giriş

Düsseldorf havaalanının pasaport kontrol gişeleri hem girişlerde hem çıkışlarda iki ana bölüme ayrılıyor: Avrupa Birliği yurttaşları ve diğerleri. Eğer yolunuz "diğerleri" bölümüne düşüyorsa, sizi bir başka sürpriz bekliyor. Pasaport kontrol kuyruğuna bir çeki düzen vermek amacıyla yer yazılan bir uyarı yazısı, üstelik Türkçe: "Lütfen burada bekleyiniz!". Pasaport kontrolünüzü yavaş ve ayrıntılı biçimde yapan görevlinin yüzünüze daha dikkatli bakması, dikkatinin dağılması için gerekli bir önlem bu. Yasanın ve şiddetin belli belirsiz bütünleştiğine dair bir bölgedesiniz. Görevli memur bir yandan pasaportunuzu, bir yandan yüzünüzü inceliyor, şeklinizi şemalinizi süzüyor. Bütün evraklarınız tamam bile olsa, o göz göze geliş anındaki davranışınız çok önemli. Biliyorsunuz havaalanlarında, "gerektiği" takdirde, 96 saate kadar göz altında tutulabilirsiniz. Havaalanı gözaltılarında

"yasa", görevli memurların medeni kültürleri, tecrübeleri, o anki ruh halleriyle belirlenir. Bu durum, bana benzer deneyimleri olanlar için neredeyse rutin bir işlemdir ve üzerinde durulacak önem de değildir; ancak devlet, ulus devlet, yurttaşlık, öteki vb... kavramların ne anlama geldiğinin test edilmesi bakımından da o ölçüde iyi bir başlangıç noktası olabilir.

İtalyan filozof Giorgio Agamben, yasa ve şiddet arasındaki belirsizliğin giderek çoğaldığı mekanları çözümlediği ufuk açıcı denemelerinde, kampı, devlet, ulus, toprak üçlüsüne eklenen dördüncü bir öge olarak tanımlıyor (Agamben, 1998: 175-176).³ Kamp, yalnızca toplama kampları gibi, "olanüstü hallerde" uygulanan bir güvenlik önlemi olmaktan çıkmalı çok oldu. Küresel kentlerin varoşları, etnik gettolar, havaalanları kampın hukuksal yapısının halen geçerli olduğu mekânsal düzenlemelerdir. (1998: 176).

Bu çalışma, Agamben'in "Modernin Yasası Olarak Kamp" adlı makalesinin eleştirel bir tartışması olarak görüldü. Agamben, modernliğin siyasal ontolojisinin kampın ortaya çıkış nedeni olduğunu tartışmaya açıyor. Yaşamsal önemde olduğunu düşündüğüm bu tartışmayı ana hatları ile özetledikten sonra, Agamben'in eksik bıraktığını düşündüğüm bir noktaya dönmek istiyorum: Agamben, şiddet ve yasa arasındaki belirsizliğin devlet-ulus-toprak üçlüsünün stratejik bütünlüğün doğduğunu göstermekle yetiniyor; oysa, yirminci yüzyılın son çeyreğinde "yurttaşlar, kendi iradeleriyle kendi

3

Giorgio Agamben, Verona Üniversitesi'nde felsefe profesörüdür. Bunun yanı sıra, Walter Benjamin'in bütün yapıtlarının İtalyanca çevirmeni ve editörüdür. Bu çalışmada Agamben'in düşüncesinin genel bir incelemesi ve değerlendirilmesi amaçlanıyor. Bu nedenle, *Homo Sacer* kitabının ilgili bölümleri ve Samuel Weber/Hent de Vries'in derledikleri *Violence and Identity* adlı kitabında yer alan makaleyi kullanmakla yetindim. Dikkatli bir okuyucu, Agamben'in düşüncesindeki Walter Benjamin'in etkisini farkedecektir.

kamplarını oluşturuyorlar, kampların sınırlarını da çizebiliyorlar. Mikro şiddeti yeni yaşam alanlarının yasası kılan bu boyut incelenmeksizin, kampı yalnızca ulus-devletin egemenlik sınırları içinde değerlendirmek çok eksik bir değerlendirme olacaktır.

1.

Kamp sözcüğü doğrudan toplama kamplarını hatırlattığı için, daima irkiltici bir içeriğe sahip olmuştur. Kamplarda yaşananlar hukuksal suç tanımını çoktan aşan, mağdurların yakınlarının ve tüm insanlığın gözünde yer yüzünde şimdiye kadar varolan en insanlık dışı uygulamalar olarak görülmüştür. Dolayısıyla kurbanların ve toplama kamplarından sağ kurtulanların anıları, toplama kampı pratiklerinin ürkütücü içeriğini de belirlemiştir. Peki ama kamp nedir? Kampların hukuksal-siyasal yapısı nedir? Bütün bu insanlık dışı olaylar buralarda nasıl gerçekleştirilmiştir?

Agamben, sorunun insanı dehşete düşüren anılardan bağımsız bir biçimde ele alınması gerektiğini öne sürüyor (Agamben, 1997: 106). Eğer kampın hukuksal-siyasal yapısından hareketle sorun ortaya konabilirse, başka bir ürpertici gerçekle karşı karşıya olduğumuz daha iyi anlaşılabilir: "Kamp, geçmişe ait tarihsel bir olgu ya da anomali olmak yerine, içinde yaşadığımız siyasal mekanın yasası ve saklı modelidir." (1997: 106). İlk bakışta şaşırtıcı ve abartılı gelebilecek bu önermenin, yaşadığımız dünyanın sorunlarına yakından bakıldığında nedenli doğru olduğunu görebiliyoruz. Bu nedenle, Agamben'i izleyerek, öncelikle kampın ne olduğunu, ne tür bir hukuksal-siyasal bir yapı içinde biçimlendiğini inceleyelim.

Kampın ilk kez ne zaman ve nerede ortaya çıktığı tartışmalı olsa da, yaklaşık bir tarih olarak 19. yy'ın sonunu verebiliriz. Mekanlar bu açıdan daha net bir karşılaştırma olanağı sunmaktadır. Bütün kamplar, kolonyel ayaklanmalar sonu-

cunda, koloni otoritelerinin ilan ettiği sıkıyönetim ve olağanüstü hal ertesinde kurulmuştur. Nazi toplama kampları (*Konzentrationslager*), kampın hukuki süreci hakkında daha ayrıntılı bilgilerle doludur. Ancak şimdilik şu kadarı söylenebilir: Kamp, mevcut ceza hukukunun değişikliğe uğramış bir versiyonundan çok, kural dışı durum (*Ausnahmezustand*) ve sıkıyönetim tarafından kurulmuştur (Agamben, 1997: 106).

Almanya'da ilk toplama kampları sanılanın aksine, Naziler tarafından değil, Sosyal Demokratlar tarafından kuruldu. Elbette, Nazi toplama kamplarından farklı olarak, bunlar kitlesel imha kampları değildi. Ancak bu durum, 1923'te kurulan bu kamplarda binlerce komünist militan ve Doğu Avrupa'dan gelen çok sayıda Ashkenazi'nin (Doğu Avrupa Yahudileri) topluca tutuklu bulundurulduğu gerçeğini değiştirmiyor (Agamben, 1997: 107; Drobisch ve Wieland, 1993). Burada ilginç olan, toplama kamplarının kuruluş gerekçeleridir. Gerek Sosyal Demokratlar'ın ve gerekse Naziler'in toplama kamplarını kurarken dayandıkları hukuki gerekçe, 4 Haziran 1851 tarihli Prusya Yasası'na kadar götürülebilir. Bireylerin, kamu güvenliği nedeniyle ortada bir suç olmadan da gözaltına alınabilmelerine olanak tanıyan Schutzhaft (önleyici gözaltı), aynı zamanda, kişisel özgürlüklerin korunmasının da garantörüdür. *Schutzhaft*, olağan dönem hukuki içinde düşünülmüştür. Kuşatma, savaş, olağanüstü hal, sıkıyönetim ve kural dışı durumla, kısaca olağanüstü hukuk koşullarında geçerli olacağı varsayılmıştır. Nitekim, Weimar Anayasası'nın 48. maddesine göre, cumhurbaşkanı, kamu güvenliğinin ve düzenin tehdit altında olduğu dönemlerde, güvenliğin ve düzenin yeniden tesisi için gerekli kararları alabilir; eğer gerekiyorsa askeri gücün yardımına başvurabilir. Kamu güvenliği ve düzenin yeniden tesisine kadar geçen süre içerisinde Cumhurbaşkanı, temel hakları geçici süreyle de olsa askıya alabilir.

Weimar Cumhuriyeti'nde birçok kez durumun kuraldışı olduğu tesbitinden hareketle, temel haklar askıya alınmıştır.

Burada önemli bir sorunla karşı karşıyayız: Her ne kadar kuraldışı durum mevcut hukuk düzenine atfen ve bu düzen içinde tanımlanmış olsa, durumun kuraldışı olduğunu tespit mercii bu düzen içinde belirtilmişse de, siyaset, egemenlik, iktidar kavramları olmaksızın bu süreci doğru bir biçimde değerlendirmek olanaksızdır. Bunu en somut biçimde, "kamu güvenliğinin yeniden tesis edilmesine kadar" ifadesinin belirsizliğinde yakalamak olanaklıdır. Bunun çarpıcı bir örneği olması bakımından, Naziler'in 1933'te iktidara gelmelerinin hemen ardından temel hakları askıya almalarını gösterebiliriz. Ancak bu kez, durumun kuraldışı olduğu asla açıkça dile getirilmemiştir. Yine de, Weimar Anayasası'nda kuraldışı durumlar için izlenen prosedürün takip edilmesinden, benzeri bir mantık içinde hareket edildiğini çıkarabiliriz. "Düzen yeniden tesis edilinceye kadar" ifadesinin muğlaklığı bu kez somut biçimde kanıtlanmıştır. Çünkü Nazilerin iktidarda kaldığı 12 yıl boyunca askıya alınan temel haklar, asla yeniden yürürlüğe konmadı. Bu ne anlama geliyor? Başta Carl Schmitt olmak üzere dönemin Nazi hukukçularının deyişiyle bu durum "iradi bir kuraldışı durum" demektir (Schmitt, 1933). Toplama kampları iradi ya da hukuken tanımlanmış bu kuraldışı duruma dayanarak kurulmuştur. O halde, yukarda kısaca değinilen siyaset-egemenlik-iktidar sorununa yeniden dönmek gerekiyor. Öznesi hukuken önceden tanımlanmış olsa bile, durumun kuraldışı olduğuna karar veren kimdir? Normal ve kuraldışı hangi ölçütlerle birbirinden ayrılabilir? Bu ölçütleri oluşturan yalnızca hukuk süreçleri midir? Kamp bu sorulara verilebilecek yanıtların ışığında anlam kazanan bir mekan düzenlemesidir: Düzenleyerek konumlandırma (devlet); konumlandırarak/konum kaydırarak düzenleme (egemenlik); kuraldışını kural haline getirme (kamp).

2.

Egemenliğin paradoksu, egemenin aynı anda hukuksal düzenin hem içinde hem de dışında olmasından kaynaklan-

maktadır (Agamben, 1998: 15). Carl Schmitt'in ünlü formülüyle, egemen, durumun kuraldışı olduğuna karar verendir (Schmitt, 1934: 11). Durumun kuraldışılığına karar veren, Schmitt'in öngördüğü haliyle, Weimar Anayasası'nın 48. maddesinde belirtilen Cumhurbaşkanıdır. Dolayısıyla egemenlik, hukuk düzeni içinde tanımlanmıştır ve ulus-devlet anlayışında mündemiçtir. Ancak egemenliği, olağan hukuk düzeni içinde değerlendirmek pek de olanaklı değildir. Çünkü egemen, kuraldışını tesbit ederek, kuralların etkin olması için müdahale edebilme iradesini içerir. Bu iradenin salt hukuksal bir boyut taşımadığını belirtmeye gerek yok.⁴ Paradoks, kuralların, egemenin kuralların dışında kalarak, kurallar dışında bir kural olamayacağını tayin etme yetkisinden kaynaklanıyor.

"Her genel kural, düzenli, gündelik, somut bir yaşam çerçevesine gerek duyar; ki kuralların düzenlenişine tabi olsun, kurallar olgulara uygulanabilsin" (1934: 19). Bu açıdan her genel kuralın, geçerlik iddiası bakımından türdeş bir alımlanmaya gereksinimi vardır. Oysa, kuraldışı durumlara ya da kaosa uygulanabilecek bir kural yoktur. Bu nedenle her düzen, aynı zamanda hukuksal düzen oluşturma girişimidir. İşleyen bir düzen yaratılmak durumundadır ve egemen böyle bir durumun işleyip işlemediğine karar verendir (1934: 20). Burada çalışmamız açısından ilginç bir konuya geliyoruz. Kuraldışı durumları ortadan kaldırma kararı, kuraldışı olduğu düşünülen tekil (*singular*) etkinlikleri dışarıda bırakma eğilimidir. Bu açıdan bakıldığında, kaos ya da kuraldışı, kuralı önceleyen ilksel bir durum değildir; kuralların askıya alınmasından, ortadan kaldırılmasından doğan duruma ilişkindir. Agamben, sözcüğü etimolojik kökeniyle bağlantılı biçimde, kavramı dışarıya koyma (*ex-capare*) açısından değerlendirirken, kuralın kuraldışını dışarda bırakmasını, kuralın kapsamını daraltma ya da genişletmede işlemsel bir etkinlik diye değerlendiriyor. Yasanın gücü, kendisini kendi dışındakiyle bağlantılı biçimde kurabilme kapasitesinde aranır (Agamben, 1998: 18). Bu kapasite, hiçbir biçimde içeremediği tekilliği dışarıya koyarak, ba-

4
Helmut Quaritsch, yakınlarda yayımlanan bir makalesinde, durumun kuraldışı olduğuna karar verme yetkisinin Anayasa Mahkemesinde olduğunu belirtmiştir. Buna örnek olarak da Federal Alman Anayasa Mahkemesi'nin Avrupa Birliği ile ilgili Maastricht kararını göstermiştir (Quaritsch, 1996).

5 Schmitt, "Die Diktator" adlı yapıtında komiseryal ve egemen diktatörlükleri birbirinden ayırmıştır. Komiseryal diktatör, mevcut düzenin yeniden tesisi için duruma müdahale eden, egemen diktatör, düzeni tanımlayan ve betimleyendir. Egemen diktatör, anayasa yapımı ve kurucu iktidarın hedeflerini ortaya koyar; komiseryal diktatörlükte ise tali iktidarın korunması ve kollanması görevi ifade edilir (Schmitt, 1927; Quaritsch, 1996). Schmitt daha sonraki egemenliği konu alan yapıtlarında yukarıdaki ayrımı muğlaklaştıran bir yol izlemiştir. Genel ve tikel arasındaki bu belirsizliği hukuk düzeni ve egemenlik açısından değerlendiren mükemmel bir çalışma için bakınız Christoph Menke (1997).

6 K. Orobisch ve G. Wieland (1993) aktaran Agamben (1997: 109).

7 Agamben'in kastettiği şey, kampa yöneticinin her davranışının aynı anda bir yasa ve davranış olduğu gerçeğidir.

zen de kural ve kuraldışı arasındaki çizgiyi belirsizleştirerek genel ve tekili adlandırma kapasitesidir.⁵ Bu açıdan bakıldığında egemenlik, yalnızca belirli bir mekan (toprak) düzenleme, hukuksal ve toprak düzenlemesi ve konumlaması değildir (*ordnung und ortung*). Herşeyden önce dışarıda olanı içermeye, dışarı ve içerisi (ki burada hukuk düzeni kastediliyor) arasındaki sınırları oynak hale getirme; bu işlemselliğe uygun belirsizleştirme etkinliğidir.

3.

Kamplarda, kuraldışı durum -ki tehlike anında geçici bir süre için kuralların askıya alınmasıdır- sürekli bir mekansal düzenlemeye dönüşmüştür; yine de kamp normal düzenin dışında ele alınmıştır. Burada dikkat edilmesi gereken bir durum var; durumun kuraldışı olduğuna karar veren egemen, kuralın normal işleyişinin yeniden tesisine kadar, kuralları askıya almışken, ayrıca toplama kamplarına neden gereksinim duymuştur? Bir başka ifadeyle, bütün toplumsal düzen ve düzenlemeler, egemenin iradesi doğrultusunda kuraldışının ortadan kaldırılmasına dönük seferberlik halindeyken, ayrıca neden toplama kampları kurulmuştur? Bu soruya net bir yanıt vermek kolay değil. Nazi hukukçular iradi kuraldışı durumda hukuku, "Führer'in sesi, kimliği ve emirlerinde yaşayan doğrudan bir alımlama" olarak değerlendiriyor. Buna göre "kampların ortaya çıkışında ne bir emir, ne bir yönerge yoktu. Bir gün oradaydılar."⁶

Kamp, kuraldışı bir mekan olarak kendi içinde bir paradokstur. Normal hukuki düzenin dışında konumlandırılan bir toprak parçası olan kamp, dışarda bırakılmış haliyle içerilmiştir (Agamben, 1997: 109). İradi bir biçimde kuraldışı duruma karar veren egemen (Führer), hukuk ve olgu arasındaki dolayımı çoktan ortadan kaldırmıştı.⁷ Kamplarda, yalnızca yasaların askıya alınması değil yasa ve gerçekliğin birbirinin yerine geçtiği bir durum söz konusudur. Kampların amacı, is-

tikrarlı bir kuraldışı durum yaratmaktır (Agamben, 1997: 110). Kamplarda, içerisi ve dışarı kural ve kuraldışı, meşru gayrimeşru, bireysel hak ve hukuki koruma türünden kavramların hiçbir anlamının kalmadığı bir belirsizlik hakimdir (1997: 110). Bu nokta, Agamben açısından gerçekten önemlidir. Çünkü kamplarda iktidar, hiçbir dolayımaya gerek kalmaksızın yalın yaşamla, hayal edilebilecek en mutlak biopolitik mekanla karşılaşır (1997: 110).⁸ Sesi, mimikleri ve sözcükleri canlı bir hukuk, yaşayan bir yasa olan Führer'in konuşmalarını yorumlayan ve kendi aktüel pratiklerine uyarlayan bir Nazi'nin hukuken nasıl bir suç olabiliirdi? Hele, toplama kamplarının üyeleri Yahudiye -ki yahudiler kamplara geldikleri anda çoktan yurttaşlık haklarını kaybetmiş yalın canlılardı-. Führer'in iradi kuraldışı durumu, yalın yaşam üzerinde politika yapmanın en doğrudan aracıdır.

Kamp, bu yalın yaşamın kurallarla, kuralın kuraldışı ile, hukuk ve olgunun iç içe geçtiği bir belirsizliğin mekanıdır (1997: 113). Bu haliyle kamp, belirli bir tarihsel olguya indirgenemeyecek bir düzenlemenin, daha doğrusu kuraldışının kural haline geldiği bir düzenlemenin mekanıdır.

4.

1991'de İtalyan polisi, kaçak Arnavut göçmenleri ülkelere geri göndermeden önce, Bari'de uzun süre stadyumda tutmuştu. Vichy Hükümeti'nin Yahudiler'i Alman makamlarına teslim etmeden önce toplama kamplarına gönderdiğini biliyoruz. Uluslararası havaalanlarında göçmenlerin sorgulandığı polis karakolları kampın dönüşüme uğramış modern bir örneğidir. Ruanda, Bosna gibi ülkelerde toplama kampları, hatta özel etnik tecavüz kamplarının varlığı bize, kampın geçmişte kalmış tarihsel bir olgu olmadığının en önemli kanıtlarını sunuyor. Agamben'in verdiği örneklere her gün yenilerinin eklendiği bir dünyada yaşıyoruz. Bu örneklerin tümünün dayandığı iki ortak özellik var: Ulus devlet sınırlarını zor-

8 Agamben, tüm canlıların paylaştığı yaşam zoe (temel ihtiyaçların giderilmesine yönelik) ile bireylerin ve toplumların kendilerine özgü yaşam biçimleri, bios arasında bir ayrım yapıyor. Birincisi Oikos'un, ikincisi Polis'in ve politikacının alanına girer (Agamben, 1998: 1-2). Biopolitika, modern devletin, nüfus, toprak, refah ve idare siyasalarının sonucu ortaya çıkan "yönetme" biçimidir. Michel Foucault'un son dönem çalışmalarında formüle edildiği haliyle; moder iktidar ve yönetme stratejilerinin bir parçasıdır. Agamben, Foucault'un biopolitika konusundaki çözümlerine belirli bir mesafeye yaklaşmaktadır. Ancak konumuz itibari ile, daha ayrıntılı bir değerlendirmeye burada girmiyorum.

9 Latince'de *natio* ve *nation* aynı kökten türemiştir.

10 Walter Benjamin, Schmitt'in egemen ve egemenlikle ilgili tezlerini bir adım ileriye götürmez, modernliğin kuraldışı süreklilik kazandığı bir ritim olduğunu, egemenliğin yeniden tesis edilebileceği bir ilk durum söz konusu olamayacağını belirtmiştir. Schmitt/Benjamin ilişkisi konusunda bakınız Samuel Weber (1992). Agamben'in kuraldışı sürekliliğine ilişkin çözümlenmeleri, Benjamin/Schmitt ilişkisi ekseninde okunmalıdır.

layan göç hareketleriyle ilgili olmaları, ya da ulus-devlet sınırlarının yeniden gözden geçirilmesine neden olan iç savaşların yaşandığı ülkeler olmaları. Bu nokta Agamben için önemlidir. Çünkü ulus-devleti oluşturan belirli bir yer (toprak), belirli bir düzen (devlet) ve bu ikisi tarafından dolayımlanan, yaşamın tanımlanmasına ilişkin kurallar (doğum ya da ulus)⁹ içinden çıkılmaz bir bunalıma girmiş bulunuyor (Agamben, 1998: 175). Kamp, yurttaşların yurttaşlık haklarının yitirilmesi ve yeni yurttaşlık yasaları olgusuyla birlikte ortaya çıkmıştır. Yalın yaşamın ulus-devletle bağıntısı zayıfladıkça hukukun askıya alındığı kuraldışı durum demek olan konumlandırılmamış düzen yerini kuraldışı süreklilik kazandığı düzensiz bir konumlandırmaya bırakıyor (1998: 175).¹⁰ İnsan hakları, yurttaşlık vb. gibi kavramların yukarıda sözü edilen toprak-devlet-ulus etrafında şekillendiği düşünülürse, ötekinin, yurttaşlıktan düşürülenin, göçmenin, mültecinin deneyimleri bu gibi kavramlara kolay çevrilemez tekil durumlar olarak kalıyor.

Agamben, kampın 20. yüzyılda geçirdiği dönüşümlerden (*metamorfoz*) söz ederken, yukarıda değinilen örneklerin dışında kentlerin varoşlarında, gettolarda kampın yaşamaya devam ettiğini belirtiyor: "Kentlerin içlerinde güvenli biçimde konumlandırılan kamp, gezegenin yeni biyopolitik yasasıdır" (1998: 176). Bu son nokta Agamben'in kampı tartışırken eksik bıraktığını düşündüğüm bir başka soruna götürüyor bizi. Aşağıda 5. kısımda bu noktayı ele alıyorum.

5.

Kampın siyasal modernliğin bunalımına denk düştüğünü tartışan Agamben, kamp ve getto duvarlarının gönüllü biçimde örüldüğü, yükseltildiği sivil toplumdaki şiddet karşısında nedense suskundur. Modernlik koşullarında, egemenlik ve iktidarın kuraldışı sürekli kılmasının bir sonucu oldu kamp. O halde, karşı iktidar, iktidar karşılığı politikalar her yer-

de kampların duvarlarını yıkmakla uğraşmaktalar diye düşünebilir insan. Ancak sınırların sorun bundan biraz daha karmaşık gözüküyor. Kuraldışı süreklilik kazanmasında, sivil toplumdaki değer çözümlerinin de önemli bir rolü bulunuyor. Getto, bilindiği gibi, tarihi çok eskilere dayanan bir dışarıda bırakma/içerme/koruma/korunma düzenidir. Günümüz kentlerinde, özgür ve güvenli yaşamın "sokağa geri dönelim" şiarıyla birlikte düşünüldüğü pahalı siteler, birbirine benzer dünya görüşüne -örneğin İslami- sahip insanların belirli bir apartman, site, ya da sokağı kendi yaşam tarzlarına uygun biçimde çevirmeleri çok da şaşırtıcı örnekler değildir. Kimlik politikaları, haz ve bedene dönük siyasetler, etnik temelli değerler, Agamben'in sözünü ettiği yalın yaşamın bir başka yüzüdür.

Bugün şiddet, devlet kaynaklı olduğu ölçüde belki de daha fazla toplum kaynaklıdır. Dünya üzerine giderek yaygınlaşan mafya, çeteleşme olguları, ötekine karşı önyargılı etnik şiddet, kuraldışı durumun sürekli hale gelmesindeki sivil boyutun işlevleri konusunda daha dikkatli çözümlenmeleri zorunlu hale getirmektedir.¹¹

Agamben'in, Walter Benjamingil pasifist, mesyanik anarşizminin post-modern liberal kimlik politikalarıyla doğrudan bir bağıntısı olmamakla birlikte, getto duvarlarının gönüllü bir biçimde örülmesi konusundaki suskunluğu, çözümlenmelerindeki önemli ve yazık ki yaygın bir eksikliği gösteriyor. Bilindiği gibi, çok kültürlü, demokratik bir kültürü savunan liberal entellektüeller, biraz da radikal sağ grupların tek yönlü aktivizmleri karşısında, kültürel kimlikleri, özellikle de göçmen, mülteci kimliklerini durağan biçimde değerlendirme ve meşrulaştırma eğilimindedirler. Bunun somut bir örneğini Alman entellektüellerinde görüyoruz. İslami cemaatlerin kültürel ve siyasal ortodoksluğu, ötekine duyduğu korku ve nefret bunun sonucu oluşan içe kapanıklık, Alman liberal, yeşil ve sol entellektüelleri açısından ötekinin varolma hakkının bir parçasıdır. Açılan her cami ya da kuran kursu, İslami muha-

11 Bu konuda ve daha genel olarak şiddetin mikro boyutları konusunda mükemmel bir formülasyon için bakınız Claus Offe (1996).

fazakarlığın bir göstergesi olmaktan çok kimlik politikalarının demokratik bir ifadesidir. Bütün göçmen topluluğunu aynı kalıba sokmanın tuhaflığı bir yana, bu topluluğun Almanya içinde dönüşüp çoğulculaşmasının, ötekiyle ilişkiye geçmesinin önünde yükselen her türlü etnik, dinsel önyargılar duvarının çok kültürlülük olarak anlaşılması oldukça hazin bir durumdur. Berlin Kreuzberg'deki Türk gettosunun bütün Almanya'ya yayılmasında, ötekini mutlak öteki olarak kabul edişin hiç mi sorumluluğu yoktur? Bütün bir toplulukla özdeşleştirilen bu matbu kimlik anlayışını bütün insanlığı niteleyen yalın yaşamdan nasıl ayırabiliriz?

Richard Sennett, "Yabancı" adlı makalesinde, Agamben'in eksik bıraktığını düşündüğüm sorunu mükemmel biçimde tartışmaktadır (1996: 173-179). Sennett'e göre yabancı, ünlü Rus düşünürü Alexander Herzen'in sürgün anılarında belirir. Bu yabancı, yaşadığı ülkenin siyasal hayatına katılan, ancak kendisini yaşadığı yerle özdeşleştirmeyendir (1996: 193). Antropolojik sınırların ötesine geçebilen bir kamusal alanın varlığı, yabancıların ulusal kimliğini aşabilen bir siyasal katılma hakkı talebi, farklılıkların birarada bulunduğu eşitsiz olarak yapılanmış bir şehirde, ayakta kalabilmenin tek yoludur (1996: 193).

"Modern toplumda antropoloji özgürlüğü tehdit eder hale gelmiş bulunuyor. Farklılık deneyimine ilişkin zorlukları, çelişkileri göze almaktan kaçınan antropolojik öznelere "yasası", ırksal dayanışma, etnik kimlik, yaş, cinsel pratikler vb. gibi kendine ait referanslarla dolu bir toplumdur." (1996: 194). Yabancı, yer değiştirmeyi, yeni konumları yanlış, tehlikeli bir şey olarak görmez. Tam da yabancı olmanın bilinci yabancıyı, toplumsal ilişkilerin geriliminden, çelişkilerinden korkup geri çekilmek yerine, ötekiyle ilişkiyi sürdürmede ısrarcı kılar. Bunun için, "yalnızca birbirini anlayan insanlar birlikte karar alabilirler" (1996: 193).

Sonuç

Bu çalışma boyunca ısrarla iki şeyi vurgulamaya çalıştım. Kamp, kuraldışının süreklilik kazandığı bir dünyada, ege-menlik ve iktidar ilişkilerinin, düzeni olmayan bir konumlaşma biçimidir. Bu tesbiti Giorgio Agamben'e borçluyuz. Zaten bu metnin ana argümanı da Agamben'in siyasal teori, yasa ve şiddet açısından yaşamsal önemde gördüğüm bu tesbitinin açınlanması ve tartışılmasına ayrılmıştır. İkinci nokta, Agamben'in sorunu tartışmayı bıraktığı yerde başlıyor: Siyaseti ve özgürlüğü, kuraldışını kural hale getiren yalın yaşam politikalarına indirgeyen yalnızca iktidar (devlet) değildir; kampların duvarlarını ören, kendi gettolarını inşa eden grup ve pratikler, sivil toplumun içinde de odaklanmıştır. Örneğin Türkiye'de son aylarda yaşanan linç arzusunu, salt medya ve devlet kışkırtması olarak anlamak, modernin yasası olarak kamp olgusunu hafife almak olacaktır.

"Alay mı? Sizi anlıyorum, çok sevgili dostum, sizi anlıyorum. Gülme tanrıların silahıdır! Ne var ki Voltaire bile, Calas'ı savunmak söz konusu olduğunda, şaka yapmayı ve kendi bahçesini ekip biçmeyi bir kenara bırakmıştı. Ve belki de bu yüzden büyük bir insan oldu. Herşey yanubamızda, eşliğinizin ötesinde olup biterken nasıl gülebilirsiniz? Aynı dehşet dünyanın kıtasında yenilenip dururken nasıl gülebilirsiniz? Büyük kıyımların tekeli Nazi Almanyası'nın, Sovyet komünizminin tekelinde olmadığı gibi, Çin'in ya da Afrika'nın da elinde değil. Gülünç sayılabilecek etnik gruplar bile kendi ölçülerinde soykırımlar gerçekleştirmeyi başarabiliyor. Bosnalılar, Hırvatlar, Hutular; insan gülmekten kırılır doğrusu. Göreceksiniz sonunda Pigmeler bile bu işe soyunacak. Eksikliğini duydukları şey yalnızca kuram. Bütün iş kuramda öyle değil mi? Kuram esas. Kuram olmaksızın -deyim yerindeyse- kısa vadeli, geleceksiz cinayetler işleyebilirsiniz. Yapılan şeyleri büyük ölçekli yapmaya sağlayan şey, fikirdir."¹² (Castillo, 22)

Kaynakça

- Agamben, G (1997). "The Camp as the Nomos of the Modern", *Violence, Identity, and-self-determination* S. Weber and H. de Vries (ed.) içinde. Stanford, 106-118.
- Agamben, G. (1993). *The Coming Community*. Minneapolis.
- Agamben, G. (1998). *Homo Sacer Sovereign Power and Bare Life*. CA: Stanford.
- Boldt, H. (1972). "Ausnahmestand", *Gesammelte Grund Begriffe, Stuttgart* R. Koselleck v.a. (ed.) içinde. Bd 1: 343-377.
- del Castillo, M. (1998). *Kardeşim Budala*. İstanbul: Can Yayınları.
- Faber, R. (1998). "Walter Benjamins Ursprung des Deutshen Trauerspiels und Ernst H. Kantorowicz", *Die Zwei Körper des Königs. Ein vergleich*, W. Ernst/C. Wismann (Ed.), *Geschichtskörper. Zur Aktualität von E. H. Kantorowicz* München: 171-186.
- Heller, A. (1996). "Has Biopolitics Changed the Concept of the Political? Some Further Thoughts About Biopolitics", *Biopolitics. The Politics of the body, Race and Nature* A. Heller and S. P. Rickman (ed.) içinde. Aldershot: 3-16.
- Hobsbawm, E. (1998). "Ethnicity, Migration and the Validity of the Nation-State", *Toward a Global Civil Society* içinde M. Walzer (ed.). 2nd Editon. London: 235-240.
- Keane, J. (1996). *Reflections on Violence*. London.
- Menke, C. (1997). "Gnade und Recht. Zur Carl Schmitts Begriff der Souveränität", *Internationale Zeitschrift für Philosophie*, H 2: 20-39.
- Mosès, S. (1994). *Der Engel der Geschichte*. F/M.
- Offe, C. (1996). "Modern "Barbarity": A Micro-state of Mature?", *Biopolitics. The Politics of the body, Race and Nature* A. Heller and S.P. Rickman (ed.) içinde. Aldershot: 17-40.
- Posquino, P. (1986). "Bemerkungen zum "Kriterium des politischen" Bei Carl Schmitt" *Der Staat*, Bd 25 (3): 385-3989.
- Quaritsch, H. (1996). "Souveränität im Ausnahmestand. Zum Soverätsbegriff im werk Carl Schmitt", *Der Staat*, Bd 35 (1): 1-30.
- Scheuerman, W. E. (1994). *Between the Norm and the Exception*. MA: Cam.
- Schmitt, C. (1927). *Die Diktator*. München.
- Schmitt, C. (1927). *Der Begriff des Politischen*. Berlin.
- Schmitt, C. (1934). *Politische Theologie*. Berlin.
- Sennett, R. (1996). "The Foreigner", *Detraditionalization* P. Heels et al (eds.) içinde. Oxford: 173-199.
- Stolleis, M. (1996). "Die Idee des Souvären States", *Der Staat*, Beiheft 11: 63-102.
- Weber, S. (1992). "Taking Exception to Decision: Theatrical-Theological Politics Walter Benjamin and Carl Schmitt", U. Steiner (Hs); *Walter Benjamin, 1892-1990 zum 100 Geburtstag*. Bern/NY: 123-137.

State and Culture in South Korean Development

Abstract

Economic growth in South Korea has been widely examined in the hopes that it can provide a model which can be applicable elsewhere in the world. The article takes an in depth analysis of the developmental state in South Korea and its role in the achievement of growth. It argues that the state's role in bringing about economic transformation was facilitated by a unique combination of state-society relations, international forces and cultural endowments. While neo-classical and market friendly interpretations are influential, neither are congruent with the experience of South Korea whose economic growth has been shaped by a developmental state strengthened by its relationship with society and within the international system. Due to the uniqueness of South Korean development it is not conducive as a model to be replicated in other LDCs. However, South Korean experience can provide some useful insights for other countries: certain states can play a key role in economic growth, their ties to society will effect the ability to effectively intervene in economic affairs, these ties may be affected by the involvement of international actors as well as the unique cultural endowments which exist, the international system must be conducive to growth and above and beyond anything else countries must develop strategies which are unique to their own individual circumstances.

Güney Kore'nin Kalkınmasında Kültür ve Devlet Özet

Güney Kore'nin ekonomik gelişmesindeki başarısı, diğer ülkelere örnek teşkil edip edemeyeceği açısından yoğun bir araştırma konusu olmuştur. Bu makale Güney Kore'de "kalkınmacı devlet" in ekonomik büyümedeki rolünü derinlemesine bir incelemeye tabi tutmakta ve toplum-devlet ilişkisi, uluslararası güçler ve kültürel niteliklerin özgün bir bileşiminin devletin ekonomik büyümeyi gerçekleştirmesinde büyük bir rol oynadığını ileri sürmektedir. Dolayısıyla Güney Kore'ye özgü koşulların diğer ülkelerde tekrar edilemeyeceği sonucuna ulaşmaktadır ki bu da Güney Kore'nin gelişmesini serbest piyasa ekonomisinin bir zaferi olarak gören Neo-Klasik yaklaşımla taban tabana zıt düşmektedir. Ama gene de Güney Kore deneyi diğer ülkelerin dikkate alması gereken şu ilginç sonuçları ortaya koymaktadır. Birincisi bazı devletlerin ekonomik büyümede önemli bir rol oynayabileceği. Ama burda dikkat edilmesi gereken nokta devletin toplumla olan ilişkisinin niteliğinin ekonomik sorunlara müdahalesinin başarısında çok etkin bir rol oynayacağı gerçeğidir. Ayrıca uluslararası ilişkiler ve ulusal kültür yapısı da devletin ekonomiye müdahalesinde bir yerde belirleyici olabilir.

Zülküf Aydın
Centre for
Development Studies
University of Leeds

State and Culture in South Korean Development

1. Introduction

South East Asian Economies have been shaken by a recent financial crisis starting in July 1997. The media has been full of shocking news and pictures of riots, disturbances and looting in countries like Indonesia. The rapid rising of overall prices, unemployment, flight of foreign capital have all been the hallmark of the recent saga of these economies. Yet until very recently economic success of countries like South Korea, Taiwan, Singapore and Hong-Kong was considered to be miraculous and their path of development to be emulated by aspiring nations. However the recent crisis has raised eyebrows about the desirability of development path followed by countries like South Korea.

This article concentrates on pre-crisis South Korea and argues that at a particular junction in history the South Korean State was able to effectively intervene in the economy to bring about industrial transformation and that the effectiveness of the intervention is attributable to the unique forces which have shaped it not to the merits of a specific development model which can be used as a blueprint elsewhere. The state has evolved out of unique social, political and cultural forces which have affected both the choice of policies and the strength of the state to effectively carry out industrial transformation. However the specificities of the state and its relation to the economy and society has been transformed by

South Korea's integration into the world economy and by the emerging economically powerful classes in such a way that the unique conditions which brought about the so called "Korean miracle" are no longer in existence. Thus the reasons for the crisis should not be sought in the flaws of the assumed "South Korean model" but in the way in which South Korean capitalists misused the state power to gain ascendancy.

The paper emphasizes that there is no South Korean model of development but historically shaped South Korean experience which cannot be repeated elsewhere. It is maintained that the relative autonomy of the state has been at the core of government intervention which has been the most important factor in the success of Korean economy. A number of factors contributed to the state's relative strength over society in its "developmentalist" behaviour. The autonomy of the state was embedded in a unique state-society relationship which has been shaped throughout history. Not only the internal dynamics of South Korea but also historically specific factors in the aftermath of the Second World War contributed greatly to the strength and relative autonomy of the state. A further contention is that Korean culture has shown a strong influence upon economic development by nurturing the embeddedness of the state. The cultural endowments of the Korean society have been exploited to legitimize the state and to influence its relationship to society. Both during the ascendancy of the economy and during the process of

misusing state power the use of Korean culture has been instrumental in the legitimization of the state. The paper will start with an analysis of culture in order to illuminate how it has enabled the state to act in an authoritarian manner as a developmental state. Having done this we will look at economic performance, specific policies and external influences on the economy.

2. Culture and Development in East Asia

In an attempt to pinpoint an East Asian model and to find explanations for the rapid speed of growth in the region, certain scholars have discussed the relevance of cultural endowments derived from a common "Confucian ethic" (Berger 1987; Berger and Hsiao, 1988). Although culture may not be the most powerful factor in economic growth nevertheless its contribution cannot be ignored. The issue here is to analyse the relevance of Confucian ethic in strengthening the South Korean state and its relationship to society. A critical analysis of the relationship between culture and economic development in Korea as well as its contribution to the "embeddedness" of relationships of exchange between the state and society will be attempted. The aim is to analyse the ways in which a common cultural tradition helped to legitimise the state, how it affected bureaucratic traditions, the education system, business relations and relations between the state and wider society. It will be argued that the influence of a Confucian value system has influenced the nature of the South Korean state and its relations to society, but it will also be suggested that this may have also been used and exploited to legitimise state actions in the pursuit of particular goals.

Although it is difficult to establish a one to one relationship between culture and economic development, there is a strong tendency in the literature to emphasise the relevance of cultural endowments derived from the Confucian

ethic for the economic development of Korea. Our purpose here is, without totally subscribing to a deterministic relationship between Confucian Ethic and economic development, to provide a critical observation and to discover the contributions of Confucianism to the "embeddedness" of the relationship between the state and society.

New interpretations of cultural attributes in Asia are diametrically opposed to that of Max Weber who argued that cultural attributes in East Asia were an impediment to "modernisation." For instance Berger (1987, 1988) suggests that a "second case" of capitalist modernisation in the region is directly linked to cultural attributes and features derived from a "Confucian Ethic". Confucianism is characterised by a strong work ethic, a sense of collective solidarity, a hierarchical society based on filial respect and respect for one's elders and superiors, and a high value placed on education and the presence of meritocratic institutions. Such attributes foster behaviour which facilitates rapid economic growth. However Berger's optimistic view of Confucianism should be treated with caution. Although an important part of Korean Heritage is a long-standing tradition of Confucianism it is inherently difficult to equate South Korean development directly to cultural attributes for the rapid speed of development did not occur until the 1960s. Furthermore, cultural explanations are widely criticised for degenerating into "inverted racism" (Appelbaum and Henderson 1992: 16) and for their non-rigorous and unscientific social science theorising" (Hoogvelt, 1997: 209). Nevertheless, the unique state-society relationship in South Korea has been critical for providing the state with the capacity to carry out its developmental goals. The "embeddedness" of ties which bound the interests of the business class to those of the state (Evans, 1995) were of critical importance to the developmental state. Similarly, Swedberg and Granovetter (1992: 9) argue that economic actions and institutions are embedded in social life and state that "[a]n action by a member of a network is embedded, because it is

expressed in interaction with other people." While relationships between people and between people and institutions will be influenced by perceptions and attitudes which could be effected by culture a "network approach" to embeddedness is able to "avoid ... culture as the exclusive explanation of economic events" (Swedberg and Granovetter, 1992:9). Culture cannot be regarded as the cause of economic growth or stagnation but to some degree it may influence how relationships of exchange occur and it might be relevant to question its effects on the embeddedness of institutions and state- society relations. As Swindler (1986) states "culture influences action not by providing the ultimate values toward which action is oriented, but by shaping a repertoire or 'tool kit' of habits, skills, and styles from which people construct 'strategies of action'".

2.1. Common Cultural Traditions and National Unity

The fact that Korea represents an "unusual homogeneity of language, ethnicity, and culture" (Amsden, 1989:28) has contributed to national unity and in turn helped to legitimise the state. While religion varies from Buddhism to Catholicism, a Confucian value system has been a part of the society for centuries (Steinberg, 1989) and there is a strong feeling of national unity and of a common "Korean culture" in all its complexities. This racial and cultural homogeneity and a heritage of national unity fostered the view that a government by definition represents the nation" (Kim 1988: 262). Furthermore, symbolic attempts to destroy Korean culture by the Japanese during the colonial era have increased feelings of nationalism with Japan becoming in some senses, a "common enemy" while the division of the country and the treat from the North has also added fuel to the legitimisation of the state as a protectorate of the people. A "sense of nationhood" will affect "the extent to which economic development will be a salient concern of policy makers" as well as "the likelihood that the policy of the government will be accepted as legitimate".

(Dore 1990: 60-61). Although the legitimising strategies of president Rhee and president Park were "articulated quite differently" they both "centred on the imagery of a strong Confucian state: a central ruler, bureaucratic administration, weak intermediate powers and a direct relationship between ruler and subjects based on the subjects unconditional loyalty to the state" (Hamilton and Biggart, 1992: 205).

2.2. Bureaucratic Structures

Korea has had a history of meritocratic bureaucracy whereby "civil service examinations have been used for recruiting incumbents into the Korean state for over a thousand years" (Evans, 1995: 51). According to historical accounts, Neo-Confucianism arrived in 1392 bringing with it the ideology of the "scholar-official" (Duncan, 1994). Traditionally, bureaucrats are hired on the basis of virtue although it is apparent that the virtue of the bureaucrat has changed over time. During the dynastic era, although entrance into the bureaucracy was based on exam performance it was also dependent on hereditary ties and not accessible to all classes (Steinberg, 1991). While colonialism helped to uproot the class system and the state structures became staffed by career bureaucrats it was turned around during Rhee's reign as positions were filled in terms of direct patronage. Necessary changes took place during Park's era as he changed the structure once more back to its earlier dependency on merit and technical capabilities but these were above and beyond hereditary ties. Although the virtue of the bureaucrat has evolved with the changing needs of the state the fact that a traditional element of Korean culture places high value on a meritocratic bureaucracy has helped to legitimise the state apparatus and consequently its actions as only the "best and the brightest" "consider bureaucratic careers" (1995:51).

2.3. Education

A high value placed on education has been another factor attributed to Confucianism (Berger, 1988) and indeed

education is pursued with a frenzy in South Korea. While it was not equally available for all during the dynastic era (1991) in 1990 there was an 82 percent gross enrollment ratio for all levels (UNDP, 1997). Some educational expansion occurred during the colonial era with the goal of indoctrinating Japanese language and history into Korea (Steinberg, 1991). It increased considerably following WWII which worked to provide a feeling of equal opportunity for all, as well as ensuring the provision of a competent bureaucracy and facilitating the demands of labour intensive manufactures and the adaptation of technology for more skill intensive production. While Seth (1997) has argued that the expansion was influenced by societal pressures, the state has continuously been involved in manpower planning, indirectly promoting certain skills which are seen as more viable for economic growth. The education system has served the state well. It has been utilised to create a homogeneous, competitive and diligent society that possesses "a clear and unambiguous sense of national goals" and has promoted a unified national identity through "stressing the evils of communism" (Morris and Marsh 1992). Through the education system the state becomes an active creator of social characteristics, indoctrinating within the classroom characteristics which are often related to a Confucian ethic. The fact that Confucianism traditionally placed such a high value on the obtainment of education may have contributed to the high value placed on it today which has served to strengthen the state in the creation of a competent bureaucracy to formulate its industrial goals, as well as an educated labour force to carry them.

2.4. Business Relationships within Firms and with the State

As one of the institutional pillars of South Korea's economic growth has been the Chaebol, studies have examined the role of culture in these firms (Janelli, 1993; Kim, 1992). While Kim (1992) argues that "unconscious"

Confucianism was the driving force behind the Chaebol of his study, Janelli (1993) has argued that cultural traditions have been reworked to suit specific goals of the structure whereby any resemblance to tradition is "invented". Amsden (1994a: 53) discusses this and states that corporations have behaved in certain ways due to "the self-serving ideology of the bourgeoisie" as traditions are "invented based on the partial truths of Korean history and culture" so that "traditions are not arbitrary but are used by owners to dominate managers and by managers to dominate workers."

Just as traditions may serve to justify the goals of firms they may also be used by policy makers to yield weight over the business class. The special ties which bind business to government in south Korea are based on a "hierarchical society that values complementarity and co-operation among its constituent parts" so that "the efficiency of an institution is not independent of the culture of the society in which it is based" (Lee 1990: 44). This relationship depended on a "smooth operation of exchange over the long run [which] requires the dense, deeply developed medium of trust and culturally shared understandings" (Evans 1995: 26). This has occurred in such a way that the relationship cannot simply be attributable to an authoritarian government (Lee, 1990) although the government may have drawn on certain cultural endowment to facilitate such ties and there has been a long-standing tradition of business serving government as opposed to the other way around (Leudde-Neurath, 1988).

2.5. Influence on Relations with Wider Society - Conformity or Repression?

The Confucian stress on harmony is "translated into a demand for consensus and conformity" (Pye 1988:86). This has been facilitated through the education system and has demonstrated itself in exchange relations in firms and between firms and the state. However, the view which links general societal conformity to the Confucian ethic fails to account for

the massive and sometimes violent worker and student movements which have occurred throughout history (Hoogvelt, 1997). Furthermore it is difficult to justify the previous authoritarian nature of government by a Confucian heritage due to the fact that the school of thought surrounding it "is as rich and diverse as the Western intellectual tradition" whereby opposing schools could just as easily support an "Inclusive democracy" as a "military autarky" (Friedman, 1996: 885). In the process of industrialisation the state has exploited notions of conformity and strong work ethics in order to bolster the support of the population for its developmental pursuits and legitimise its repressive actions. For example, during the 1970s, the Samael Undong (New Community Movement) was formed in order to mobilise the rural sector for the achievement of agricultural self-sufficiency and to improve the standard of living in rural areas, and due to its perceived success, was later extended to the urban sector. Elements of Confucianism like diligence, discipline and co-operation were indoctrinated into the movement and imposed on society in order to harness the mass participation of both the rural and urban people (Brandt and Lee, 1981). During this period the state also implemented the Yushin Constitution which in effect removed most opportunities not to conform with the state's goals. The fact that the South Korean states repressive nature is attributed to Confucianism serves as an "Ideological prop" (Hoogvelt, 1997: 209) whereby the state is provided with an ideal rationale for suppressing any sort of collective action of the population. This can be clarified if another Confucian tradition which is often utilised to "justify government intervention and explain its success: that of an 'ethical - moral basis of government ... that both sets limits on the pragmatic uses of power and requires that authority act with compassion for the people'" (Pye, 1988:86). Such a tradition legitimises government interaction into peoples lives and while it was previously regarded as a hindrance to growth it is now seen as an effective tradition in East Asia (Pye, 1988).

Briefly, throughout the history certain aspects of culture have been utilised to strengthen the state at certain periods of time and have been drawn on to suit the needs of various developmental goals.

It can be concluded that cultural homogeneity combined with the animosity for a common enemy and a threat from the north contributed to a feeling of national unity serving to legitimise the state. Features which have been derived from Confucianism have been influential to South Korean institutions but not absolute. Bureaucracies have evolved and changed to suit the goals of the state, a Confucian stress on education has been beneficial to development and has also served the state to deepen a sense of nationalism and to create a homogeneous, competitive and diligent society. Korean culture has enabled the state to function in an authoritarian manner, but societal conformity cannot necessarily be attributed to culture if schools of thought within Confucianism support democracy and other traditions justify revolt. While national culture will effect the way in which exchange relations are embedded, it is an evolving process whereby traditions can be utilised to suit particular goals at a particular time as policy makers see fit.

3. Economic Development, State Intervention, and Developmental State

We start with a brief analysis of economic growth and the extent of the state intervention in the economy by specifically looking at trade, investment and labour policies which led analyst to label the South Korean state as a "developmental state". Within the space of four decades the South Korean economy was transformed from an agricultural economy to an industrial force to be reckoned with (Hart-Landsberg 1993; UNDP 1997). Economic growth has gone through a variety of stages from its initial period of Import Substitution during the

1950s to a more export oriented approach in the mid 1960s concentrating on light labour intensive manufactures, to a deepening of heavy industry during the 1970s and to a more mature stage in which firms have been successful in the electronics and information technology industry (Evans, 1995).

3.1. Setting the Stage

While the early 1960s is usually taken as the starting point for the beginning of the South Korean miracle (Koo and Kim, 1992), there were some important factors which preceded this juncture. Of crucial importance were land reforms which contributed "to greater equity in the distribution of income" when the majority of the population was rural (Amsden, 1989: 38) and which paved the way for a "fairly open class structure" (Appelbaum and Henderson, 1992: 114). Some infrastructural development and industrial expansion had also occurred so that in a comparison of 36 countries, South Korea had undergone the highest amount of change to the volume of heavy and light manufactures during the 1950s (Amsden, 1989: 41). Educational expansion also occurred so that in the early 1960s "the stock of human capital was comparable to that of much more economically advanced countries" (Kuznets, 1994:63

3.2. Trade, Investment and Labour

After the initial stage of the ISI the state encouraged export promotion.

Subsidies were provided and exporters were rewarded through a liberal exchange rate. Exports became intimately bound to investments as the government adopted policies of tax exemptions, and credit preference, providing rewards in order to promote exports and to target key industries which were seen as viable to the economy (Kuznets, 1994). During the early stages of industrialisation, capital was scarce and was provided to firms on the basis of export promotion. While all firms, large and small were required to export in order to gain

access to credit, a large proportion of growth and economic power became concentrated in the hands of the Chaebol (large industrial conglomerates) who have been "crucially important in the implementation of the government's economic policies" (Gereffi, 1990:97). During the process of accumulation a two way relationship had emerged as the Chaebol depended on the state for scarce capital just as the state depended on the Chaebol for industrial growth (Evans, 1995).

Until 1966 investment was financed by aid from the USA and United Nations Korean Reconstruction Agency. Investment levels have been high and policies which directed it played a crucial role in leading overall economic activity (Amsden, 1989). When this began to decrease, investment was financed by a high proportion of foreign borrowing in the form of commercial loans as opposed to government or direct foreign investment (Kuznets, 1988: S23). This was stimulated by government backed loans so that risks of default or exchange rate depreciation were eliminated (Amsden, 1989; Kim and Park 1985:61).

Foreign direct investment (FDI) initially played a small role as government restrictions and controls were imposed so that foreign control of the economy and national consumption of international brand name products would be limited (Kuznets, 1994: 45). After the 1970s it began to be solicited but only when "the foundations of the economy were established under the tight control of the Chaebol, supported and guided by the state" (Castells, 1992:39). Even when FDI did occur it was still subject to strong restrictions and aside from the Export Processing Zones (EPZs), the maximum level of foreign equity was set at 50 percent which consequential entailed partnerships with Korean firms (Castells, 1992). The subjugation of FDI to strict regulations has limited it "to certain targeted areas such as activities conducive to export promotion or technology transfer" (Jun, 1994: 141). While it grew substantially during the later half of the 1980s under increased external pressure to "open up" (Koo, 1992), the

selectivity of FDI and the necessity of partnerships has been a key policy in enabling domestic firms to acquire technology and branch into new fields.

Investment strategies were facilitated by the nationalisation of South Korean Banks from the early 60s to the 1980s which enabled "the government to determine where, when, and how much to invest in which industries" (Amsden, 1989: 73).

Some reforms occurred during the 1980s under pressure from the Chaebols, the United States and the International Financial Institutions (IFIs) to liberalise the financial markets, although the "system continues to operate within the context of industrial policy" (Amsden, and Euh, 1993). While the financing of existing industries was to be left to the market mechanism, industrial policy focuses on "nourishing sunrise industries; adjudicating the demise or restructuring of sunset industries; aiding established industries at critical turning points; and lowering the level of financial costs for a wider and wider circle of firms" (Amsden and Euh, 1993:380). The government relaxed controls on capital flight which had been implemented in the early 1960s' and also moved to privatise banks, but state involvement has been sustained with the Ministry of Finance influencing the appointment of key bank officers.

The state has been extremely meticulous in ensuring a well educated, disciplined and low-cost labour force (Kuznets, 1994:55; Deyo, 1987:182; Castells, 1992:40). In the process of repression, worker resistance has grown and has led to "the formation of the most militant labour movement in East Asia" (Castells, 1992: 40). The fact that exports were initially labour intensive as opposed to capital intensive at the beginning of the model of growth enabled the absorption of labour (McGuire 1994). Because such a strategy "gave employment to persons who might otherwise have lacked it" it contributed to income equity and the reduction of absolute poverty

(McGuire, 1994: 215). When exports shifted away from labour intensive manufactures, investments in human capital and the enhancement of domestic technological capabilities has improved the quality of labour and has facilitated a movement to skill intensive production.

3.3. Intervention and the Developmental State

As a consequence of intervention into export expansion, investment levels and labour it has become increasingly apparent that it was not the free market or free enterprise which led to industrialisation but state intervention in the process. Through such intervention growth accumulated as the Chaebols were able to establish themselves in targeted industries and managed to acquire new technologies which ensured South Korea's competitiveness in the long run and in a global environment where economic growth is often hindered by lack of technology (Evans, 1995). The Chaebol have been "the major vehicles for South Korea's industrial policy" and through the use of "credit policy, loan guarantees, foreign exchange allocation, and import licenses" they were encouraged "to move into industries" that "planners had targeted for export development or import substitution" and were allocated "on the basis of performance rather than patronage criteria" (McGuire 1994: 220). By defying "market logic" Korea has continuously been able to shape and guide its own comparative advantage in targeted industries and form its own "international specialisation" through industrial policy (Evans, 1995: 9).

With increased attention placed on the role of the state in the growth process and the extent and the nature of government intervention recognised, much of the literature has come to define South Korea as a "developmental state." The strong developmental state in South Korea made economic growth its goal and the achievement of such growth enabled it to be regarded as legitimate in the eyes of society (Hoogvelt, 1997).

y 1960 per capita income
was less than \$ 1 00 and
one fifth of the labour force
was estimated to be
unemployed (Amsden,
1989)

4. The Developmental State and its Relation to Society

The question to be tackled is what did provide the state with the strength that it had to successfully intervene in the process of industrial transformation and economic growth. An answer to this question necessitates an examination of the relationship between the state and society in a historical perspective. In the elaboration of South Korean developmental state the main thrust of our argument will be that not only is the South Korean state autonomous but it is embedded (Evans 1995) in a set of unique ties which have evolved over time binding the interests of the state to those of the business class. While this narrow alliance has brought challenges to the developmental state, it has enabled the state to carry out its developmental goals during the period of rapid growth.

Although other states may impose themselves on their economies and societies, the fact that economic growth was the goal of the South Korean state and came to be its legitimising feature led it to be characterized as a "developmental state" as opposed to a rentier or predatory state. Developmental states possess the "strength or capacity to implement economic policies effectively", and a relative degree of autonomy from society enabling these policies to be adopted and implemented without interference from conflicting class interests (Koo and Kim 1992: 121). The bureaucratic structures must be both competent and coherent in order to successfully formulate and implement policies without the interference of particular groups using it for their own individual gain.

In South Korea, the Economic Planning Board (EPB) and other arms of the bureaucracy are both competitive and meritocratic and play key roles "in directing the country's economic growth" (Hart - Landsberg, 1993: 49). The competent and coherent bureaucratic structures upon which the developmental state was based has been forming since the Yi dynasty (1392-1910) through Japanese colonialism until today.

The meritocratic and competitive bureaucracy, including the EPB in South Korea, which plays key roles in directing country's economic growth has been the legacy of South Korean history.

The militaristic Japanese colonial state (1910-1945) co-opted the Yangban class who had become "the decisive force in administration" since the Yi dynasty and used a "formidable array of economic, political and normative resources" (Sateinberg 1991:30). During the Japanese colonial time a modern meritocratic and authoritative set of institutions were laid "for both a relatively efficient bureaucracy and for the authoritarian state forms" which would later emerge (Applebaum & Hendersen 1992:8). The EPB has functioned in many aspects as a "superagency" where the talent and expertise of an elite group of educated individuals provided coherence to economic policy which, "enabled the state to regain its autonomy" during the 1960s (Cheng 1987:203 - quoted in Evans 1995: 52). In terms of state autonomy, it was suggested by Weber that it resulted when the bureaucracy and society were insulated from one another but in developmental states such as South Korea "they are embedded in a concrete set of social ties that binds the state to society and provides institutionalised channels for the continual negotiation and re-negotiation of goals and policies" resulting in an "amalgam" of "embedded autonomy" (Evans 1995: 12).

Following Japan's defeat in WWII, and the American occupation from 1945-48, the Republic of Korea (ROK) was formed in the South under the leadership of Syngman Rhee. The early capitalists who had established ties with the colonial government and who were regarded as "collaborators" (Hart - Landsberg, 1993:124) and "political sympathisers" by the majority of society (Amsden, 1989:36) were initially represented by the newly formed Korean Democratic Party (KDP). Many of the new "bourgeoisie" (Eckert, 1993:99) from the colonial era, were rescued by the Americans to restructure

a capitalist economy (Amsden, 1989). While the state was establishing close ties with businesses, they were too close leaving the state "poorly insulated from the demands of the private sector" who had established "rent-seeking relationships" with political elites (Haggard and Moon, 1993: 58, 64). This marginalized the "technocratic forces within the bureaucracy" which was increasingly being staffed in terms of "direct patronage" to facilitate "the use of government resources for political ends" (Haggard and Moon, 1993: 63).

After the coup d'etat which brought Park to power the state-business relations were restructured, rent-seeking was reduced, and "the centralisation of political authority was matched by a centralisation of economic decision-making" in the EPB (Haggard and Moon, 1993: 65). It was through the EPB that the new plan of "guided capitalism" was formed whereby the "freedom and initiative of private enterprise" would be observed but the government was to "directly participate in or indirectly render guidance to the basic industries and other important fields" (Haggard and Moon, 1993: 68).

As stated earlier, to fulfill the plans for industrial growth, scarce capital was provided to firms on the basis of export promotion. This relationship "promoted the concentration of economic power in the hands of the Chaebol" but it was a mutually supportive relationship as the Chaebol depended on the state for scarce capital, while the state depended on the Chaebol for industrial growth (Evans, 1995). In establishing and harnessing a strong relationship with private capital that was to a large degree rooted in the past, the state was able to embed itself into societal structures. The founders of some of the bigger Chaebols such as Samsung, Hyundai, and LG (Lucky-Goldstar) had all begun "their entrepreneurial careers during the colonial period" when "sprouts" of capitalism had emerged (Eckert 1993: 99). The interaction between both the government and business is a key factor in explaining state strength as "shared goals and commitments [are] embodied in

the governments development strategy" as formulation of industrial policy involves "both support and discipline" and has "been based on the reciprocal consent of the state and business elites" (Onis, 1992: 507-8). The co-opting of the capitalist class facilitated the achievement of Park's goals and was also profitable for businesses so that "the business class began to identify their own interests with those of the state as an autonomous organisation" (Hoogvelt, 1997: 212).

Through its special relationship to the bureaucracy the authoritarian state was able to maintain its autonomy, while its embeddedness in society was found in ties to the Chaebol. But by pursuing growth strategies through its close ties with the Chaebol it has excluded wider society and has faced challenges from the workers, as well as "industrial capital whose strengthening was one of the states central aims" (Evans, 1995). The big push into heavy industry in the 1970s enabled the Chaebol to become "a formidable power bloc" (Koo and Kim, 1992: 134) and monopolies of international trade (Haggard and Moon 1993: 79). While at the same time small and medium sized firms who "remained central to South Korea's exports of light manufactures" were relatively neglected (Haggard and Moon 1993: 79). In its unfettered pursuit of growth, the state became exceedingly more repressive in the early 1970s with the imposition of the Yushin constitution, and while this may have enabled the state to achieve some of its goals it was at the expense of massive societal repression. However in recent years the state's responses to popular demands to move towards democracy has not undermined the power of the Chaebol.

The South Korean state possessed a significant level of autonomy over society enabling it to construct and carry out its chosen policies in order to pursue its goals of economic growth. But this autonomy was not absolute in that the bureaucracy and society were insulated from one another. The special relationship between the state and the Chaebol enabled

the Park regime to carry out its industrial transformation by providing capital on the basis of performance. By examining the relationship in a historical perspective we see the roots of this relationship during the colonial era but the roots of the Chaebol may have extended back to the Yangban class of the late Yi dynasty as it was part of this class that was co-opted by the colonial regime. The historical links were reformulated when Park came to power, and consequently the authoritarian state was provided with the strength to effectively implement its development policies. However, as a consequence of such a narrow alliance between the state and society various challenges have presented themselves and only time will tell if the combination of autonomy and embeddedness can be successfully negotiated.

5. The International Environment

While it can be argued that the nature of developmental states are a product of the unique way they are embedded in internal social, political and economic structures, this relationship must also be placed within the context of the intentional system (Woo-Cummings, 1996). It will be maintained that South Korea's situation in the international system has provided an enabling environment for the state's strategies and has contributed to the legitimacy of the state and its strength over society.

5.1. Post World War II: The Geo-Political Environment and the Korean War

To gain an understanding, of the geopolitical importance of South Korea following WWII it is important to understand US foreign policy towards East Asia in general. In the aftermath of the Second World War American foreign policy began to be an inextricable mixture of "security and economic considerations" whereby Japan was not to become an international political or military power but a centre "of capital

accumulation and growth" (Cummings, 1984: 17 - citing Maier, 1978:45). In order to facilitate this, a triangular relationship was to develop whereby the United States, Japan and Southeast Asia were to function as a core, semi-periphery and periphery respectively, but it was later recognised that the semi-periphery should also encompass Korea, Manchuria and Taiwan (Cummings, 1983). Accordingly, this relationship was "to contain and where feasible to reduce the power and influence of the USSR in Asia" (NCS 48/1 paper - quoted in Cummings, 1984: 19). Thus, when lines began to be drawn in Korea following WWII, the US rationale for stepping in to first "roll back" but later "contain" communism was in place (Cummings, 1984) and American foreign policy and South Korean development became intimately tied together.

When the Japanese forces retreated from Korea in August 1945, the peninsula was occupied by the Russians in the North and the Americans in the South while Communist ideologies had been gaining widespread support under the influence of the Korean People's Republic (Amsden, 1989: 36). Whereas the KPR was immediately recognised by the Russians, they were not tolerated by the Americans who abolished them in the South "amidst a bloody uprising" in 1946 (Amsden, 1989: 36). Alternatively, the Americans formed close ties with the KDP, which was mostly made up of remnants of the yangban class who had prospered during, the colonial era. This party lacked popular support and Synman Rhee soon came into the picture in an effort to bring "legitimacy to US-KDP" efforts, as he was both anti-Japanese and anti-Communist (Amsden, 1989: 36). When the Korean War broke out in 1950, the two opposing ideologies of capitalism and communism played themselves out with the support of the Americans in the South (under the auspices of UN Security Council initiative) and the USSR and China in the North. Fighting continued until an armistice was signed in 1953 dividing the nation along the 38th parallel which has remained one of the most heavily protected borders in the world. Ideologically, the threat of communism from the

North has "Provided the state with a permanent excuse for violence and repression" (Koo, 1987: 172) and from a security perspective it has "added legitimacy to a military government in Seoul" (Johnson, 1987: 144).

5.2. The Impetus of Aid

Following the Second World War South Korea was to become integrated "into the world capitalist system ... under the aegis of the United States" (Koo, 1987: 166) and established as a "bulwark against communism" (Hoogvelt, 1997: 210). This was articulated through the allocation of American military and economic aid which in effect played a major role in the legitimisation of the state (Hoogvelt, 1997). According to Cummings (1984:24), from 1945 to 1979 "South Korea has received some \$13 billion in American military and economic aid" amounting to roughly \$600 per capita, of which approximately \$6 billion was "in U. S. economic grants and loans" and 59.05 billion in "US military deliveries." On a comparative level with other developing regions, such aid has been greater than what was received in either all of Africa or all of Latin America (Cummings, 1984). The economic aid which was received from 1953 to 1958 (approximately \$270 million per annum) amounted to almost 15 percent of the average annual Gross National Product (GNP), "and over 80% of foreign exchange" (Amsden, 1989:39 -citing Cole and Lyman, 1971). From 1953 to 1962, 70 % of South Korea's imports and 80% of total fixed capital formation was financed by this aid, leading Appelbaum and Henderson (1992:11) to state that "arguably only the most corrupt of political economies could fail to develop in the face of such massive amounts of governmental assistance." Even though Rhee's regime was significantly corrupt - key institutions, infrastructure and links to society were formed and "basic economic and social order" were maintained as a consequence of economic aid (Koo, 1987: 168) while military aid built up South Korean forces so that they became one of the largest outside of the previous communist bloc (Amsden, 1989).

By bolstering the KDP, the Americans affected the continuum of the entrepreneurial class who had profited under Japanese colonialism. Government fiscal policies were used to maximise aid which was then provided to entrepreneurs favoured by the KDP as aid entitlements were provided "in exchange for political campaign contributions" (Amsden, 1989: 39). Firms which had ties to Rhee's government received support in terms of hard currency to finance imports, subsidised loans, tax exemptions and "preferential contracts for large-scale government projects" (Amsden, 1989:39). The formation of the Chaebols had begun as had their unique relationship with the state with the help of American aid, but whereas Rhee's financial support was allocated on the basis of campaign contributions under Park it would be allocated in exchange for the promotion of state directed developmental objectives and would continue on the basis of performance. The choice of Rhee's policies combined with the fact that US economic aid began to decrease, resulted in economic depression by the end of the 1950s (Amsden, 1989). With the economy in a crisis, the legitimacy of the state under Rhee was being called into question. Students, the Americans and the military all had different views on how to proceed with growth, but the coup in 1961 brought Park to power (Amsden, 1989). As long as the military continued to share the American's anti-communism obsession, the latter would turn a blind eye to the way in which this power was held. In a world system where economic growth was regarded as necessary for fending of communism the South Korean state was provided with a relative degree of autonomy from international actors. This is not to say that the Americans did not continue to influence the state and the choice of policies, for indeed they did (Cummings, 1984; Amsden, 1989). More importantly, the state was able to implement the policies and strategies that it chose without interference from Western powers as long as it did it under the auspices of a capitalist economy.

5.3. A Conducive Global Economy

While the geopolitical significance of South Korea gave the South Korean state a large degree of leverage to intervene in the economy as it took place within the context of free enterprise, the general condition of the world economy also provided the state with a certain degree of maneuverability at critical stages in its growth. During the 1960s and 1970s many have noted that the general situation of the world economy was favourable to south Korean exports and conducive to growth. The expansion of world trade was unprecedented and as a consequence Appelbaum and Henderson question whether South Korea "could have made the switch from import-substitution to the export-oriented industrialisation strategies in the late 1950s and early 1960s" (1992: 10) without such an enabling environment. The United States facilitated export expansion in South Korea as they became the "major markets" for exports, "particularly for new skill-intensive, high-volume products" (Kuznets, 1994: 143). Furthermore, during the late 1960s when the export initiative was at its height, the war in Vietnam provided yet another market for South Korean products. According to Evans, South Korea's successful negotiation with FDI and alliances with TNCs "depended on a global environment in which TNCs had become convinced that international alliances, even, with Third World firms, made strategic sense" (Evans 1995: 93). All of this is important to take into consideration in a discussion of what it was that provided the state with its strength for if the state's legitimacy came to be rested on the provision of growth, the world economy at different stages in times may considerably influence the achievement of such growth.

The conclusion to be drawn from the foregoing analysis is that following the Second World War, the United States was determined that South Korea was to become integrated into the global capitalist economy due to the country's geopolitical significance. The cold war meant that American foreign policy became more and more concerned with economic issues in

order to fend off communism in East Asia. This was articulated through the massive amounts of aid provided to South Korea during the 1950s. Economic aid affected the continuum of the entrepreneurial class as they became directly tied to Syngman Rhee's government and accumulated wealth in the process which later was utilised under Park to facilitate his economic objectives. Military aid enabled South Korea to establish one of the latest armed forces in the world and the security dilemmas which have remained between the North and the South served to legitimise the authoritarian government. The South Korean state was significantly influenced by the international system which has worked to strengthen the state and contribute to the effectiveness of policies.

6. Conclusion

We are now in a position to answer the question as to why industrial policy was so effective in South Korea and other East Asian countries when it has "proved to be extremely costly and counterproductive in other national contexts" (Onis, 1992: 496). As the South Korean experience has demonstrated, its industrial policies have been effective due to intervention via a developmental state. Not only is the South Korean state an autonomous structure but the strength of this structure is directly related to the way in which it is bound to society through the narrow alliance with private capital. The industrial policies which were utilised were facilitated by the special relationship between the state and private businesses which evolved out of a historical context from its weak ties in the late Yi Dynasty to its strong ties which ensued during Park's Era. However, international forces must be taken into consideration and in South Korea's case they facilitated economic growth under the direction of a strong state and in the process have served to legitimise the state. Furthermore it must be emphasised that while a Confucian value system has deeply affected the nature of the state in South Korea, this has been

used to suit particular goals at a particular time both legitimising the states repressive nature and providing it with strength. While South Korean policies have been effective due to the developmental states involvement, this state is an intricate balance of both autonomy and embeddedness and through this "amalgam" (Evans, 1995) specific institutions have been shaped over time.

If scholars such as Kuznets (1994) characterise high investments, export expansion, labour growth and absorption and to a certain degree government intervention as policy variables, can these policies be replicated in other countries? The answer is no in that the unique state society relationship, specific international forces and cultural endowments have all worked to strengthen the south Korean state which enabled it to effectively intervene and carry out the policies that it chose. Hence, effectiveness at implementing the policies was due to the unique internal and external relationships which provided the state with its strength. "It is unlikely that the East Asian model can be exported in toto" due to the fact that success "rested not only on certain discrete policies but on the particular political and institutional context that allowed the NICs to adopt those policies in the first place" (Haggard, 1990: 21).

The South Korean experience illustrates Evan's (1995) thesis of "embedded autonomy", whereby not only is the state apparatus autonomous but it is "embedded in a concrete set of social ties that binds the state to society and provides institutionalised channels for the continual negotiation and renegotiation of goals and policies" (Evans, 1995:12). Industrial policies have worked in the past due to the unique relationship which exists between the Chaebol and the government. Evidently these ties to society have also been affected by the involvement of international actors and have been influenced by the cultural endowments of the society. The impetus of American aid provided a notion of continuum to the business class which had prospered during the reign of Rhee Synman as

this class accumulated illicit wealth which was then co-opted by the Park regime to initiate his developmental goals. While it has become evident that South Korean development cannot be explained by a Confucian ethic it is also clear that various cultural attributes have been utilised to suit the goals of the state and industrial leaders. This relationship was also facilitated by national homogeneity which is less common in other LDCs and therefore for similar ties to work elsewhere "the political system may have to be inclusive and participatory" (Kearney, 1990:204). If states can foster relationships to private capital which enable the state to remain autonomous and do not degenerate into rent seeking then it is possible that industrial policy may be able to bring about economic development, but these may remain influenced by the unique relationships which already exist between other states and other societies, the relationship of the state in the international system and the unique cultural endowments which exist elsewhere.

Evidently, the geopolitical significance of South Korea was indeed a key factor in facilitating the economic -growth which occurred to take place, and therefore a replication of the South Korean model would not be possible for these same conditions do not exist elsewhere. However, South Korea's experience demonstrates that not only is a country's position in the international division of labour dependent "on state capacity and the character of state involvement" (Evans, 1996: 266) but it is also dependent on a conducive international environment. The experience of South Korea demonstrates that the international environment must help to foster an environment which allows other LCD's room to manoeuvre.

Embeddedness is multifaceted, it has demonstrated itself in ties to society and in relationships with international forces and has not been bypassed by cultural endowments. In the end, one of the most important lessons to be learned from the South Korean experience is that the best policies which can be utilised and the institutions which can implement these must be

negotiated out of each country's unique circumstances and policies which work in one situation may not in another no matter how much understanding is gained of the factors which were involved. While neo-classical and market friendly interpretations are influential, neither are congruent with the experience of South Korea whose economic growth has been shaped by a developmental state strengthened by its relationship with society and within the international system. Due to the uniqueness of South Korean development it is not conducive as a model to be replicated in other LDCs. However it has been able to provide some useful lessons in that certain states can play a key role in economic growth, that their ties to society will effect the ability to effectively "intervene, that these ties may be affected by the involvement of international actors as well as the unique cultural endowments which exist, that the international system must be conducive to growth and that above and beyond anything else countries must develop strategies which are unique to their own individual circumstances.

While exports, investments and labour have all been key components of the South Korean development model, growth was influenced by government intervention. Due to the way in which the government intervened, and was successfully able to utilise industrial policy, to bring about economic transformation, our contention is that the developmental state must be considered the most important factor in the accumulation of growth in South Korea. While features of the South Korean model may be considered policy variables, and could thus be utilised in other LDCs government, it is important to understand the enabling forces behind the state which facilitated the success of industrial policy.

It should be noted that developmental states possess a relative degree of strength over society which enable them to intervene without interference from conflicting class interests. Not only was the state in South Korea autonomous but it has also been embedded through unique ties to society which

provides channels to implement the chosen policies. These ties were institutionalised through the special relationship which existed between the state and the Chaebol which evolved over time and although this narrow alliance has brought challenges to the state, it facilitated successful state intervention during the rapid period of growth. Furthermore the embeddedness of the state in the international system has also been a key factor in providing the state with its strength. South Korea was to become integrated into a global capitalist economy due to its geopolitical situation. American aid and a global economy which was conducive to export expansion both strengthened the state and enabled the policies chosen to become as effective as they did. Due to the fact that this rapid development occurred in the non-western world, it has drawn attention to the relevance of cultural influences. Without totally subscribing to the argument that, that a "Confucian Ethic" in East Asia has been a key factor in the achievement of development, we can say that cultural endowments may have strengthened the state in South Korea. A common culture has helped to legitimise the state and certain cultural endowments have been exploited by the state to influence its relationship with society. Through the evidence presented it became clear that the South Korean state has evolved out of a unique set of historical circumstances affecting both its embeddedness within society and within the international system.

The crucial role of the developmental state in the South Korean development is a challenge to both the neo-classical and the market-friendly interpretation of the growth. Consequently if the industrial policies which were utilised in South Korea depended on the state intervention which occurred, and this state intervention has been effective due to the unique forces which have shaped it over time then it is unlikely that policy replication could bring similar transformations elsewhere. Nevertheless, while the South Korean experience may not be repeated in other LDCs it still provides some valuable lessons. First of all, it demonstrates

that State's intervention through a competent and coherent bureaucracy can bring about economic growth in a late industrialising nation. Secondly, the effectiveness of government intervention is influenced by the unique state society relationships which exist and such relationships can be influenced by international actors as well the cultural endowments of a given society. Third, national strategies may be considerably influenced by the international system, and a conducive global environment is necessary to bring about economic growth. Finally, strategies which have proven effective for the achievement of one country's goals may not be relevant in other national contexts thus countries must seek to build on the unique conditions which have shaped their relationships to society and to the international system.

References

- Amsden, Alice (1989). *Asia's Next Giant: South Korea and Late Industrialisation*. Oxford: Oxford University Press.
- Amsden, Alice and Yoon-Dae Euh (1993). "South Korea's 1980s Financial Reforms: good-by Financial Repression (Maybe), Hello New Institutional Restraints", *World Development*, 21(3): 379-390.
- Amsden, Alice (1994a). "Review article of 'Making Capitalism: The Social and Cultural Construction of a South Korean Conglomerate' and 'The Culture of Korean Industry: An Ethnography of Poongsan Corporation'", *Economic Development and Cultural Change*, 32(2): 452-455.
- Amsden, Alice (1994b). "Why isn't the Whole world Experimenting with the East Asian Model to Develop?: Review of The East Asian Miracle", *World Development*, 22(4): 627-633.
- Appelbaum, Richard P. and Jeffrey Henderson (eds.) (1992). *States and Development in the Asian Pacific Rim*, London: Sage Publications.
- Berger, Peter, L. (1987). *The Capitalist Revolution: Fifty Propositions About Prosperity, Equality, and Liberty*, Aldershot: Gower Publishing Company Limited.
- Berger, Peter, L. and Hsin-Huang M. Hsiao (eds.) (1988). *In Search of An East Asian Development Model*, New Brunswick: Transaction Publishers.
- Brandt, Vincent and Lee Man-Gap (1981). "Community Development in the Republic of Korea" in Dore, *Community Development: Comparative Case Studies in India, the Republic of Korea, Mexico and Tanzania* içinde Ronald & Mars, Zoe (eds.). London: Croom Helm Ltd.
- Castells, Manuel (1992). "Four Asian Tigers With a Dragon Head: A Comparative Analysis of the State, Economy, and Society in the Asian Pacific Rim", *States and Development in the Asian Pacific Rim* içinde Richard P. Appelbaum and Jeffrey Henderson (eds.). London: Sage Publications.
- Cummings, Bruce (1984). "Northeast Asian Political Economy", *International Organisation*, 38 (11): 1-40.
- Deyo, Frederick C. (1987). "State and labour: modes of political exclusion in East Asian development", in *The Political Economy of the New Asian Industrialism* Frederick Deyo (ed.). London: Cornell University Press.
- Duncan, John (1994). "Confucianism in the Late Koryo and Early Choson", *Korean Studies* (18): 76-102.
- Eckert, Carter (1993). "The South Korean bourgeoisie: A Class in Search of Hegemony" in *State and Society in Contemporary Korea* Hagen Koo (ed.). London: Cornell University Press.
- Evans, Peter (1995). *Embedded Autonomy: States and Industrial Transformation*, West Sussex: Princeton University Press.
- Evans, Peter (1996). "Embedded Autonomy and Industrial Transformation", in *Political Power and Social Theory* Diane Davis (ed.). 10: 259-282.
- Friedman, Edward (1996). "Review Article: Learning from East Asian Economic Success: Avoiding the Pitfalls of Soviet-Style Developmentalist Dead Ends", *Economic Development and Cultural Change*, 44(4).
- Gereffi, G. (1990). "Paths of Industrialisation: an overview", in *Manufacturing Miracles: Paths of Industrialisation in East Asia and Latin America* G. Gereffi and D.L. Wyman (eds.). Princeton: Princeton University Press.
- Granovetter, Mark and Richard Swedberg (eds.) (1992). *The Sociology of Economic Life*, Oxford: Westview Press.
- Haggard, Stephan (1990). *Pathways from the Periphery: The Politics of Growth in the Newly Industrialising Countries*. London: Cornell University Press.
- Haggard, Stephan and Chun-in Moon (1993). "The State, Politics, and Economic Development in Post-war South Korea" in *State and Society in Contemporary Korea* Ha-en Koo (ed.). London: Cornell University Press.
- Hamilton, Gary and Nicole Woolsey Biggart (1992). "Market, Culture, and Authority: A Comparative Analysis of Management and Organisation in the Far East", in *The Sociology of Economic Life* Mark Granovetter, and Richard Swedberg (eds.). Oxford: Westview Press.
- Hart- Landsberg, Martin (1993). *The Rush to Development: Economic Change and Political Struggle in South Korea*, New York: Monthly Review Press.
- Hoogvelt, Ankie (1997). *Globalisation and the Postcolonial World: The New Political Economy of Development*, London: Macmillan Press Ltd.
- Janelli, Roger and Kim Dawnhee, (1993). *Making Capitalism: the Social and Cultural Construction of a South Korean Conglomerate*, Stanford: Stanford University Press.
- Johnson, Chalmers (1987). "Political Institutions and Economic Performance: The Government Business Relationship in Japan, South Korea, and Taiwan", in *The Political Economy of the New Asian Industrialism* Frederick Deyo. London: Cornell University Press.
- Jun, Joosung (1994). "Taxes and Foreign direct Investment in Korea", in *The Korean Economy, at a Crossroad: Development Prospects, Liberalisation, and South North Economic Integration* Sung, Yeung Kwack (ed.). London: Praeger Publishers.
- Kearney, Richard (1990). "Mauritius and the NIC Model Redux: Or How Many Cases Make a Model?", *The Journal of Developing Areas*, 24: 195-216.
- Kim, Kwän-suk and Park Joon-kyung (1985). *Sources of Economic Growth in Korea: 1963-1982*, Seoul: Korea Development Institute.

- Kim, Wuee-Young (1988). "Korea's Confucian Heritage and Social Change", *Journal of Developing Societies*, 4(2): 255-269.
- Kim, Dae-Jung (1994). "Is culture destiny? The myth of Asia's anti democratic values", *Foreign Affairs*, Vol. 73, No. 6: 189-194.
- Kim, Choong Soon (1992). *The Culture of Korean Industry: An Ethnography of Poongsan Corporation*. Tucson: University of Arizona Press.
- Koo, Hagen and Eun Mee Kim (1992). "The Developmental State and Capital Accumulation in South Korea", in *States and Development in the Asian Pacific Rim* Richard P. Appelbaum and Jeffrey Henderson (eds.). London: Sage Publications.
- Koo, Hagen (1987). "The Interplay of State, Social Class, and World System in East Asian Development: The Cases of South Korea and Taiwan", in *The Political Economy of the New Asian Industrialism* Frederick Deyo (ed.). London: Cornell University Press.
- Kuznets, Paul W. (1988). "An East Asian Model of Economic Development: Japan, Taiwan and South Korea." *Economic Development and Cultural Change*, 36(3): S10 - S43, Supplement.
- Kuznets, Paul W. (1994). *Korean Economic Development: An Interpretative Model*, London: Praeger Publishers.
- Kwon, Jene (1994). "The East Asia Challenge to Neo-classical Orthodoxy", *World Development*, 22(4): 635-644.
- Lee, Chung H. (1990). "Culture and Institutions in the Economic Development of Korea", *Korean Studies*, Vol. 14: 39-49.
- Luedde-Neurath (1988). "State Intervention and Export-oriented Development in South Korea", in *Developmental States in East Asia* White, Gordon (ed.). London: The Macmillan Press Ltd.
- McGuire, James (1994). "Development Policy and Its Determinants in East Asia and Latin America." *Journal of Public Policy*, 14(2): 205-242
- Morris, Paul and Colin Marsh (1992). "Curriculum patterns and issues in East Asia: a comparative survey of seven East Asian societies", *Education Policy*, 7(3): 251-266.
- NCS 48 Draft Paper, 26 October 1949, in NCS materials, box 207, Harry S. Truman Library.
- Öniş, Ziya (1992). "The East Asian Model of Development and the Turkish case: A Comparative Analysis", *METU Studies in Development*, 19(4): 495-528.
- Pye, Lucian. (1988). "The New Asian Capitalism: A Political Portrait" *In Search of an East Asian Development Model* içinde Berger, Peter, L. and Hsin-Huan, M. Hsiao (eds.). New Brunswick: Transaction Publishers.
- Seth, Michael (1997). "Strong State or Strong Society?: Educational Development in South Korea, 1961-66." *Korean Studies*, 21: 72-95.
- Steinberg, David (1991). *The Republic of Korea: economic transformations and social change*. London: Westview Press.
- Swindler, Ann (1986). "Culture in Action: symbols and strategies", *American Sociological Review*, 51: 272-86.
- United Nations Development Programme (UNDP) (1997). *Human Development Report*, Oxford: Oxford University Press.

Teknik, Teknoloji ve "Mimari" Yaratıcılık

Bina Üretimine Dair Birkaç Olay ve Örnek

Özet

Yeni ve değiştirme gücüne sahip bir şeyin tasarlanması ve yapılmasını içerebilen yaratıcılık, teknik ve teknoloji ile ilgili olarak ele alınmaya başladığında kaçınılmaz olarak hem bilgi ile hem de üretim biçimi ile ilişkili olmaya başlar. Mevcut bilgi ve üretim biçimine bağlı kalarak yapılan tasarım ve uygulamalar yeni olarak nitelendirilebilir mi? Mevcut olana rağmen yeni bir bilgi ve üretim biçiminin tasarlanması ve hayata geçirilmesi mümkün müdür? Hiç birşeyin çağrıştırmadığı ve benzeri olmayan bir şey, hiç yoktan tasarlanabilir mi? Sorular bunlar olduğunda, verilecek farklı cevap kompozisyonları da çeşitli yaratıcılık anlayışlarının varlığına işaret edecektir. Bu çalışmada, mevcut bilgi ve üretim biçimine bağlı kalarak yapılan tasarım ve uygulamaların nitel bir değiştirme gücü olmadığı, bu nedenle yeni olarak nitelendirilemeyecekleri, mevcut olana rağmen yeni bilgi ve üretim biçimlerinin tasarlanabileceği ancak etkin olarak hayata geçirilemeyeceği, hiç birşeyin çağrıştırmadığı ve benzeri olmayan birşeyin hiç yoktan tasarlanamayacağı düşünceleri benimsenmiştir.

Technique, Technology and "Architectural" Creativity: Events and Examples Related to Building Production

Abstract

When creativity that is strongly tied with design and production of new things having the power to change is handled in relation to technique and technology, it inevitably starts to concern both knowledge and form of production. Is it possible to qualify as new those designs and applications that depend on existing knowledge and form of production? Is it possible to design and apply new and different kinds of knowledge and forms of production, in spite of existence of a dominant one? Is it possible to design from nothing something completely different that is not brought to mind by something that already exists? If such questions are asked, different answers will point to the existence of different understandings of creativity. In this study it is accepted that those designs and applications that are made based on existing knowledge and production forms, lack the power to qualitative change, and for this reason, they cannot be qualified as new, it is possible to design new and different kinds of knowledge and forms of production but impossible to apply them effectively and it is impossible to design something that is completely new that is not reminded by something that already exists.

Yonca Al

Doğu Akdeniz
Üniversitesi
Mimarlık Fakültesi

Teknik, Teknoloji ve "Mimari" Yaratıcılık

Bina Üretimine Dair Birkaç Olay ve Örnek

Teknik ve teknolojinin yaratıcılık ile ilgisi sorgulanmaya başlandığında ilk akla gelen insanlığın başlangıcından bu yana yaşanmış olan büyük çaplı değişiktir. Sözkonusu olan, bunun bir ilerleme olarak kabul edilebilirliği gibi göreceli bir tartışmadan (ilerlemecilik, tarihselcilik, mesleki eleştirellik-den) ziyade, geçmişte akla hayale dahi gelemeyecek pek çok maddi veya zihinsel aracın bugün var olmasıdır. Ne var ki, konuya bu şekilde yaklaşılması, bu araçların tasarlanıp üretildiği sürecin (üretim zamansallığının) ve sözkonusu tasarımın yaratıcılık ile olan ilgisinin (üretim mekansallığının) gözardı edilmesine neden olur. Bu ise içinde yaşadığımız koşulların nedeni ve çaresinin teknoloji olduğu gibi inançlarla (teknolojik determinizm ile) ve bilimin mitleştirilmesi ile yakından ilişkilidir. Üstelik yaratıcılık ve tasarım ilişkisinin gözardı edilmesi yapmaya dair zihinsel (teknîğe dair) ve maddi (teknolojiye dair) emeğin, yani üretimin insani boyutlarında yaşanan değişimin de görülememesi ile sonuçlanır.

Zihinsel veya maddi emeğin geçirdiği evrimsel (ilerlemeye dair) ya da sıçramalı (paradigma değişikliği gibi) değişikliklerin yaratıcılıkla ilgisi, maddi üretime yönelik tüm alanlar için ayrı ayrı incelenebilir olmakla birlikte, sanatlar ve özellikle de mimarlık sözkonusu olduğunda yaratıcılık kavramının kazandığı eleştirel nitelik, konuya bir başka anlam daha kazandırır. Kendi sınırlarını tartışan sanatsal eleştirelilik, insan yaşamında insani değişiklikler olması özlemi ile biçimlenirken; teknolojinin, içerdiği tüm değişmeye rağmen te-

kil insan yaşamının ve üretiminin üzerinde olmak gibi bir özelliği vardır. O, sanatın eleştirdiği, insanların dışına çıkmadıkları verili üretim ve yaşam biçiminin temel taşıdır. Ancak teknik ve teknolojinin zamansallığı araştırıldığında, bu durumun sürekli geçerli olmadığı, çok kısa dönemler için dahi olsa tekil kişilerin, zihinsel ve maddi üretime hakim ve en geniş anlamı ile yaratıcı olabilmış oldukları görülür.

Yaratıcılık, tasarlayarak gerçekleşen zihinsel bir sürecin sonucu olduğundan, yapmaya dair zihinsel araçlar (teknikler) ile maddi araçların (teknoloji) tasarlanması bir arada ele alınmaya başlandığında, içeriği kaçınılmaz olarak genişler. Bir yanda duysal olarak deneyimlenebilirliğin ötesinde, soyut bir yaratıcılıktan; diğer yanda deneyimlenmiş bir zorluğun aşılmasına dair deneme-yanılmanın somut süreçlerine kadar uzanmaya başlar. Teknik ve teknolojinin yaratıcılık ile olan ilgisinin ayrı ayrı ele alınması ise, tasarlama ve üretmenin daima bir diğerine dair olmuş olduğunun unutulması anlamına geleceğinden yanlıştır. Tekil kişilerin yaşamları ile bu kadar içiçe oldukları bir ortamda, tekniğin teknolojiye dair bir yaratıcılık tartışmasına dahil edilmesi, konunun çerçevesinin, eleştirel sanatsal yaratıcılığın da kapsamlı bir biçimde ele alınabileceği kadar genişletilmesi için de zorunludur. Çünkü, bir sanat olarak mimari yaratıcılığın eleştirisi, onu sınırlayan teknik ve teknoloji ile ilişkisi sorgulanmadan yapılmaz.

¹ Bu konudaki bazı tartışmalar için bkz. Deleuze ve Guattari, 1993: 107-121; Foucault, 1994.

Geçmişte ve günümüzdeki teknik ve teknolojilere dair yaratıcılık türlerine analitik yaklaşıldığında, birbirleri ile taban tabana zıt ve hatta zaman zaman mücadele halinde olabilen bir çeşitlilik ile karşılaşılır.

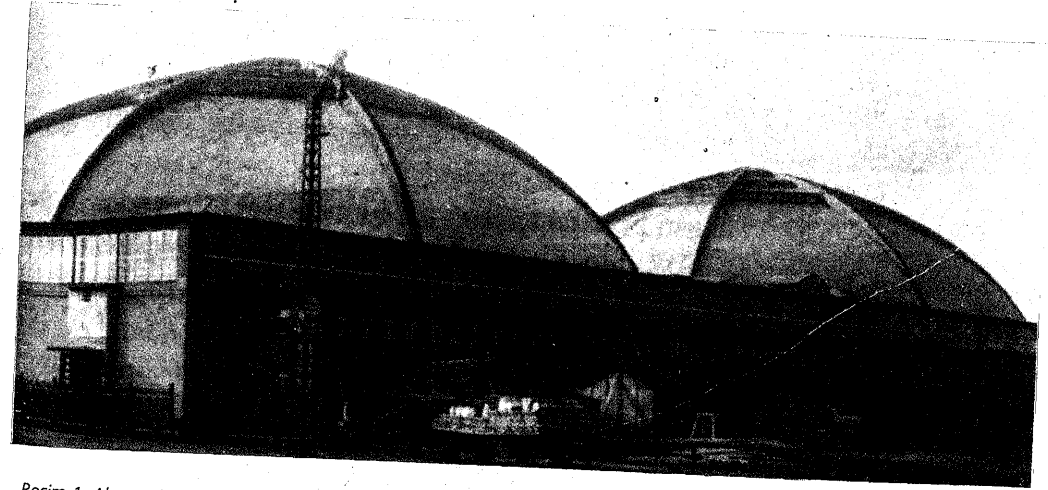
1. Çağdaş Teknik

Salt tekniğe dair yaratıcılık, "bütünü ile deneyimlenmesi olanaksız bir şey" in zihinsel olarak var edilmesini içerir ki, sonsuz kavramı ve çağdaş matematiğin sonsuz, sonsuz küçük ve sonsuz ötesi gibi kavramlara dayandırılması böyle bir şeydir. Uzun veya kısa her çizginin üzerindeki nokta sayısının sonsuz olduğu gibi kabülleriyle matematiğin deneyimselliği geçersiz hale gelmiştir (Boll, 1991: 69). Ancak, çağdaş matematiğin bu soyutluğu, onun yapmaya dair bir zihinsel eylem yani bir teknik oluşu konusunda zorluklar çıkardığından, matematiğe dair bir üretimin yaratıcılık olarak kabul edilmesi, salt zihinsel olanın, "tasarımın da bir yapma eylemi olduğu" nun kabul edilmesini gerektirir. Matematiğin, deney yöntemi aracılığı ile maddeye uygulanabileceği fikri, yüzyıllardır yapılmakta olan "ölçme" nin (deneyimsel aritmetik) ve soyut biçimlerden (geometriden) yararlanmanın bir devamı gibi görünse bile, hem şeylerin birbirleri ile olan bağıntılarını olabildiğince genişletip yayan bir anlayıştan şeyin kendisini en ince ayrıntısına kadar daraltarak inceleyen bir anlayışa geçilmesi, hem deneyim ötesinin deneyimsel olana uygulanmasının (çağdaş teknik teknoloji ilişkisi) kabülünü içermesi, hem de farklı bir üretim biçimine karşılık gelmesi gibi nedenlerle dünyaya bambaşka bir bakış (yeni bir paradigma) olarak kabul edilebilmektedir.¹ Bu tür kabüllere dayanacak olursa, mühendislik bilimlerinin ilk tasarlanışının da salt tekniğe dair bu tür bir yaratıcılık içerdiği söylenebilir. Boll'un (1991: 75), sonsuz ve sonsuz küçük kavrayışının Arşimet matematiğinde bulunduğu yaptığı vurgu aklıda tutulmak kaydı ile, deneyim ötesi matematiğin ve mühendislik bilimlerinin bulunuşunun, sıçrama yani devrim niteliğinde

olduğu ve yaşama dair birşeyleri değiştirdiklerinden evrensel birer olay olarak nitelendirilebilecekleri kabul edilebilir.

1800'lü yılların sonları ile 1900'lerin başlarında, başta köprüler olmak üzere bazı yeni tür yapıların hızla üretilmesinin gerekmesi ve betonarme ile çelik gibi çağdaş malzemelerin bu amaçla kullanımının tercih edilmesi sonucunda "farklı bir üretim biçimine geçilmesi" gündeme gelmiş ve Avrupa'da matematiğin yapı üretiminde kullanımına dair üç farklı ekol ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki tasarımda matematiksel analiz yöntemlerine karşı olunan Fransız ekolü, ikincisi yaklaşık yöntemlerin kullanılmasının savunulduğu İsveç ekolü, üçüncüsü ise ayrıntılı ve kesin matematiksel analizden yana olunan Alman ekolüdür. Günümüzde kullanılan yapı analiz ve tasarımı amaçlı inşaat mühendisliği yöntemlerinin kökeni, işte bu sözü edilen Alman ekolüne dayanır. Alman ekolünün buluşları devrim niteliğinde olmakla birlikte, o tarihlerde çok az sayıda yöntem biliniyor, bunların uygulanması sonucunda diğer ekollere oranla daha hantal yapılar elde edilebiliyor ve çok az sayıda sistem –ya da biçim– gerçekleştirilebilir olduğundan bu ekol, "biçim formülü izler"² sloganı ile birlikte anılıyordu (Resim 1) (Billington, 1983: 173-5).

² "Biçim formülü izler" sloganı, ünlü "biçim işlevi izler" sloganı ile karıştırılmamalıdır.

Resim 1: Alman ekolünden Market Hall, F. Dischinger, 1929 (Billington, 1983: 175)

3 "Tübüler sistemler", strüktürel malzemenin binanın dış çeperlerinde yoğunlaştırılması ile elde edilen sık kolonlu ve derin kirişli ya da düşey kafeslerle desteklenmiş yüksek bina strüktürel sistemleridir.

4 "Verimlilik", en az strüktürel malzeme kullanımı olarak tanımlanır ve yapım ekonomisi ile hiç bir ilgisi yoktur. En az malzeme kullanılan bir yapı; kalıp ve işçilik zorlukları gibi nedenlerle hiç de ekonomik olmayabilir.

Devrim niteliğindeki bu tür gelişmeler sonrasında gerçekleşen yenilikler ise, ona dayanan ve ona uygunluğu ile sınanan evrimsel birer yaratıcılık ürünü olarak kabul edilirler. 1910'larda Alman ekolünün tercih edilmeye başlanması ve öngördüğü matematiksel analiz ve tasarım yöntemlerinin hızla geliştirilmesi sonrasında, yani 1960'lara kadar, bugün mimarlıkta ve yapı mühendisliğinde kullanılmakta olan strüktürel sistemlerin tümü, onlara dair matematiksel yöntemler doğrultusunda tanımlanmış yani keşfedilmişti. 1960'lı yıllarda ise Fazlur Khan, hem çerçevelere hem de perde duvarlı sistemlere benzer davranış özellikleri gösteren fakat onlardan çok daha yüksek binaların ekonomik olarak yapımına olanak veren tübüler çerçeveleri³ tasarladı ve modelledi. İlk tüp gökdelen olan Chestnutt De Witt Apartmanlarının yapılması böylece mümkün oldu. Bunu, günümüzdeki en yüksek binaların strüktürel sistemlerini oluşturan ve her biri ilerlemeci bir yaratıcılık anlayışının ürünleri olan eskisinden daha "verimli"⁴ diğer tüp sistemlerin bulunması izledi.

2. Gelenek

Geleneksel teknik, yukarıda tarif edilen etkinliklerle karşılaştırıldığında tuhaf bir kavram olarak gözükür. Çünkü "gereksinim için üretim" paralelinde tekrara ve tekrar edecek olan farklılıkların tasarımına yönelik olan teknoloji ile arasındaki hakimiyet ilişkisi, günümüzde olduğundan çok farklıdır. Teknolojiye dair yaratıcılık, gereksinim baskısı altında deneyimlenmiş bir zorluğun aşılması ve tekrarlar aracılığı ile sorunların en aza indirilmesi biçiminde kendini gösterir. Bu öyle bir gelişimdir ki, üretim araçları ve lonca ya da kompanyon tipi üretim ilişkilerinde temel bir değişme, gelişme öngörmez.

Tarihi binaların geleneğe bağlı gelişimi, genellikle daha büyük açıklık geçmek veya daha etkili mekanlar elde etmek

gereksinimleri paralelinde incelenir. Bu doğrultuda sahte kemer⁵ ve tonozlardan⁶, depreme dayanıklı kemerlere⁷, çift katlı kubbelere ve yapının yanlara doğru açılmasını engelleyen çeşitli destek sistemlerine⁸ geçilebildiği söylenir. Ancak bu, işin yaygın olarak bilinen bir tek yönüdür. Bu değişimin diğer ve daha az bilinen diğer cephesini ise sözkonusu binalardaki akustik, ısıtma, havalandırma, konstrüksiyon vb. düzeneklerinin gelişimi oluşturur. Bu düzenekler (sistemler değil) yapı ile bütünleşik çözülmüştür. Özellikle de yapım aşamasında oluşan yükler, bu ağır yapıların taşıyıcı özellikleri ve yapım teknolojisi üzerinde belirleyici etkilere sahip olmuştur. Örneğin, daha geniş açıklıklı kubbe yapımı sadece destek sistemlerinin gelişimini değil, kubbe kalıplarının da güçlendirilmesini gerektirmiştir. Kalıpsız⁹ yapılan sahte kemer, tonoz ve kubbeler yerlerini, önce homojen yüzeyler halinde kalıp kullanımına, sonra ise kubbelerin kemerlerden ve bu kemerlerin birbirinden ayırdığı parçalardan oluşacak şekilde düşünülebilir hale geldiği parçalı bir kalıplama anlayışına bırakmıştır.

Günümüzde tekniğin alanında kalan sistem oluşumlarını da bünyesinde bütünleşik olarak içeren geleneksel teknolojiye tüm gelişmeler, yüksek düzeyde yaratıcılık gerektirecek niteliktedir. Bu binaların tasarımı ve yapımı sırasında üretilen bilgi, teknik hakimiyetinde belirlenen çağdaş teknolojinin aksine, sadece bina üzerinden okunabilir. Tasarımın niteliği, gerektirdiği bilgi üretimi ile ölçülür. Ancak, gelenek dışı diğer teknolojilerin (diğer geleneklerin) benimsenmesine karşı çıkılır.

...Perronet, (18.yy'da) Doğu'dan edinilmiş yumuşak bir modelden esinlenmekteydi... bütündeki sürekli değişimi ve hafifliği savunmaktaydı. Fakat bu girişim hemen ilkeci karşıtlıklarla çarpıştı ve sık sık yapılan bir uygulamaya göre Perronet'yi okulun müdürü yapan devlet, onun deneyine taç giydirmedikçe göre, bu deneyi yasaklamaktaydı... Devlet şantiye halinde değil, onun şantiyeleri hareket halinde olmalıydı... (Deleuze ve Guattari, 1990: 52)

5 "Sahte kemer", tuğla ya da taş birimlerin birbiri üzerinde kaydırılarak konulması ile elde edilen ilkel bir kemer tipidir.

6 "Tonoz", kemerlerin ucuca eklenmesi ile hacimsel bir özellik kazanan strüktürel elemandır.

7 Kemer yapımında kullanılan taşlar birbirine geçmeli yapılarak depreme dayanımları artırılır. Böylece, sallantı sonucunda kolayca birbirlerinden ayrılmazlar.

8 "Fil ayakları" gibi ağırlık yaparak yana açılmaları engelleyen sistemlerle Gotik mimaride aynı amaçla kullanılan "uçan payandalar", bu tür destek sistemleri arasında sayılabilirler.

9 Sahte kemer türü yapılar hariç; kemer, tonoz ve kubbelerin yapımında, kilit taşı konulana kadar inşaat halindeki yapının ayakta durabilmesi amacıyla, tıpkı günümüzdeki betonarme binaların yapımında olduğu gibi kalıp kullanılmaktaydı.

Teknik ise günümüzden farklı olarak, tamamiyle üretimin ne şekilde yapılacağına dair olmakla birlikte, kullanılacak yöntemler sınırlıdır. Örneğin, taş bir kubbedeki taşların biçimleri sadece belirli tekniklerle ifade edilebilir ve yapılabılırler. Geleneğin hakim olduğu dönemlerde, hem gelecek dışı bütünlüklük formların benimsenmesi, hem de yapım sırasında kullanılacak teknik çizimlerin öngörülen hiyerarşik işbölümü ilkelerinin dışına çıkması devlet tarafından engellenmiştir.

Desargues'da ...taşların boyu bir taraftan düzlem sınırı olarak yerde bile işleyen bir izdüşümü planından, diğer taraftansa oylumlu taşların değişikliğe sokulmasının veya birbirini izleyen yaklaşıklık serisinden (dik açı şeklinde yontma) ayrı tutulamaz... Ancak, öğrenmeye başlayan birinin çizmesine olanak veren işlevsel hareketin bir mantığı, çizginin sayıyı itmesi, denklemlerin ancak ve ancak niteliksel bir hesapta araç tarafından itilmiş olarak ürettiği Arşimet geometrisinin kullanımı, devlet tarafından engellenmiştir. "Karanlıklar Dersi" ve "Taşların Kesimi Dersinin Müsveddesi"nin yazarı Desargues, Paris parlamentosunca mahkum edilmiştir... Kraliyet bilimi veya devlet bilimi taşların boylarını, panolarca biçimin sayının ve ölçünün sabit modelinin önceliğini oluşturan şartlarda kabul edebilir ve kendine çekebilir. (Bu panolar, taşları dik açıyla yontmanın tersidir.) Kraliyet bilimi perspektifi sadece statik olarak, onun tüm gezin-gen ve öristik (araştırmanın kurallarını ortaya çıkaran) yetkinliğini kaldıran merkezi bir kara deliğe boyun eğdirerek kabul eder ve kendine çeker... Çalışmayı oturtmak için şüphesiz, Öklid'in teorematik bilimi düşünülür: sayılar ve denklemler, oylumları (hacimleri) ve yüzeyleri örgütleyebilen akılcı bir biçim olur... (Deleuze ve Guattari, 1990: 51)

3. Çağdaş Teknoloji

Çağdaş teknik, teknolojinin hem belirleyicisi, hem de onun tasarım biçimidir. Teknoloji seçimi, tekniklerin (matematiksel yöntemlerin) işaret ettiği teknolojiler (çağdaş yapı

sistemleri) arasından yapılır. Yeni bir teknoloji ise bir gereksinimi karşılamak için değil, sadece üretilmek ve pazarlanmak için tasarlanır ve "üretim için üretim" in hizmetine girer.

Özellikle ...özel sektördeki kuruluşların projelere yönelmelerinin nedeni, ya kısa vadede para kazanmak ya da uzun vadede kar edebilecekleri bir konuma gelmektir. Bu projelerin ulaşılabilir kaynaklara uygun olması, gerekli bilgi tabanıyla desteklenmesi ve makul sayıda müşteriye yönelmiş olması zorunludur... Şirketlerin ...kamu refahına bakış açıları, ekonomik büyümeyle sıkı sıkıya bağımlı durumda. İşlerinin sağlığını herşeyin üzerinde görüyorlar ve şuna benzer sloganlar tutturuyorlar: General Motors için yararlı olan herşey ülke için de yararlıdır... Hükümet yatırımlarının başında bulunan yöneticiler için de aynı şey söylenebilir... (Adams, 1994: 77, 289)

Bu şartlarda "bilim için bilim", "sanat için sanat" yapılır ve teknolojinin eski anlamı daralır. Mimarlık da farklı sistemlerin yanyana getirilmesi ve birbirine adapte edilmesi şeklinde algılanmaya başlanır.

Çeşitli sistemlerin karma kullanımı ile dahi, tasarımın, "verili yapım teknolojilerinin kullanımı"na yönelmek zorunluluğunu en iyi gösteren P.L.Nervi olmuştur. Onun tasarladığı Unesco Binası girişinde, kolon ve kirişlerden oluşan basit bir iskelet sistem tasarlanmış, ancak döşeme nervürlerinin¹⁰ bu sistemdeki temel gerilme eğrilerini izleyecek şekilde biçimlendirilmesi sonucunda, iskelet ile ondan kaynaklı döşemeler arasında bir biçimsel gerilim, bir iç çelişki oluşmuştur ki, bu da dik açılı iskeletin "ekonomik"liğine rağmen döşemelerin "özel üretim" i gerektirmesinden kaynaklanır. Benzer bir sistem kullanılan Gatti Wool Factory'de ise, iskeleti tamamlayan kirişler de nervürlere benzer bir anlayışla biçimlendirildiğinden, sözkonusu gerilim sadece yatay ve düşey elemanlar arasında oluşmuştur (Resim 2).

Bu ve benzeri, her türlü çağdaş mimari tasarım, somuta dair olmakla birlikte soyuttur. İçerilen bilgi bina üzerinden değil, kitaplardan okunur. Bina tasarımcılarının büyük ço-

10 "Nervür", döşemenin kirişli olması halidir. Ancak bu kirişler, kolonları birbirine bağlayan kirişlere nazaran daha narın ve daha az derindirler.

Resim 2. Gatti Wool Factory, P.L.Nervi, 1954 (Billington, 1983: 166)

ğunluğu, "üretim biçimi"ni değil, sadece "ürün biçimi"ni tasarlayabilirler. Her türlü biçim tasarlanabilir olduğundan, hala geçerli olmasına rağmen "biçim formülü izler" sloganı unutulmaya yüz tutar. Yaratıcılık, biçimsel farklılığın tasarımı haline gelerek ucuzlar. Ancak geleneğin aksine, bina güvenliğinin teknikler tarafından garantiye alındığı bu ortamda tasarımcı üzerindeki toplumsal baskı ortadan kalkmıştır. Bir kez teknolojiyi seçtikten sonra, o teknoloji ile tasarlanabilecek sonsuz sayıda biçimin olabilirliği, yeni bir gelenek haline gelmiş olan tekniğin hızlı ve güvenli ellerine terk edilmiştir. Örneğin, çerçeve sistem kullanarak sonsuz biçimlenme olanakları elde edebilirsiniz. Ama bunların hepsinin de matematiksel analiz ve tasarımı, aynı yöntemler tekrar tekrar kullanılarak yapılır. Sistem binadan soyutlanır, yöntem uyarınca modellenir ve analiz-tasarımı yapılır. Böylece, tıpkı diğer sistemler gibi taşıyıcı sistem de bina bütünlüğünden ayrılabilir bir "tabaka" oluşturur. Bu tabakalar (taşıyıcı, konstrüksiyon, ince yapı, mekanik, elektrik sistemleri) modüler koordinasyonla birbirlerine uyarlanırlar. Bu tabakaların çoğu "deneyim ötesi matematik" kullanılarak tasarlandığından, içerdikleri bilgi duyular aracılığı ile deneyimlenebilir değildir. Sözkonusu deneyim ne mimar tarafından, ne de sade vatandaş tarafından gerçekleştirilebilir.

Bu "tabakalı düzen" in benimsenmesi zorunluluğu nedeni ile, her meslek ya da sanat bünyesinde kendi sınırlılıklarına mahkum ve hiç de yeni sayılamayacak bir "eleştirelilik" anlayışı benimsenmeye başlanmıştır. T.W.Adorno'ya göre (Heynen, 1992) mimarının ekonomik büyüme, teknolojik gelişme ve bu konulardaki yeni programlardan etkilenmesi kaçınılmazdır. Bu yönü ile modernizasyona paralel olmak zordur ve onunla başedemez. Mimarlığın olumsuzlayarak eleştirel yaklaşılacak tek özelliği, "işe yararlığı"dır. H.Heynen, Meyer'in, gerçekleştirilmesi olanaksız olan bina ihtiyaç programına¹¹ eleştirel yaklaşmak amacı ile sıkışık, dengesiz biçimler ve karanlık mekanlar tasarladığı Peter's School'u bu yaklaşıma örnek olarak gösterir.

11

"Bina ihtiyaç programı", bina tasarımı öncesinde, özellikle de mimari proje yarışmaları öncesinde hazırlanan ve binanın içereceği mekanları, bu mekanların boyutlarını ve varsa mekanlar arası ilişkileri tanımlayan programdır.

2
D. Harvey (1990; 1993), mimari
ikimlerin hızla yenilenmesini ve
leğişim değerlerini yüksek
utmak için bu modalara uyarak
binaların sürekli yenilenmesini
yaratıcı yıkım" olarak
nitelendirmektedir. Geri planda
se, sürekli yer değiştirerek
büyüyen sermaye yani
sermayenin mobilizasyonu
vardır.

13
"Maddeye hakimiyet",
tasarımcının evrensel bilgiyi tekil
objeye özel bilgiye dönüştürme
ve bu bilgiyi uygulama gücüdür,
ki ancak bu güç sayesinde
başkalarını kollayıp, gözetebilir.

Bir diğer yaklaşıma göre mimar, bu sınırlılıklar ile ken-
disi arasına mesafe koyar, "onlara rağmen ve onları dert
edinmesi sayesinde" bu soyut tabakalı biçimlenmeye uygun
fakat somutlaşma vaadi taşıyan biçimler yaratarak bir şeyle-
ri değiştirebilir. Ekonomik getirisi olandan uzak durulur ve
yeni bir deneyim anlayışından, yani "mekanın kişisel dene-
yimi"nden yola çıkılır. Bu kişisellik vurgusu nedeni ile,
D. Harvey'in (1990; 1993) "değer parazitleri" ve "yaratıcı yı-
kım"¹² benzeri suçlamalarına hedef olunmakla birlikte, ya
üretim biçimini belirleyen değişmezlerin (sistemlerin) süre-
kli değişime sokulmasına yönelinmekte ya da eleştirel olma
arzusu yaşatılmaya çalışılmaktadır (Deleuze ve Guattari,
1993). Eleştirelliği ve yaratıcılığı koruyup yaşatmanın başka
yolu kalmamıştır. Bu yaklaşımın karşısındaki en önemli eleş-
tiri, farklı biçim üretimini destekleyen "meslek ideolojisi" ha-
kim olduğu sürece nitel değil, ancak nicel bir "azınlık" oluş-
turulabileceğidir.

Üretimin o veya bu şekilde bir geleneğe tabi hale gelme-
si, "kişisel maddeye hakimiyet"¹³ önünde engel oluşturduğu
ölçüde, yaratıcı güçleri engeller. Verili üretim biçimleri, ürün
biçimi farklılığını da sağlayan tekniğin ve ona bağımlı "yeni-
den üretime dayalı yaratıcılığın" güvencesine alınır. Mate-
matiksel yöntemlerin tekrara dayalı oluşu temeli üzerinde
sektörler, pazarlar yükselir.

4. Geleneğin Ölümü

Çağdaş teknik ve teknoloji, geleneksel teknik ve tekno-
lojilerin kullanımına kesinlikle son vermiş olmakla birlikte,
Türkiye gibi yoğun iç göç sonucu yasadışı konut üretiminin
yaygın olduğu ülkelerde, geleneksel konut üretimi çağdaş
kent ortamlarında sürdürülmeye çalışılmaktadırlar. Sadece
dere yatağı, çöplük vb. yasadışı yerlere yapılabilen ve gele-
neğin tanımadığı kentsel malzemelerle üretilebilen bu tür bi-
nalarda geleneksel yapı üretim bilgisi aşırı derecede eksildi-

ğinden, bu binalar geleneği değil, ancak geleneğin yok olu-
şunu temsil edebilirler. "Geleneğin karşıtı olarak tanımlan-
mış olan mesleki üretim" onu bu hale dönüştürmüştür.
Van'da zorunlu göçmenlere "ait" ve kötü birer kentsel - kır-
sal melezi olan bu tür binaların çoğu, hiç bir dış etki olma-
sızın yıkılabilecek kadar güvensiz ve içindekilerin ölümüne
neden olabilecek kadar sağlıksızdır.

...temelleri yoktur. Yapı taşıyıcı duvarlarında kullanılan
ve kimi zaman çevreden toplama olan briket, boşluklu-
dur, çimento oranı gerekenin yarısı kadardır ve toprak
harç kullanılarak örülmüştür. İşçilik çok kötüdür. Düz
toprak damlar da köydeki nitelikte gerçekleştirileme-
mektedir... (Al, 1998: 48)

Diğer yanda "yoksulların doğal barınak hakkı" temelinde
her türlü yasadışı üretim boy göstermeye başlar. Mafya-
nın da karıştığı kondulaşma süreçleri, kondu apartmanlar,
özel izinlerle yapılan gökdelen oteller, inşaatı mahkeme tara-
fından durdurulmasına rağmen tamamlanan köprülü kav-
şaklar, sonradan kat artırımı için yapılan "filizli yapılar"¹⁴ ve
malzemesi çalınmış yasal binaların tümü de bu başlık altın-
da tartışılabilirler.

Bütün çağdaş üretim biçimleri içerisinde insan hayatını
en çok tehdit edeni, kaçak apartmanlardır. Çoğu ilk depreme
de yıkılan bu yapılar, görüntüyü kurtarsalar dahi akla haya-
le dahi gelmeyecek kadar sağlıksız ve güvensizdirler.

Diyarbakır'da ...1990 sonrası 80-100.000 civarında konut
yapıldığı kabul edilebilir ki, bunların %95'i imar mevzu-
atının gerektirdiği ruhsat işlemleri yapılmadan gerçek-
leştirilmiştir... Yapılaşmadaki denetimsizliğin belki de
en vahim sonucu çok katlı çürük yapılarıdır. Bu yapılar-
dan ikisi 1994-95 kışında bitmiş, ancak henüz yerleşime
açılmadan kendiliğinden çökmüştür... Eski şebekeye ka-
nalizasyon kaynaklı sızıntılar yanında, denetimsizlik
nedeniyle birkaç müteahhitin, cahilce, binaların kanali-
zasyon çıkışı şehrin su şebekesine bağlamış olmaları
da şebekeyi temizlik açısından içinden çıkılmaz duru-
ma getirmiştir... (Temeltaş, 1996: 11)

14
Sonradan üzerine kat
çıkabilmek amacı ile üst kat
kolon donatılarının filizler
şeklinde dışarı uzatıldığı
yapılar, "filizli yapılar" tabir
edilir.

Bu tür binaların Batılı versiyonları ise, legal süreçlerde üretilmiş olmakla birlikte, sonraları bazı ekonomik uygulamalar uyarınca devletin hizmet götürmemeye başladığı ve yoksul göçmen kiracıların bakım olanaklarına terkedilmiş binalar ve mahallelerdir (Davis, 1990).

Günübirlik yaşamı sürdürebilmek amacı ile güvensiz ve sağlıksız bu tür yapısal değişiklikler üretmek zorunda kalmak, yaratıcılık ile değil, olsa olsa "yok edicilik" ile ilişkilendirilebilir. Tarihi bina ve yapıları çevreler koruma altına alınır ama "yaşayan üretim gelenekleri"nin taşıyıcıları ile birlikte yok olmasına göz yumulur.

5. Geçiş Dönemleri

Tarihte yaşanmış "maddesel deneyimler"in yeniden hayata geçirilmesi, evrensel olma potansiyeli de olan yaratıcılık olanakları verir. Bunlar genellikle üretim biçiminin değişmek zorunda kaldığı "geçiş dönemleri"nde ve sadece yeni üretim biçimi yerleşinceye kadar yaşanabilmişlerdir.

Ortaçağda derebeylik dönemine geçilmesi ile birlikte ortaya çıkan Gotik mimari, gerçekte bu tür bir geçiş döneminin ürünüdür ve bina üretim geleneğini geçmişte mümkün kılmış olan şartların ortadan kalkması sayesinde gelişebilmiştir. Emek de dahil olmak üzere tüm maddi olanakların küçük insan toplulukları tarafından karşılanmak zorunda kalmasının yanı sıra, kader inancının da kuvvetlenmesi ile tasarımcıların üzerindeki güvenli bina üretme baskısı azalmış ve binalar, daha küçük taşlar kullanılarak, bir kasaba halkın işçiliği ile ve "çatlak, deformasyon ve yıkımların gözlemine dayalı olarak" tasarlanmıştır. Yeni bir teknik ve teknoloji ile gelenekten kopulmuştur (Cowan, 1992).

...Kısaca Gotik, roman kiliselerinde daha yüksek ve daha uzun kiliseler inşa etmek istencinden ayrılmaz bu. Daima daha uzaklara, daha yükseklere... Ama bu fark sadece nicelik farkı değildir; nitelik farkını da belirtir:

madde-biçim-statik ilişkisi, araç-güç-dinamik ilişkisine doğru kayar. Taştan yakalamaya müsait itim güçlerini meydana getirmek için, daha uzun ve daha yüksek kubbe-beler inşa etmek için işe yarar olan yüksekliktir. Kubbe artık bir biçim değil, ama taşların sürekli değişkenliğinin bir çizgisi olmuştur... Çalışmayı oturtmak için şüphesiz, Öklid'in teorematik bilimi düşünülür; sayılar ve denklemler, oylumları (hacimleri) ve yüzeyleri örgütleyebilen akılcı bir biçim olur... Fakat destana göre, Bernard de Clairvaux, orada, çabukça vazgeçer, tıpkı "çok zormuş gibi", ve mateolojiden çok mategrafi olan azınlık bilimi olarak tanımlanan, betimleyici ve izdüşümcü, Arşimedçi işlevsel bir geometrinin özelliğini savunur. Onun yoldaşı duvarcı-papaz, Truvalı Grain önce "öğrenmeye başlayan birinin çizmesine olanak veren işlevsel hareketin bir mantığını, sonra ise mekanda içiçe girmekte olan oylumları kesmeyi ve çizginin sayıyı itmesini anımsatır". Temsil edilmez doğrulanır ve yol katedilir. Bu bilimin karakterlerini belirleyen denklemlerin yokluğundan çok onların rastlantısallıklarının değişik rolleri olması bu yüzdendir. Maddeyi örgütleyen tamamen muhteşem şekillerin yerine denklemler en ufak niteliksel bir hesapta, araç tarafından "itilmiş" olarak ürerler. Tüm bu Arşimet geometrisi en büyük anlatıma sahip olur (Deleuze ve Guattari, 1990: 50).

Benzer bir üretim biçimi değişikliği ve geçiş dönemi de, endüstri devrimi sonrasında yaşanmıştır. Çoğu demiryollarının yapımında çalışmış ve yeni malzemeleri tanıyan bazı kişiler, bu dönemde acilen gereken bazı yapıların, özellikle de köprülerin tasarım ve yapımını üstlenirler. Üzerinden demiryolu da geçecek olan bu köprüler, geçmişte ve gelenekte deneyimlenmiş hiç bir biçime uymazlar. Bugün inşaat mühendisleri tarafından "strüktür sanatının ilk örnekleri" olarak nitelendirilen bu yapıların (Billington, 1983), günümüz yapıları ile tek ortak özellikleri, çağdaş yapı malzemelerinin kullanılmaya başlanmış olmasıdır. Üretim biçimleri tamamen farklıdır ve "tekil olana dair gelenek dışı bilgi üretimi"ne dayanır. Bu yapıların taşıyıcı sistemleri, bugünkü anlamda sı-

5
 "konstrüksiyon sistemi", taşıyıcı sistemin boşluklarını işlevsel ve işlevsel bir yapıyı elde etmek amacıyla dolduran bölücü, ayrıntı olarak tarif edilebilir. Ağdaş yapılarda gerek taşıyıcı sistemin önce inşa edilebilmesi, gerekse de konstrüksiyon sisteminin onarılabilmeye, değiştirilebilir olması gibi amaçlarla iki sistem birbirinden ayrı düşünülür. Konstrüktif olması gereken bir eleman, taşıyıcılık amacıyla kullanılmaz.

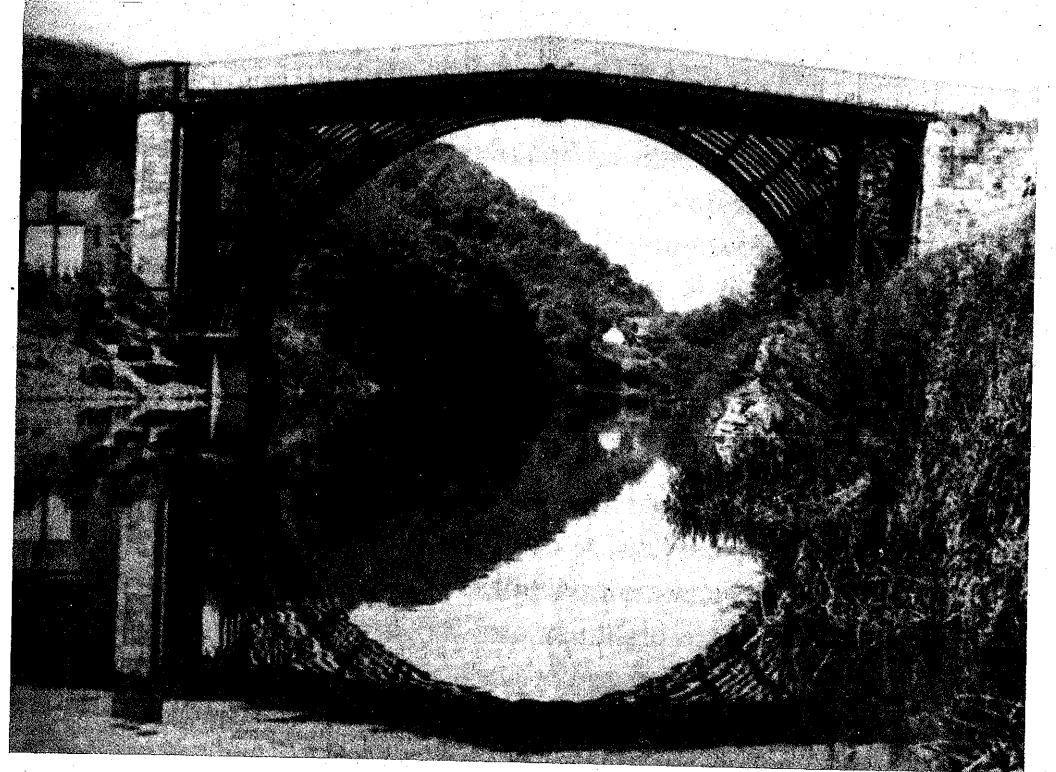
nıflandırılmaz ve taşıyıcı ile konstrüksiyon sistemleri ayrışması¹⁵ (yani yapısal tabakalaşma) henüz gerçekleşmemiştir (Resim 3). Bu tür yapılar ancak "1/1 maket yaparak" yani tasarımın yapım sürecinde de devam edeceği anlayışının benimsenmesi ile tasarlanabilirler. Bilgi, hala formülde ya da kitaplarda değil, binanın üzerindedir, ona aittir ve onu yapmak amacıyla üretilmiştir. Bu yapıların herbiri, günümüzü biçimlendirmiş ve geleceği de biçimlendirme potansiyeline sahip devrimsel birer olay olma niteliği taşırlar. Çünkü, çağdaş yapı malzemelerinin tabakalı düzene bağımlılaştırılmış olduğu, sadece onların günümüz yapılarından farklılığı aracılığı ile kavranabilir.

İlk acil gereksinim dönemi aşılanaya kadar sözkonusu olan, tam anlamı ile "üretimin tasarımı"dır. Sonraları ise

Fransız, İsveç ve Alman ekolleri arasındaki mücadele başlar ve Alman ekolünün galibiyeti ile sonuçlanır. Soyut matematiksel bilginin probleme özel kullanımı ile, bilginin belirli tabakaların –sistemlerin– tasarımı amacı ile tekrar tekrar kullanılmak üzere yöntemleşmesi aynı şey değildir (Resim 4). D.P.Billington'a göre (1983: 153, 161), 1904'de Fransız ekolünün başını çeken F.Hennebique'in bir köprüsünün yapım sırasında yıkılması ve İsveç ekolünden W. Ritter'in 1906'da ölümü nedeni ile Alman ekolü galip gelebilmiştir. Oysa, bunların hiç biri de olmamış olsa, şekillenmekte olan ekonomik düzen ve üretim ilişkileri bu savaşın sonunu zaten belirlemiştir. Talep, Alman ekolünün ürettiği, hızlı üretim seferberliğini sağlayacak, evrensel olan ve hiyerarşik üretim ilişkilerine uygun olan türden bir bilgiyedir. Alman ekolü ile

Resim 3: Iron Köprüsü, A.Darby, 1779 (Billington, 1983: 29)

Resim 4: Fransız ekolünden Vienne River Köprüsü, F.Hennebique, 1899 (Billington, 1983: 150)

uzun süre ekonomi (narinlik) elde edilememesi ve bu ekol uyarınca gerçekleştirilmiş pek çok yapının yıkılması, sonuçları bu ekolün terkinin düşündürmemiştir dahi.

6. Şimdi, Burada

Teknik, teknolojik ve ekonomik süreçlere mesafe koyarak edinilenler değil de, tersine onlara dair kılınan kişisel deneyimler ise, ancak açıklanmak istenirse ve hatta açıklanabilirse bilinebilirdir. Aksi taktirde, aynen ölmüş insanlar gibi ve onlarla birlikte doğaya karışırlar.

Tarkovsky'nin "Andrei Rublev" adlı filmindeki 1400'lerin "çan yapımcısı", bu konuda dikkat çekici bir örneği sergiler. Emek ve gerekli madenler gibi maddi kaynaklarını Rusya'daki bir prensliğin karşılayacağı bir kilise çanunun yapımı için bir çan ustasına başvurur. Ancak, usta ölmüştür. 14-15 yaşlarındaki oğlu bu işi yapabileceğini söyleyerek kilisenin yapılacağı yere gider. Tipik geleneksel üretim ilişkilerinin yaşandığı bir ortamda bu genç delikanlı, çan yapım ekibindeki kalıpcıların ve diğer işçilerin ekip başı olur. Ancak onların getirdikleri kalıplık kil ile, eritilmek üzere getirilen metallerin oranları babasının kullandığına benzemez. Çocuk uygun kili kendi bulur, diğer ustalar red de etse, bütün bensedel işlere (babası gibi) tüm işçilerle birlikte katılır.

Günlerce uyumaz; kalıp yapımını, madenlerin eritilmesini ve kalıba dökülmesini bire bir denetler. Süre dolduğunda kalıp kırılır ve çan çocuğun yürek çarpıntıları arasında sapaşlam ortaya çıkar. Prens ve tüm bir kasaba halkı çanı görmeye gelirler. Dev çan, yüzlerce kişinin çalıştığı bir düzenek aracılığı ile geçici ahşap kuledeki yerine çekilir. Çocuk çok yorgun ve heyecanlı olduğundan, çanın ilk kez çalınup denenmesi işini bir başkasına devreder. Ahalinin sessiz bekleyişi ve çocuğun endişe dolu bakışları önünde çanın tokmağı, tıpkı ağır bir salıncak gibi yavaş yavaş çana yaklaşarak gidip gelmeye başlar. Ve sonunda, nefis ve son derece kuvvetli bir sesle çalmaya başladığı anda çocuk ağlayarak oradan

kaçıp herkesi şaşırır. Onu, peşine takılıp uzaktaki bir saman yığınının üzerinde bulan bir arkadaşına, babasının kendisine çan yapımının sırrını vermeden ölmüş olduğunu açıklar.

Herşeye rağmen ve neredeyse koklayarak, dokunarak; tamamıyla duyuşal hafızasına, maddi deneyimine güvenerek koskoca bir geleneği yeniden üretmiş, başarmıştır. Varolanı yeniden keşfetmiş, geçmişi ile bağ kurarak kendisinin ve soyunun geleceğini kurtarmıştır. Babadan kalma gelenekten bir sapma, bir mutasyon gerçekleşti ise dahi, bu ancak kalıp malzemesinin ve metalin kimyasındadır. Asla görsel bir değişiklik aranmamış, gerçekleştirilmemiştir. Üstelik yapının kimyasında da bir değişiklik olmadı ise, bu tür bir yaratıcılığın sonradan ve bina üzerinden, en yeni bilimsel yöntemlerle dahi okunması mümkün değildir.

O ve benzeri pek çokları, insan yaşamı ve hafızası ile birlikte yokolup gitmiş olabilirler. Tarkovsky'nin bu kurgusu, her dönemde insan yaratıcılığının ümit verici örneklerinin varolmuş ve varolmaya devam ediyor olabileceğini düşündürür.

Onun, yani "yetenek" sözcüğü ile ifade edilen bu yetkinliğin ele geçmezliği de kişiselliği, gizlenebilirliği ve anlaşılma güçlüğünden kaynaklanır. Ancak, günümüzde maddi düzenin tasarımı, deneyim ötesi matematiksel yöntemlere bağımlı kılındığından, maddenin deneyimlenmesi, ya bunun deneyimlenebilir bir başka dile tercümesini, ya da tamamen dışlanması gerektirir. Ki legal üretim biçimi bu konuda yeterli zorlukları çıkarmaktadır. Mevcut üretim biçimimizin (meslek ayrımları, eğitim ve her türlü denetim süreçleri) dışına çıkılmadığı sürece, teknik ve teknolojiye dair bu tür kişisel deneyimler, "kafa işçisi profesyoneller" için olanaksızdır. Bu alan, son derece daraltılmış olarak yerel ustalara, kalfalara ve onların hızla yok olmakta olan becerilerine terk edilmiştir. Ürgüp'te, yerel ustalarla birlikte kayaları oyarak kendi mekanlarını tasarlayan insanlar, profesyonel mimar değildirlere (Nalbantoğlu, 1996: 70).

Bitirirken

Yaşam ve üretim biçimine dair bir diğerine eklenenebilir kişisel ütopyalar düşlenebilir olsa da, hiçbir yaratıcılık türü, soyut ya da somut yepyeni bir aracın (silah, alet ya da yöntem) üretim ve yaşam biçimini dönüştürmek amacı ile yani bilinçli olarak tasarlanması olanağını vermez. Çünkü, zaten ütopyaların kendileri maddi deneyimden bağımsız değildir. Ancak kazalar ve tesadüfler olabilir, ya da kaza yapmaya çalışılabilir ki, bu durum çelişkilidir. Geçmişte ve bugün üretim biçiminin, gereksinim için ya da üretim için üretim şeklinde biçimlenmesi belirleyici olmuş, teknik ve teknolojiler ise bu talep karşısında biçimlenmişler, bu dönemlerde meydana gelmiş kazalar (mutasyonlar) ise ancak sonraki dönemlerde değerlendirilebilmişlerdir.

...Piyade silahları eski Yunan'da piyade düzeninden önce de vardı; ama aynı işe yaramamaktaydı; üzengi göçebe bir savaş makinası tarafından alınmasına göre aynı araç olmaktan uzaklaşmaktadır. Aracı yapan makinadır (düzendir), tersi doğru değildir. İnsandan araca, araçtan teknik makinaya gidecek olan bir gelişme çizgisi tamamen hayal ürünüdür... (Deleuze ve Parnet, 1990: 143)

Değişimi yaratan araçlar değildir. Kendisine yöneltilen, yaratıcılığı tamamen dışladığına dair bütün eleştirilere rağmen, bu yaklaşıma göre, tasarlanan şeylerden ziyade "yaratıcılığın kendisi", insan yaşamına anlam kazandıran bir unsur olarak önem kazanır. Hayalgücü insanda, düşünce ile maddenin bitişme yerinde bulunmaktadır; hem hata yeri, hem de gerçeğe ulaşma gücü olarak. Teknik ve teknoloji ise, tekrar edilir olduğu ölçüde değil, içerdikleri bilgi madde üzerinden deneyimlenebilir ve kişiselleştirilebilir olduğu ölçüde yaratıcılığa olanak tanır. Özellikle üretimin sorunlu olduğu dönemlerde yaşanmış tekil olana dair yaratıcı deneyimler ise, hem "emsal" oluşturduklarından, hem de haklı özelemler uyandırdıklarından dolayı çok değerlidirler. Onlar bize, böylesi bir yaratıcılığın, sadece üretim biçimi gereksinime yöneldiğinde ve değişken ya da henüz yerleşmemiş olduğu dönemlerde varolabileceği mesajını verirler.

Kaynakça

- Adams, J.L. (1994). *Bir Mühendisin Dünyası*. Çev., C. Soydemir. Ankara: Tübitak Popüler Bilim Kitapları.
- Billington, D.P. (1983). *The Tower and Bridge*. New York: Basic Books.
- Boll, M. (1991). *Matematik Tarihi*. Çev., B.Gözkan. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Cowan, H.J. (1992). "Structural Design by Observation of Failures, How the Gothic Master Masons Determined the Dimensions of Their Structures." *Architectural Science Review*, 35(2): 51-58.
- Davis, M. (1990). *City of Quartz*. New York: Verso.
- Deleuze, G., Guattari, F. (1995). *Felsefe Nedir?* Çev., T.İlgaz. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Deleuze, G., Guattari, F. (1990). *Kapitalizm ve Şizofreni I - Göçebe Bilimi İncelemesi; Savaş Makinası*. Çev., A.Akay. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Deleuze, G., F.Guattari. (1993). *A Thousand Plateaus, Capitalism and Schizophrenia*. Çev., B.Massumi. Minneapolis: University of Minnesota Press.
- Deleuze, G., Parnet, C. (1990). *Diyaloglar*. Çev., A. Akay. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Foucault, M. (1994). *Kelimeler ve Şeyler*. Çev., M.A.Kılıçbay. Ankara: İmge.
- Harvey, D. (1990). "Flexible Accumulation Through Urbanization." *Spectra: The Yale Architectural Journal*, 26: 251-71
- Harvey, D. (1993). "From Space to Place Back Again: Reflections on the Condition of Postmodernity." *Mapping the Futures, Local Cultures Global Change* J.Bird, B.Curtis, vd. (der.) içinde. London: Routledge.
- Heynen, H. (1992). "Architecture Between Modernity and Dwelling: Reflections on Adorno's Aesthetic Theory." *Assemblage: A Critical Journal of Architecture and Design Culture* içinde 17: 79-91
- Hürol AI, Y. (1998). "Teknolojik Afet ve Mekan Üzerinden Okuma Yöntemi." *Van Dosyası: Teknolojik Afet, Zorunlu Göç, Yoksulluk - Mimari* Y.Hürol AI (der.) içinde. Ankara: Mimarlar Odası Yayınları. 46-62.
- Nalbantoğlu, H.İ. (1996). "Mimarlık Eğitimi Sosyoloji ve Ötesi." *Mimarlık Eğitimi ve ...* Y.Hürol AI ve N.Teymur (der.) içinde. Ankara: TMMOB Mimarlar Odası Yayınları. 51-71.
- Temeltaş, N. (1996). "Diyarbakır'ı Nasıl Bilirdiniz?." *TMMOB Birlik Haberleri* 23(1): 10-11

Kitap Eleştirileri

Postmodernizmin Yanılsamaları
Terry Eagleton (1999), Çev., Mehmet Küçük, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
165 sayfa.

Zerrin Ertan Keskin

İdeoloji ve edebiyat kuramı ile ilgili Marksist çalışmalarına Türk okurlarının yabancı olmadığı Terry Eagleton'ın *Postmodernizmin Yanılsamaları* isimli kitabı Türkçeye çevrilerek okurlarıyla buluştu. Eagleton'ın bu kitabı son yıllarda sosyal bilimlerde en çok tartışılan konulardan biri olan postmodernizm üzerine. Yazar, kitapta tek tek postmodernist düşünürlerin fikirlerinin üzerinde durmak yerine bir bütün olarak postmodern çevre ve kültür üzerine ilgisini yoğunlaştırarak, postmodernizmin olanaklılıkları ve sınırlılıklarını akılcılık, Aydınlanma eleştirisi, özne, tarih ve postmodern epistemoloji üzerinden sorgulamaktadır. Kapanma kuşkusu, hiyerarşilerin reddi, dağınık özne ve yerelin önemini vurgulayan postmodern yargıların geçerliliklerini sorunlaştıran Eagleton kitabında bu konularla ilgili önceden çeşitli dergilerde yayım-

lanmış yazılarını bir araya getirerek altı ayrı başlık altında inceliyor: Esaslar, Müphemlikler, Tarihler, Özneler, Safsatalar ve Çelişkiler.

Kitabın ilk bölümünde okur, kesin bir yenilgiye uğramış radikal bir hareketi tasavvur etmeye çağrılarak, olası politik bir yenilginin arazları betimleniyor. Eagleton'a göre bu arazlardan bazıları şunlardır: 'Sol politikanın kesin bir hezimeteye uğradığına inanma ile birlikte hayırlı bir sistem örneği ve cazip bir kitle hareketini anımsamama, dağınık öznenin övülmesi, "Öteki"nin idealleştirilmesi, dil ve cinsellik gibi sorunlara yönelik ilgilide bir patlamanın olması, hiçbir kapsamlı politik eylemin gerçekten uygulanabilir görünmemesi ve mikro-politikalar önem kazanırken toplumsal totalite fikrinin teorik itibarını kaybederek kapitalizmi sorunlaştırmamanın kodunu oluşturması. Böyle bir toplumda devlet, sınıf, üretim tarzı, ekonomik adalet konusundaki daha soyut sorunların çözüme kavuşturulması çok zor görüldüğünden, dikkatler daha mahrem ve tikel olana yöneltiliecektir. Sonuç itibarıyla sol açığ-

sından politik bir yenilgi çağı olan bu çağda radikal bir epistemoloji kültürelcilikle beraber muhafazakar bir politika doğuracaktır.

Tahayyül edilmesi istenilen bu dönemin aslında içinde yaşadığımız postmodern dönem olduğunun ilan edildiği ikinci bölümde, postmodernizmin tarihsel mantığı kavranmaya çalışılır ve postmodern değerlere meydan okunur. Postmodernizmin reddettiği çizgisel, tarihselci, indirgemeci teleolojinin bir başka örneği olarak kavrandığı bölümde, toplumsal cinsiyet ve etnik sorunların politik gündeme yerleşmelerine postmodernizmin yardım etmesi onun en kalıcı başarısı olarak nitelendirilir. Böylece postmodernist politikalar, tarihsel önemde sorunları temsil etmenin yanı sıra sistem tarafından dışlananların teorisinin merkezinde boy göstermelerini sağlayarak, sistemin öz kimliğini sarsma tehditi yaratmışlardır. Ancak postmodernizmin bu başarısı, devam eden ekonomik sömürü, sosyal yoksulluk, sınıf yapısı ve maddi koşulların ihmal edilmesinin yarattığı politik kayıpları göz ardı ettiği için aynı zamanda bir kaçamak olarak tanımlanır. Tüm farklılık, çoğulluk, heterojenlik iddialarına rağmen, postmodernizmin bu sorunları konu edinmemekle, karşı çıktığı ortodoksiler kadar dışlayıcı ve sansürcü olabileceği ileri sürülür. Öte yandan dünya hakkındaki yönsüzlüğün özel tinsel ifadesi olarak postmodernizm, kapitalist akılcılığın evrensel gelişme inancını sarsmaktadır. Bunun sonucunda

da bir taraftan yeni dönemin kapitalizminin en önemli düşünce sistemlerinin (liberalizm, sosyalizm ve muhafazakarlık) teorik temelleri sorgulanıp aşınırken, geleceğe yönelik tasarımların eksikliği nedeniyle ortaya çıkan karışıklığın içinde postmodernizm, kendisini tek ve gerçekleştirilebilir alternatif olarak sunmaktadır. Postmoderndeki yönsüzlüğün bir ideoloji haline geldiğinin altını çizen Eagleton, postmodernizmin bir çok toplumsal önemsememesini eleştirmektedir.

Özgürlükle ilgili postmodernist tavır almalar, postmodernizmin liberalizmden, insanlar arasındaki soyut eşitlik yerine öznenin özgürlüğünün hiç bir şekilde toplum tarafından sınırlandırılmaması gerektiğini alması ve cemaatçilerden de beyaz batılı erkeğin ideolojisi ve kültür endüstrisinin tehlikeli karışımı ile toplum içinde sosyal yoksulluğu ilişkisiz bir şekilde açıklayan bir değer kültürcülüğünden etkilenmesine kadar uzanan bir yelpaze içinde tartışılıyor. Postmodernizmi tarihselci olarak nitelleyen Eagleton'a göre postmodernizm, kültürel açıdan bakıldığında tikel bir tarihsel döneme aitmiş gibi görünürken, felsefi açıdan çok uzun bir zaman sürecine ait olmakla bu durumu görünür kılar. İnanç ve çıkarların kavranması için gerekli kendini belirlemelerin postmodernizmde nasıl anlaşıldığının ayrıntılı bir biçimde ele alınmasıyla postmodernizmin insanların, belli sınırlar dahilinde, kendilerini oluşturan şeyin bir kısmını oluşturu-

rebilmelerinin, tarihselliklerinin belirtisi olduğunu görememesi eleştirilir. İdeolojik bir eleştiriye dışlayan bu söylem sonucunda sistemin artık kendi değerlerinin başkalarının değerlerinden daha üstün değil, yalnızca farklı olduğunu savunması, başat sistemin sorgulayıcı eleştirileri savuşturmasına ve aynı zamanda liberal değerleri güçlendirmesine hizmet eder. Bu ise Eagleton'a göre postmodernizmin daha muhafazakar biçimleri tarafından sistemin ayakta kalması için hakikatin pratiğe feda edilmesi gerektiğine inananların ideolojisini temsil etmektedir.

En bariz maddi parçamız olan beden dahil olmak üzere maddi olanı kültürelci biçimde tanımlayan postmodernizmin, türün evrensel olduğu yadsınamayacak özelliklerini ve ortak bir insan doğası hakkındaki saptamaları hem idealist hem de özcü olarak nitelenmesine Eagleton karşı çıkar. Ona göre postmodernizm, idealizm hakkında yanılmıştır. Çünkü insanın evrensel özelliklerinin farklı kültürlerde farklı inşa edildiklerine dikkati çekmek, bu evrensel özelliklerin çürütüldüğü anlamına gelmemektedir. Öte yandan özcülük eleştirisi haklı olmakla birlikte özcülüğün olması, bu olgunun kötü olarak değerlendirilmesi anlamına gelmemelidir. Postmodernistlerin evrensellere karşı ortaya koydukları savunuları evrenselleştirmeleri ve ortak bir insan doğasına dair kavramların önemsiz olduğu sonucuna varmaları postmodernizmin dogmatik yanıdır. Öte yandan

postmodernizm aşırı tarihselleştirme yoluna giderken kendi çoğulcu öğretilerini bariz biçimde çiğneyerek tarihin çeşitliliğini ve karmaşıklığını düzlemiş ve tarihselleştirmemiş olur. Tarih gerçekten de ke-sintili ve tesadüfi olsaydı, tarih boyunca görülen sefalet ve sömürünün sürekliliğinin nasıl açıklanabileceğini soran Eagleton, postmodernizmin, kendi savunularını geçersizleştirecek kadar tarih aşırı olan bu tür hakikatlerle ilgilenmemesi ve yakın bir geçmişe kadar etik sorunlarla ilgilenme sorumluluğunu da üstlenmemesini eleştirir.

İktidar biçimleri ve baskı tartışmalarında postmodernizmin sınıf kavramını ırk ve toplumsal cinsiyet ile bağlantılandırmasını ele alan yazara göre, insanların belli bir sınıfa sokulmasına neden olan fiziksel özellikleri değildir. Bu nedenle sınıf, ırk ve cinsiyetten farklı bir şekilde değerlendirilmelidir. Sınıfın, toplumsal bir kategori olmasından hareketle kültürelcilik eleştiriliyor ve kültürelciliğin doğa ve kültür arasındaki yüzeyde gezinen baskı biçimlerinin özel yönünü gözden kaçırmaya mahkum olduğu savunuluyor.

Postmodernlerin kapanmaya dair duydukları kuşkuyu ele alan Eagleton'a göre, Postmodern radikallerin kapanma fikrinden kaçınmalarının ortaya çıkma şekli, daha çok kendi arzuladıkları toplumsal düzenden hiç kimseyi hiçbir gerekçeyle dışlamamak olarak belirmektedir. Eagleton bu isteği absürd olarak niteler. Ona göre özgür bir

toplumda, tanım gereği ırkçılara, sömürgecilere ya da patriyarklara yer olamayacağı gibi, çoğulcu bir topluma ancak böyle bir toplumun düşmanlarına karşı yürütülecek kararlı bir muhalefetle ulaşılabilir. Bu açıdan kitapta postmodern düşüncenin ileri sürdüğü tüm kapanma çeşitlerinin baskıcı olduğu fikri hem teorik olarak dikkatsiz hem de politik açıdan verimsiz olarak nitelendirilir.

Postmodern öznenin sorunlaştırıldığı dördüncü bölümde beden üzerinde durulur ve buradan kitapta indirgemecilik olarak kavranan kültürelcilik eleştirisine varılır. Öncelikle yeni gövde bilgisi açısından libidinal bedenin gözde bir araştırma konusu olmasına rağmen, çalışan bedenin gözden düşmüş olması eleştirilir. Eagleton'a göre postmodernizmin bizleri doğaldan daha çok kültürel yaratıklar olarak kavraması yanlıştır. Bu görüş yerine doğamız sayesinde kültürel varlıklar olduğumuzun görülmesi önemlidir. Dil bizi biyolojimizin koyduğu kısıtlamalardan bir dereceye kadar kurtarır ve kendimizi dünyadan soyutlayarak dünyayı dönüştürmemizi sağlar. Yalnızca dilsel bir hayvanın tarihi olabileceği konusunda okuyucunun dikkati çekilerek, kendisinin ötesine gitmeye muktedir olmak, insanların doğasına özgü bir özellik olarak betimlenir. Ancak postmodern düşünce doğa aracılığıyla insanın kavranmasına karşı olması nedeniyle bu ilişkiyi kültüre indirgemektedir.

Devletin rolü hakkında önemli sorular ortaya atan Eagleton, bireysel hakları komünal haklarla yer değiştiren liberalizmin ortak iyi anlamında devletin tarafsızlığını temsil eden kültürel ve moral görevliliğine postmodern bağlılığı eleştirir. Eagleton Liberal devlet fikrini paradoksal bulur çünkü iyi anlayışları açısından devletin tarafsız olması gerektiğini savunmak, belli bir "iyi" anlayışını ileri sürdüğünden, iddia ettiği gibi tarafsız bir tutum değildir. Bu açıdan liberal devletin kayıtsızlığının sorunlu yanı, bazı çıkarları sahtekarca maskeleymesi değil, "bireysel seçimde yatan çıkarın her şeyden önemli sayılması" örneğinde olduğu gibi bazı çıkarları oldukça aleni biçimde kutsallaştırmasıdır. Bütün bunların toplamında postmodernizme adalet, özgürlük, eşitlik ve insan hakları gibi liberal motifler hakkında söyleyecek pek az şey kalır ve işinizi dış kısıtlamalardan bağımsız yapma şeklindeki modern/olumsuz özgürlük anlayışına geri dönmek zorunda kalır. Bu noktada sorun Eagleton'a göre, orta sınıf toplumun daha ileri bir evresinin öznesinin kendi hakikatini ve kimliğini çoğulluğa kurban etmesi ve sonra da bu durumu özgürlük olarak nitelemesinde yatmaktadır. Eagleton bu durumu özgürlüğün iliştilenilebileceği herhangi bileşik bir özne olmadığından, büyük kayıplar verme pahasına kazanılan beyhude bir zafer olarak niteler. Böylece herkes birer tüketiciye ve içi boş arzu kaplarına dönüşür.

Dikkat çekilen bir başka paradoksal durum ise postmodern öznenin durumudur. Paradoksal bir anlamda hem özgür hem de belirlenmiş olan postmodern özne, dağınık bir güçler öbeği tarafından belirlendiği için özgürdür. Böylece kendisini önceleyen özerk öznenin bir yandan daha az, bir yandan da daha fazla özgürdür. Kendi kendimizi belirleyebilmemizin başlıca nedeninin çevremizden büyük ölçüde özerk olmamıza değil, çevrenin dayatması sonucu belirlemenin ortaya çıkmasına bağlandığı bu tartışmada postmodern özne yüzer gezer, olumsal, tesadüfi olarak kavramsallaştırılır. Bu özellikleri nedeniyle Eagleton bu öznenin en az klasik liberalizmin birleşik öznesi kadar piyasanın ürünü olduğunu belirtir. Sonuç itibarıyla ortaya çıkan durum biri ölmekte olan, öbürü ise doğmaya gücü yetmeyen iki çağ arasında sıkışıp kalmamızdır. Buna göre eski liberal hümanist benlik dünyayı dönüştürebilme gücüne sahiptir ama bu gücünü ödenmeye değer görünmeyen bedeller pahasına yapar. Aydınlanma çağının bir çok değerini sorgulayan postmodernizm ise eleştirdiklerini dönüştürebileceğini de kanıtlama zorunluluğunu henüz yerine getirmemiştir.

Safsatalar adını taşıyan beşinci bölümde Eagleton hiyerarşik, özcu, teleolojik, öte-tarihsel, evrenselci, hümanist gibi terimler için postmodernizmin atfettiği anlamlardan daha radikal anlamlar bulabileceğini ileri sürüyor. Ona göre ilk kavram olan hiyerarşiyi seç-

kincilikle karıştırmamak gerekmektedir. Hiyerarşi günümüzde ille toplumsal olması gerekmeyen, herhangi türden derecelendirilmiş bir yapı anlamına gelmeye başlamıştır. Postmodernizmin hiyerarşilere karşı duyduğu şüpheye karşılık, Eagleton, insanların şeyleri ötekilerden daha önemli ya da daha iyi olmalarına göre sıraya koyduklarını söyler. İleri sürdüğü itirazı desteklemek için bu durumu dikkate alan bazı postmodernistlerin de bütün hiyerarşileri reddetmelerini örnek verir. Bu sorunla bağlantılı olarak Eagleton'ın dikkatleri çektiği bir başka sorunlu alan da bazı sorunların öbürlerinden daha değerli oldukları yönündeki (ona göre) apaçık olan hakikatin reddedilmesi ve bunun seçkincilik olarak nitelendirilmesidir. Bu, toplumsal bir derecelendirmeyi teorik ya da politik bir derecelendirmeyle karıştıran bir kategori hatasıdır.

Eagleton'un özcülük konusundaki temel itirazı, özcülüğün ısrarla bir indirgemecilik biçimi olarak algılanmasıdır. Oysa özcülüğe inanmak bir şeyin tüm niteliklerinin bu şey açısından özsel olduğunu savunmayı gerektirmediği gibi, bir şeyi ne ise o kılının yalnızca tek bir temel nitelik olduğunu bildiren görüşe bağlanmayı da gerektirmez. Postmodernizm özcülüğe karşıdır; ama aynı zamanda öte-anlatılara, evrensel akıla ve çoğulcu olmayan kültürlere de karşıdır ve yazar, bu görüşlerin postmodernizm açısından özsel olduklarının savunulabileceğini ileri sürer. Eag-

leton'a göre özcülüğün bazı biçimlerinin gerekliliği vardır ve özcülüğe inanmak, makul olmayan bütün özelliklerin özcü olduğu anlamına gelmemektedir. Özcülüğün önemi, özcülüğün bazı biçimlerinin insanlar için en azından bazı ihtiyaçların gerekli olduğunu tarif etmede önemli olmasından kaynaklanmaktadır.

Öte-anlatıları reddetmenin postmodern felsefenin tayin edici yönü olmasına rağmen önerdiği şıkların bazen çok sınırlı kaldığını belirten Eagleton, bir başka yanıltıcı tercihin de ya tek bir öte anlatı ya da çoğul mikro anlatılar olduğunun tahayyül edilmesinden kaynaklandığını belirtir. İnsan türünün devamlılığını sağlayan iki faaliyetin maddi yeniden üretim ve cinsel yeniden üretim olarak kavrandığı bu bölümde bu öyküleri öte anlatılar olarak adlandırmanın, bunların olmuş bitmiş her şeyi kuşattıklarını ileri sürmek anlamına gelmediği ileri sürülür. En genel olan şeylerin tam de en genel oldukları için unutulabilir ya da yadsınabilir olduğunu söyleyen Eagleton, bu anlamda büyük anlatıların aşkın koşulları bir nebze andırdığını ve algımızın çerçevesini oluşturduklarından, bunları doğrudan doğruya görmeyen zor olduğunu belirtir.

Hem seçkincilik hem de evrenselcilik karşıtlığının başat özelliklerinden olduğu postmodernizmin, savunduğu politik değerler ile felsefi değerler arasında bir gerilim yaşamakta olduğunu belirten Eagleton, postmodernizmin soru-

nunun hiyerarşinin olmadığı bir farklılığın nasıl olup da fark gözetmemeye dönüşmeyeceği ve böylelikle, kabul etmediği evrenselciliğin bir tür tersine çevrilmiş ayna imgesi haline gelmeyeceği olduğunu ifade eder. Evrenselciliğe kuşkuyla bakan bir postmodern, ahlaki değerlerin olumsal yerel geleneklerde gömülü olduğunu ve bundan daha fazla bir güce sahip olmadığını bildiren kültürelci tarza inanır. Eagleton evrenselliğin özgürlük, adalet ve mutluluk konularında herkesin kendilerine özgü insanlık değişkesinin başka herkes için de geçerli olması gerektiğini varsayan Batılı beyaz erkeğin sözleşmesinde yer alması konusunda ki vurgusuna yapılan postmodernistlerin evrenselliğin barındırdığı anlamın bundan ibaret olabileceğini tahayyül eden sınırlı bakış açılarından kaynaklanmaktadır.

Eagleton'un vardığı sonuç, postmodernizmin özgürlükçü olduğudur. Ancak bu özgürlükçülük de sorunludur çünkü özgürleştirilecek öznenen geriye pek bir şey bırakmayan bir özgürlükçülük tarzıdır. Postmodernizmin farklılıkların her yerde çoğalması talebi oldukça olumlu bir talep olmakla birlikte kimsenin kimseyle kıyaslanabilir olmadığı bir toplum oluşturma istediğini savunmak, kaçınılmaz bir şekilde totalleştirici ve evrenselci bir iddiada bulunmaktadır. Sonuç olarak da bu iddia postmodernizmin bütün totalite ve evrenselcilik karşıtlığına rağmen postmodernist bir iddiayı sahiplenmesi

anlamına gelir. Bu noktada Eagleton kadınlar ve erkeklerin çeşitli sömürü biçimleri altında ezilirlerken postmodernizmin iddia ettiği gibi farklılığın gerçek anlamıyla serpilemeyeceğini ileri sürer. Böyle bir ortamda bu sömürü biçimlerine karşı etkin bir savaş yürütmek için Eagleton'un önerisi, insanlık terimi çerçevesinde geliştirilmiş, kaçınılmaz olarak evrensel nitelikte fikirlerin gerekli olduğudur. Yazar postmodernizmin bütün bu konulardaki yanılsamalarına rağmen, etnik grupların, (sol ile birlikte olurlarsa) aralarındaki kültürel farklılıkları hasır altı etmeksizin maddi sömürü gibi ortak bir sorundan hareketle birleştikleri takdirde, kendilerini topyekün ezen sistemi parçalayıp dağıtma konusunda sahip olacakları şansın, herhangi bir cemaat kökenli talebin sağlayabileceğinden daha büyük olacağını ileri sürer. Postmodernizmin karşı olduğu evrensellik fikrinin özdeşlik kavramını gerektirdiğini söyleyen Eagleton'a göre belli birtakım politik amaçları gerçekleştirmek için bireylere birbirlerinin benzeriymişesine davranılması gerekir. Oysa çoğulluk konusunda postmodernizmin dogmatizme varacak denli tekçi olması bu öneriyi olanaksız kılar. Postmodern totalite kavramının sınırlı olmasına ilişkin vurguyu, postmodernizmin ikili totalite kavramsallaştırmasının sorunlaştırması izler. Sadece belirli totalite biçimlerinin postmodernizm tarafından dışlanması, - "üretim tarzları, toplumsal formasyonlar, öğretici sistemleri gibi belli bazı totalitelerden kuşku duyul-

masına karşılık, hapishaneler, patriyarki, beden, mutlakiyetçi politik düzenler gibi başka totalitelerin benimsenmesi"- hem totalite hem de seçkincilik karşıtlığı anlamında eleştirilmektedir.

Çelişkiler adlı son bölümde, postmodernizmin en başta gelen çelişkisi, hem radikal, hem de muhafazakar olması olarak betimlenir. Bu duruma örnek olarak, postmodernizmin modern toplumun ideallerinin maskesini düşürürken aynı zamanda mantığını onaylaması ve modern değerlerin büyük kısmına politik açıdan muhalif konumda olmasına rağmen ekonomik açıdan işbirlikçi olması verilir. Öte yandan postmodernizmin radikal olmasının, mutlak değerlere, metafizik temellere ve kendi kendisiyle özdeş öznelere ihtiyaç duyan bir sisteme meydan okuduğu ölçüde gerçekleştiği belirtilir. Postmodernizm çok katlılık, özdeşlik temelcilik karşıtlığı, kültürel özdekçilik ve ihlal ile bu değerlerin karşısına dikilir. En iyi durumuyla sonuç yazara göre, hiç değilse teori düzeyinde, başat değer sisteminin altüst edilmesidir. Ama postmodernizm, ideoloji düzeyinde işleyen başarısının piyasa düzeyinde işlemediğini kavrayamamaktadır. Bütün bunlar toplandığında sonuç olarak postmodernizm sorunun çözümünden ziyade bir parçası olarak tanımlanır.

Özne, teleoloji, tarih, özcülük gibi bir çok farklı konuyu postmodern kavramaların yanısıra bu kavramaların eleştirilmesi çerçevesinde inceleyen Eagleton, eski yazı-

larını biraraya getirdiği bu kitabı ile postmodernizmi daha iyi anlamamıza yardımcı olmaktadır. Postmodernizm "Öteki"lere ilişkin burjuva dogmalarını kırılmışsa bu onun başarısıdır ve gerek feminizm gerekse ırkçılık karşıtı söylem postmodern teorinin marjinallere karşı hassasiyetinden faydalanarak yaşamaktadır. Belki de yapılması gereken postmodernizmin Eagleton'un eleştirileri de gözönüne alınarak tüm baskı, iktidar ve totaliteleri kapsayan şekilde paradigmasını genişleterek kapitalizmi de sorunlaştırmasıdır. Ancak belirtilmesi gereken bir başka olgu, özellikle felsefe ve sosyal bilimlerde postmodernizmin bütüncül teori yapısının tamamının kabul edilmemesine rağmen, postmodernizmin altını çizerek görünür hale getirdiği bir çok tezin kabul ediliyor olmasıdır. Yalnız bu bile postmodernizmin bir zaferi olarak görülmelidir. Postmodernizmin kazandığı bu başarıya rağmen kapitalizmin tek bir sosyal sorunu çözememesi karşısında taktığı tavır, gerçek bir kaygı taşımakla birlikte çoğunlukla çözümü ve alternatifi olmayan bir ön kabul olarak durumun kabul edilmesidir. Böylece postmodernizm Eagleton'un eleştirilerini haklı çıkarır ölçüde kapitalizmin tasdiki olarak belirmektedir. Bütün bu eleştiriler ışığında Eagleton'ın çalışması postmodern bir politika için bir katkı olarak değerlendirilebilir.

Toplumsalın Sökümü: Yapıbozumcu Bir Sosyolojiye Doğru

Ann Game (1998) Çev., Mehmet Küçük, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları. 276 sayfa.

Pembe Behçetoğulları

Ann Game'in *Toplumsalın Sökümü*, karşıtlık içeren terimlerin sökülmesi (*undoing*) yoluyla anlamlandırma süreçlerinin temsil yerine dönüştürücü yeniden yazımlar olarak görülebileceği inancını sergilemek üzere yazılmış. Temsil düşüncesi eleştirisinin arkasında, sosyoloji disiplininin yaslandığı karşıtlıkların sorunlu doğası vardır. Sorun, toplum bilimlerinin *hayatı* nicelleştirerek ve bir aynı'ya hapsederek yok sayması sorunudur.

Sosyoloji, olgularla (*fact*), yani ampirik olan toplumsal gerçeklik ile ona tekabül etme, onu açıklama (yansıma da diyebiliriz) iddiasındaki teori ile ilgilendir. Bu bilme biçimi, ne teorinin, ne de olgunun kurmaca olduğunu kabul eder. Game ilk önce, kurmaca karşıtlığıyla kendini tanımlayan sosyoloji disiplininin, modern toplumun aynası olduğunu iddia ederken hangi mekanizmaları kullandığını sorar: doğaları gereği istikrarsız olan sosyoloji-toplumsal ikilisini istikrarlı kılma çabaları sırasında (yani toplumsala tekabül edecek totalleştirici bir sosyoloji arayışı içinde) neler bastırılır? Bu soruya içsel olan temel varsayım tüm kitap boyunca uygulanan yazma pratiğinin de temel öncülüdür; düzene ve kültüre girişin bedeli olarak dolaysızlığın

imkansızlığı; yani dilin dolayımı aracılığıyla ayna'lığın imkansızlığı, dolayısıyla şeffaf bir dil aracılığıyla kurulduğu iddia edilen nesnel bilginin imkansızlığı.

Yazar "neyin bastırıldığı" sorusunu, başka sorularla bir arada okumaya çalışırken metinlerarasılık yöntemini deniyor. Yani öyküleri, birbirleriyle karşılaştırarak ve birbirlerine karşı okuyor. Game'in *öyküleri* okuyuşu, teori-kurmaca karşıtlığı eleştirisinin yazma pratiğine taşınması çabasıdır. Tabii tahmin edileceği gibi böyle bir çaba, bir açık uçluluk çabasıdır ve yazarın bir metinde arzulanan şey olarak tarif ettiği "hazza davetiye çıkarmak" konusunda başarılı bir metindir. Kitap, Fransız teorisinin biçimlendirdiği bir eleştirel pratiğin toplum bilimleri açısından ne gibi sonuçları olabileceğine dairdir ve hedeflenen, sosyolojinin de *yapıbozuma* uğratılmasını gerektiren *yapıbozumcu* (*deconstructive*) bir sosyolojidir (20).

Birinci bölümün adı *Sosyolojinin Yapıbozumu*'dur. Bu bölüm, "Sosyolojik Kurmacalar" ve "Sosyolojik Ayna" adlı iki başlıktan oluşmaktadır. İlk kısımda Game, toplumsal gerçeklik ve temsil arasında bir ayrım olduğu varsayımının yerine, göstergebilgisel bir varsayımı geçirir: "kültür sistemlerinin dışında yer alan söylem-dışı bir gerçeklik yoktur" (21). Sosyolojideki teka-bülîyet ilkesinin dışında tuttuğu, daha çok insan bilimlerine ait görünen metin ve kurmacayı *gerçek* kılar bu anlayış. Dilbilim terimleriyle söylersek, sosyoloji disiplini-

nin ilk noktaya yerleştirdiği teorinin, gösterileni bulma girişimleri, sabit bir gösterileni varsayar. Bu varsayımında toplumsal, yani gösterilen nedir sorusu işlerliktedir. Bu kitabın önerdiği soru ise toplumsal bir metnin nasıl anlam ifade ettiği sorusudur. Soru "ne"den "nasıl"a kaymıştır. Bu soru metni temsilden kurtararak, bir söylemsel pratik olarak görür ve böylece bağlammetin, yapı-hareket ikiliklerini aşar. Game, bilgi sorunlarıyla uğraşırken Kartezyen bilgi yaklaşımına meydan okuyan Hegelci varsayımlara yaslanır. Bu varsayımlar bilginin benlik-öteki ilişkilerini içerdiği, bilginin bir arzu meselesi ve iktidar ilişkisi olduğu, arzunun iktidar çevresinde yapılandığı ve bilginin olumsuzlamayı içeren bir diyalektik işleyişe sahip olduğu varsayımlardır. Bilginin, söylemsel bir pratik olduğunu ve tüm pratiklerin hem iktidar ve bilgi ağlarını ürettiğini hem de bu şebekelerde üretildiğini bildiren Foucaultcu argüman Hegelci varsayımları destekler niteliktedir.

Sosyolojik Ayna adlı ikinci kısımda yazar, "düşünümSELLİK", "araştırma", "özne ve iktidar" kavramlarıyla uğraşır. Game, sosyoloji disiplininin var eden arzu yapısının, kendisi ve toplumsal arasında bir özdeşlik ve bir ayna tutma ilişkisi varsaymak etrafında döndüğünü söyler. Yani bu disiplin, bir söylemsel pratik olduğunu reddederken, söylemsel olarak ürettiği nesnelere kendi kendileriyle özdeşliğini önceden varsaymakta ve onları sabitlemektedir. *DüşünümSELLİĞİN*

eleştirisi, metnin dışında bir keskinliğin var olmadığı, bir öte-teorik düzeyin mümkün olmadığı, çünkü kavramların şeffaf olmayıp dilin dolayımına bağlı olduğu savunularına yaslanmaktadır. Sosyoloji aynı zamanda eleştirel olduğunu ve toplumun bütünü teorileştirdiğini varsayar. Kitapta Giddens, Marksist sosyologlar ve bu bütüne *kadının* da eklenmesini savunan feminist sosyologlar bu bağlamda eleştirilmektedir. Toplumun bütünü ya da *bastırılan* olarak seçtikleri nesnelere temsil ettikleri iddiasına sahip bu teoriler, özne ve nesne arasındaki farkı yoksayarak "Bizler o' yuz" (46) derler. Totalleşirmeyi ve tarihsiciliği reddeden Simmel, Kracauer ve Benjamin gibi isimlerin sosyoloji disiplini içinde yer almamış olmaları, onların gündelik hayat deneyiminin "önemsiz" boyutları ve heterojen nesnelere üzerinde odaklanmalarının doğal sonucudur yazara göre. Benjamin nedensel ilk belirlenim nosyonunu reddederek, bunun tarihdışı bir zaman anlayışı olduğunu iddia eder. Yazar, Benjamin'in kronolojik zaman anlayışı eleştirisiyle, Bourdieu'nun, bilimin, dışarıda konumlanmasıyla yarattığı zamanın, pratiğin zamanından farklı oluşunun, pratiklerin şeyleştirilmesine sebep olduğu eleştirisi arasında paralellikler görür.

Sosyolojik bilginin temelinde olan *araştırma* biçimi de eleştiriden nasibini alır. Yazar, teoriyle metod arasındaki ayrımı eleştirir ve araştırmanın ampirik araştırma, teorisinin ise model sağlayıcı olarak, test

edilecek hipotezler olarak iş görmesinin yazma pratiğini dışladığını söyler. Teorik model ile gerçek arasında bir tekabül yet arayışı, bir son bulunana dek yazmanın ertelenmesine neden olurken, yazma, şeffaf bir dil aracılığıyla bulguların raporlaştırıldığı bir nesnellik anlayışına dayanmaktadır. Bu süreç, yazara göre, araştırmada bulunan sonucun genelleştirilebilir olduğu varsayımında hayat bulan temsil anlayışının kaçınılmaz sonucudur. Game, temsil nosyonu eleştirisinin, son yıllardaki antropoloji eleştirileriyle birlikte merkezi bir yer işgal ettiğini; *yazarın* tekil doğasının ve özneliğinin, ötekinin nesne olarak üretilmesine bağımlı olduğunu; bunun da birileri adına konuşma ve onları temsil etme misyonuyla birlikte hareket ettiğini belirtiyor. Game, ötekiliği temsil etme (ve anlama) sevdasının, araştırmacı olarak öznenin, yani ötekilikle bağlantılı olarak "biz" in nasıl üretildiğiyle ilgili sorulardan kaçınmanın bir yolu olduğunu öne sürüyor ve Barthes'a gönderme yaparak buna, "bilgin' in samimiyetsizliği" (52) diyor.

Özne ve iktidar kavramları çerçevesinde, sosyoloji disiplini içinde birey ve toplum ayrımına yaslanan, eylemlilik ve yapı karşıtlığı sorgulanmaktadır. Temel sosyolojik öncül, toplumsal belirlenmeyi başa alır ve değişme sorumluluğunu da "insan eylemliliği" ne verir. İnşa düşüncesi, bu iki zıtlığı bir araya getirmeye çalışır Game'e göre. Tikel toplumsal grupların, tarihin özneleri olarak toplumsal değişmeyi sağlayacakları varsayılır

ancak bunun için toplumsal mevzilerinin bilincine varmaları koşulu vardır. Sosyoloji kendine bu bilinci verme misyonunu yükler. Bu bilince ve rasyonelliğe indirgenmiş kimlik anlayışını, yazar, liberal hümanizmin bireyinin statüsüyle aynı görür. Özne konusunda eleştiriye uğrayan diğer karşıtlık doğa-kültür karşıtlığıdır. Sosyolojinin toplumsalının doğa-olmayan olarak tanımlanışının bir olumsuzlamaya yaslandığı ortadadır. Yazar bu olumsuzlamanın cinsiyet-toplumsal cinsiyet (*sex-gender*) arasındaki ayrım da işlerlikte olduğunu, cinsiyetin doğa yakasında olduğunu söylemektedir. Öznenin tüm kuruluşlarının bir ikiliğe yaslandığı ve her bir ikiliğin de diğerinin olumsuzlanması üzerine kurulduğu vurgulanırken, yazarın ötekilikle ilgili temel savı yeniden sergilenmektedir: Ötekiyle bir olumsuzlamadan ziyade pozitif bir ilişki kurmanın önemli olduğu savı.

İktidarın sosyoloji disiplini içindeki yeri eşitsizliğin vurgulanmasıyla içiçe olagelmıştır. Game eşitsizlik nosyonunun, nicelleştirme ve aynılıktan türediğini, bunun sonucunun farklılıkların bastırılması ve iktidarın şeyleştirilmesi olduğunu iddia ediyor. Eşitsizlik nosyonuyla birlikte iktidar, söylemenden bağımsız ve özneye dışsal bir şey olarak kurulur. Foucault'nun bilgi ve iktidar ilişkisini kavrayışına göndermelerle Game, iktidarın öznelerin dışında ya da tepesinde olmadığını, ancak özneleri oluşturduğunu söyler. İktidarın kökeni yerine iktidarın nasıl iş-

lediğini sormak gerekir Foucault'ya göre; çünkü bu soru iktidarın taşıyıcılığını sorunsallaştırır ve iktidarın taşıyıcısının sorunsallaştırılması kısmi dönüşümlere davetiye çıkarır. Barthes aynı soruyu başka türlü sorar: Biz şimdi nasıl oluşturulmaktayız ve *şimdi* nasıl başka türlü olabiliriz? İki soru da bilgimizi krize sokmak ve kendimizi eleştirmek yoluyla, bunların ötesine *şimdi* geçme ihtimalini araştırır.

İkinci bölümün adı *Maddeci Bir Göstergebilgisine Doğru*'dur. Bu bölümde *özne, iktidar ve zamanla* ilgili varsayımlar, ayrıntılı bir biçimde tartışılmaktadır. Foucault ve Freud'da *özne* ve toplumsal arasında bir ayrım yoktur. Foucault'dan potansiyel ihlallerin bölgesi olarak bedeni, Freud'dan bilinçli özneyi söken olarak bilinçdışını alan Game, bu iki kavramı maddeci bir göstergebilgisine başlangıç noktası yapıyor. Foucault ve Freud'da kültürel sistemlerin bedenler aracılığıyla harekete geçirildikleri iddiasına paralel olarak, bunların tikel pratikler olduğu ve her birinin farklı bir tekrarlamaya olduğu savunulmaktadır. Bu sav, özneye toplumsal bağlantısını teslim ederek, değişimin sistemlerin işleyişine içsel olduğunu ima eder. Yazara göre Bergson da, özne ve toplumsal arasındaki ayrımı, içsel ile dışsal dünya arasında nitel farklılık olmadığı argümanı ile üstü kapalı olarak eleştirir.

Foucault'da özneyi üreten iktidar, bedende ve beden aracılığıyla iş görür. Lacan gibi dile öncelik tanımaz. İktidar gözetleme aracılı-

ğıyla işler; bu iktidarın görülmek-sizin gözleyen gözüdür. Bu bakış içselleştirildikçe hem Hegel'in hem Sartre'in belirttiği gibi özne kendi kendini bakışın nesnesi kılar. Görme, özne ile nesnenin, bilinç ile beden birbirinden uzaklaştırılmasını kolaylaştırır. Game'in oluşturmaya başladığını söylediği maddeci göstergebilgisinde bu uzaklıklar alt edilmeye çalışılır. Bilincin beden pahasına gözardı edilmesinin, görmenin imtiyazlı kılınışıyla ilintili olduğu belirtirken, görmenin içsel-dışsal, özne-nesne ayrımını üreten bir süreç oluşunun altı çizilir. Yazar, görme yerine koku, tat, dokunma gibi duyumları imtiyazlı kılmaya çalışırken, bedenle aynı hat üzerinden ilintili gördüğü bilinçdışı kavramına döner.

Kültürün önkoşulu olarak bilinçdışını (Freud) ve anlam ilkelerinin bilinçdışı süreçlerde yattığı vurgusunu (Lacan) temel alan yazar, Derrida'dan yararlanarak bilinçdışının temsiline imkansız olduğunu söyler. Bilinçdışı, kültüre girişin önkoşulu olarak bastırılmıştır. Bu anlamda kültürün temelidir ve her an harekete geçmeyi bekleyişle kültürü yıkma potansiyeli taşır. Bilinçdışı öğeler, yoğunlaşma ve yer değiştirme süreçleriyle çarpıtılırlar. Bilinç bilme uğraşı, özdeşlik ve bütünlük arzusu iken, bilinçdışı özdeşliği söken şeydir. Bu anlamda ikisi arasında dinamik bir gerilim ilişkisi vardır. Bilinci sürekli zayıflattığı iddia edilen bilinçdışı, bu göstergebilgisel anlayış içinde, iktidarın üzerinden işlediği bedene yazılıdır; Bergson'un cisimleşmiş süreç anlayışını karakterize

eden gücünden (*virtual*) edimsele (*actuality*) doğru olan harekettir. Bu, bir olumsuzlama olarak öteki'lik değil, mutlak ötekilik olarak nitel farklılıktır. Game'in birleştirdiği biçimiyle nitel farklılık, bilinci söken, görme dışındaki duyumların (iştme, koku, tat, dokunma gibi) hareketine bağlı olan bilinçdışıdır, bedendir.

Irigaray da beden ile bilinçdışı arasında dolaysız bir bağlantı olduğunu söylüyor. Bu bağlantıyı sergilemek için Irigaray, Marx'ın meta fetişizmi kavramını kullanır. Meta fetişizmini Irigaray, eril öznenin dişil olanı olumsuzlaması aracılığıyla, dişilin metalaştırılması yoluyla, eril hemcinsler arasındaki mübadelenin (yaşamı üretmek anlamında) devamını sağlayan bir süreç olarak yeniden yorumlar. Irigaray kadınların bedeninin maddesinin ve özgülüklerinin bastırılmasının toplumsal düzenin direği olduğunu belirtiyor ve bunun, dolayım sürecini gizlemenin bir yolu olduğunu savunuyor.

İktidar konusunda Game, yine Hegel, Sartre, Lacan, Cixous ve Irigaray'dan yararlanıyor. Yazar bu bölümün başında Hegel'in yaklaşımını irdelerken, teorinin öyküyle kurduğu karşıtlığı yeniden sorguluyor. Hegel'in metinlerinin, bazı uzmanlarının belirttiği gibi birer kurmaca olarak okunması gerekliliğinin altını çiziyor. Game, doğru tek bir öykü olmadığını, belirlenimlerin çokkatlılığını ve çokkatlı özne konumlarını vurguluyor. Hegel'in köle-efendi öyküsü, insan özne ya da özbilincin, kendi

kendisiyle özdeşliğe, birleşik bir bağımsızlığa, özbilgiye varmaya çalıştığını anlatır. Bu çaba, özbilincin başka bir özbilincle ilişkisini gerektirir. Özbilincin dolaylanmış bir bilinç olduğunun altını çizen köle-efendi öyküsü, bilgiyi harekete geçiren arzusunun da, öteki tarafından tanınma arzusu olduğunu söyler. Hegel'den yola çıkarak, bilgiyi arzu biçiminde kavramak Game'e göre, beden-zihin ikiciliğinin aşılmasını getirir. Ancak Game'in öyküsü için bu yetmez. Çünkü Hegel'de bilgi süreçlerinin oluşturucusu, dehşetin olumsuzluğu ve korku duygusudur; öteki tarafından tanınmayı arzulayan özbilincin, özolumsuzlamasıdır. Lacan köle-efendi öyküsünü, Freud'un Fort!Da! öyküsüyle birlikte okur. Lacan bu öyküyü yeniden anlatırken, köle ile efendi arasındaki eşitsizliğin, şeylerle dolaysız ilişkiyi gerektiren çalışma yoluyla istikrara kavuşabileceğine dair Hegelci inancı paylaşmaz. Hegel'in, özne ile nesne arasındaki takabüliyetin mümkün olduğu inancı ne Lacan'ın, ne de Marx'ın teorisine uygundur. Lacan, egemenlik kurmanın bir olumsuzlama aracılığıyla yokluk üzerinde egemenlik kurma olduğunu vurgular. Lacan'a göre kölenin çalışma yoluyla aralığı kapatacağı iması hazzın ertelenişine dayanır; bu reddediş emeği iki kat yabancılaştırıcı kılar. Dolayısıyla kölenin, yarattığı nesnede kendi öznesini tanıması mümkün değildir; hakikat ve bütünlük de bu anlamda imkansız bir şeydir. Farklı sonuçlara varsalar da, olumsuz arzuya dayanan bu yaklaşımları Cixous, erkeksi olarak nitelendiriyor.

Bu arzu, kadınının ötekiliğinin olumsuzlanması pahasına eril öznenin varlık mücadelesine dayanır. "Alternatif" arzu, hem benlik hem de ötekilik içerisindeki ötekiliği kabul eden, olumsuzlamayan bir arzudur; benliğe geri dönmek yerine ötekine uzanmak için dışarı çıkar. Öteki, bu arzuda aynılaştırılan farklılık değil, mutlak ötekiliktir.

Game, bedeni yazmanın, maddeci bir anlam anlayışına dayandığını iddia ediyor. Ancak böyle bir göstergebilgisinin beden dışında zaman gibi bir bileşkeyi de içermesi gerektiğini savunuyor. Kültür teorisinde ihmal edilen zaman anlayışının Saussure'ü yeniden yorumlayan Derrida'da, yapıdaki hareket anlayışıyla ortaya çıktığını söylüyor. Game, değişim yerine dönüşümü, olumsuzlama yerine bedeni yazmayı, metafor yerine metonimi tercih eder. Çünkü metonimik hareket akışkandır, çağrışım ilkesine yaslanır; metafor ise ayrının ikamelerinden oluşur. Karşıtlıkların yerinden çıkarılması bir zamansallaştırma stratejisidir; çünkü karşıtlıklar sabitlikler üretir, nesne ile özne arasındaki mesafeye ve aynalaştırmaya yaslanır. Olumsuzlamaya karşı, yani olumsuz arzuya karşı olumlu arzu, ötekine yönelik metonimik bir harekettir ve bedeni yazma düşüncesini içerir. Olumlu arzu ile zaman arasındaki bağlantıyı ararken yine Bergson'a başvurur.

Bergson'da zamansal çokkatlılık metodolojisi ile nitel farklılaşma anlayışı bir arada işler. Eşanlı olarak öznenin hem tekil hem de

çokkatlı olduğunu söylemek, tekil söylemlerin konumlayıcılığını teslim etmekle birlikte, her zaman bu söylemlerden taşan, bastırılmış farklılık ve çokkatlılıklar olduğunu da söylemektir. Bergson'da zaman geçicilik ve yayılımdır. Bu, kendimizi zamanın içine yerleştirmemiz, zamanın uzamsallaştırılması anlamına gelir. Nitel farklılığı üreten süre deneyimi, her zaman aynı ve her zaman değişmekte olan bir varlığın deneyimidir: Tekrardaki farklılık anlayışı. Bergson'un, zaman anlayışını özne ile birleştirdiği iki kavram bellek ve anı bellektir; bellek bedende ve hareket esnasında maddeleştirilme arı bellek olmaktan uzaklaşıp şimdide yaşar. Hareketi yaratan belleğin gücünden edimsele geçişidir. Game, Bergson'un anı belleğinin bilinçdışı olarak düşünülebileceğini söyleyerek, Irigaray'ın bedenini de bu kavramların yanına koyar. Irigaray'ın "bedeniniz anımsar" sözleriyle, isteriyi gücünden edimsele giden bir farklılaşma süreci olarak tarif edişini örnekler Game. Levinas'ın zaman anlayışı da Bergson'a benzer ve Hegelçi ilerlemeci hakikat anlayışından farklıdır; hakikat zamanın dışsal ilerleyişinden değil, zamanın özü olarak hakikat anlayışından (güçül olanın edimselleşmesi) ortaya çıkar. Levinas olumsuzlamaya dayanmayan olumlu bir arzu önerir ve Derrida da Levinas'ı destekleyerek Bergson'un zaman açısından ötekini ihmal ettiğini söyler. Çünkü öteki olmadan benlik kendi kendisiyle özdeşliğe kilitlenir ve hareketsiz kalır. Irigaray ve Cixous'un Levinas'la olumlu arzu

kavramı ve ötekiliği sınırsızlık, mutlak ötekilik olarak kavrayışlarında benzerlik vardır. Levinas'ın zamanı ötekiyle ilişkiliyken, Bergson'un kesiksizlik olarak süre anlayışıdır. Bergson'da zaman bir bekleyiş iken Levinas'da aşkınlıktır. Ancak farklarına rağmen Game, Bergson, Levinas, Cixous ve Irigaray'ı olumlu arzudan yana olduklarından bir araya koyar. Yazar, olumsuz arzuyu bilinç ve istençli (*voluntary*) bellek kavramlarıyla ilişkilendirirken, bastırılmış olanın geri dönüşü olarak anlaşılacak olumlu arzuyu, bilinçdışı ve istençdışı (*involuntary*) bellek kavramlarıyla ilişkilendirir.

Toplumsal Yazmak adlı üçüncü bölümün ilk başlığı "Dolayım ve Dolaysızlık." Bu bölümde Game, Hegel'in köle-efendi diyalektiğini, amir-sekreter ilişkilerine uygular. İlk iki bölümde sergilediği kavramlar aracılığıyla köle-efendi'yi yeniden yazar; bu öykülerin birbirine indirgenemez olduğunu savunduğundan bir çokkatlılık yöntemi uygular. Yazar bu metodolojinin, sadece amir ve sekreterin söylediklerini birlikte ve birbirlerine karşı okumak değil, bu öyküleri Hegel'in, Freud'un, Irigaray'ın öyküleriyle birlikte okumak olduğunu söyler. Bu okuma sadece toplumsal sistemin hiyerarşiye dayalı yapısını değil, kadın-erkek hiyerarşisini de söker. Bu aynı zamanda Ödipal bir öyküdür de. Bu öykü başka karşıtlıkları da söker; kumsal-özel ayrımı sekreterin kendini ev işi yapar gibi hissedişinde, sekreterin amirini düzenleyiciye ihti-

yaç duyan oğlu gibi konumlayışında, amirin sekreteri düzenleyici gibi konumlayışında, amirin sekreterden söz ederken karısıyla ilgili de birkaç söz söyleyişinde sökülür. Cinsiyet-toplumsal cinsiyet ikiliği de bundan nasibini alır; kültürle bir arada tanımlanan ve doğadan uzaklığı ölçüsünde tanımlanan toplumsal cinsiyet, sekreterin cinsiyet bağımlı bir kumsallıkta yer alışıyla çözülür.

Cronenberg'in *Dead Ringers* filminde farklılığın aynı'lıkla ilişkili kuruluşunu Freud'un ölüm içgüdü ve *tekinsiz (uncanny)* kavramı, Kristeva'nın "aynının uçurumu" kavramı ve Irigaray'la Cixous'un olumsuzlamanın "kadın korkusu" aracılığıyla işlediği kavramsallaştırmalarıyla bir arada okur. Barthes'ın *Camera Lucida*'nın yeniden yazılışında, istençli ve istençdışı bellek kavramlarının, Barthes'ın *fotoğraftaki* anlam arayışına paralel olarak okunuşu söz konusu. Bu yazımda, istençli ve istençdışı belleğin, olumsuz ve olumlu arzunun, çokkatlılık metodolojisi içindeki çifte uğrak olarak bir aradalığı anlatılıyor. Barthes'da bu iki kavram çiftine denk düşen kavramlar, *studium* ve *punctum*'dur.

Son bölümün ikinci başlığı olan "Zaman İçindeki Yerler"deki çözümlere değinmiyorum, şu kadarını söyleyerek geçiyorum: İnsana dışsal, nicelleştirilmiş bir zaman anlayışının benlik duygusuyla, benlik duygusunun yer duygusuyla bağlantılarını; Avustralya'nın ünlü kumsalı *Bondi* üzerinden ve

onunla ilişkili mücadeleleri çözümlenerek gösteriyor yazar.

Son olarak, bir metinlerarasılık ve çokkatlılık yönteminin hangi kavramlarla kurulduğunu merak edenlere, temsil anlayışıyla ilgili tanımlayamadığı sezgisel sorunlar yaşayanlara, akademideki akademik varoluşla *yaşam* arasındaki bağlantının sürekli ıskalandığını hissedenlere, Mehmet Küçük'ün akıcı çevirisiyle *Toplumsalın Sökümü*'nün, hazza davetiye çıkaran bir başlangıç kitabı olabileceğini söyleyerek bitiriyorum.

Postmodern Etik

Zygmunt Bauman (1998)
Çev., Alev Türker, İstanbul:
Ayrıntı Yayınları. 314 sayfa.

Tijen Demir

Kendi deyimiyle, "sırasıyla faşizmi, sosyalizmi ve kapitalizmi eleştirel bir mesafeyi koruyarak yaşamış ve hiçbir zaman bağımsız entelektüel kişiliğinden taviz vermemiş"; David West'e göre ise "felsefi postmodernizmin anti veya post-Marksist kabullerinin yakınında bir yerde bulunan" (286), günümüzün en üretken yazarlarından biri olan Zygmunt Bauman, olumlayıcı bir postmodern perspektifle, postmodernizme güçlü, tutarlı bir etik boyut kazandırma uğraşını Postmodern Etik adlı kitabında da sürdürüyor. Bauman belirsizlik, kesinliksizlik, olumsuzluk, apori (çözumsuz çelişki) üzerine kurulu, varlıktan ve felsefeden de önce gelen ahlak anlayışıyla "öznesiz postmodern sosyolojik yaklaşma bir örnek oluşturuyor" (Rose-nau, 1998; 94).

Jose Casanova, Zygmunt Bauman'ın Postmodern Etik kitabı için yazdığı eleştirisinde, "bu kitap, ampirik düşünceli sosyologların ikna edici ve sevdirci olarak değerlendirdikleri türden bir kitap değildir" der. Zaten İngiltere'de Polonya asıllı bir göçmen olarak yaşayan Bauman, ampirik ve pragmatik bir geleneğin şekillendirdiği ada kültürüne dışardan bakabilmesi nedeniyle Britanya geleneğinden ayrılır. "Postmodern ahlakın sosyolojik analizini bekleyen okur-

lar; sözde postmodern toplumların etik algılayışlarına hararetle muhalefet edenler, hayal kırıklığına uğrayabilirler. Kitabın ilk paragrafının yeterince açık kıldığı gibi, gerçekler araştırmanın tasarlanmış nesnelere değildir. Bu çalışmanın gerçek öznelliği, kendi postmodern bakışıdır" (424-425).

Kitap şu bölümlerden oluşuyor: Giriş: Modern ve Postmodern Perspektifte Ahlak; I. Ahlaki Sorumluluklar Etik Kuralları; II. Ele Geçirilemeyen Evrensellik; III. Ele Geçirilemeyen Temeller; IV. İkili-nin Ahlaki Birliği; V. Ahlaki Birliğin Ötesinde; VI. Toplumsal Mekanlar: Bilişsel, Estetik, Ahlaki; VII. Özel Ahlak, Kamusal Riskler; VIII. Genel Bir Bakış: Nihayet Başlangıç.

Postmodern Etik'de öne sürülen temel savları Bauman giriş bölümünde özetledikten sonra, kitap boyunca aynı tezleri farklı alanlardaki "olan"a karşı, postmodern perspektife uygun, "olması gereken" çözümler biçiminde yine-liyor.

Sistematiğe veya çizgisel tarih çözümlerine başvurmayan birçok postmodern düşünürün tersine Bauman, modernizmle ve modern dönemle ilgili açıklamalarını geçmiş zaman kipi kullanarak anlatılmayı uygun buluyor, postmodernizm içinse geniş zaman kipi kullanıyor. Böylelikle modern-postmodern ayrımını yaparken önce-sonra belirleyiciliği ile modernizmi tamamlanmış bir tarihsellik içine yerleştiriyor. Moderni ve postmoderni anlamaya çalışırken

metin üzerinde tarihsel bir süreci izleme fırsatını bulabiliyoruz, ancak düşünsel planda henüz tüm koşulları oluşmamış bir postmodernizm projesiyle karşılaşıyoruz.

Kitabın temel savı, "modern çağın özeleştiril, kendini karalayıcı ve birçok açıdan kendini yıkıcı evresine ulaşmasının sonucunda, önceki etik teorilerin "çıkış yollarının olmadığına görülmeye başlanmasıyla", ahlaki fenomenlere ilişkin yeni, radikal bir anlayış olasılığını ortaya koymaktır" (10).

Yazara göre postmodernizm, "modernizm öyküsünün" kendini yeniden üretme mekanizmalarını saran/saklayan yanlısalar örtüsünü kaldırarak, modern etik felsefesinin ve politik pratiğinin gözlerden gizlediği (modern dönemin) ahlaki güç kaynaklarını görünür, hatta anlaşılır kılacaktır (12).

Sözü edilen yanlısalar örtüsünden ilki, "ahlakın insan yaşamının doğal bir özelliği" olmaktan çok, dışsal bir tasarımla insan davranışına kazandırılması gereken, birarada yaşamın rasyonel düzenlenmesi olduğunu kabul eden, yasa koyucular ve felsefecilerin zorlayıcı edimidir. Topluma "yukarıdan bakanlar", tek tek bireylerin duygu ve isteklerini, "rasyonel bireylerin özerkliği" dolayısıyla yönlendirme gücüne sahiplerdir; çünkü bireyler rasyonel olmasalardı, dışsal uyarılara ve "yukarıdan" yönlendirmelere, ödül ve cezalar konusunda bireysel çıkar arayışlarına, düzene itaati teşvik eden yasalara (olumlu) tepki veremeyeceklerdi.

Rasyoneliteden başka, felsefecilerin "evrensel etik kodları" oluşturmalarına ve yasa koyucularla işbirliği yaparak hukuksal yaptırımlara "sarsılmaz temeller" arayışlarına da karşı çıkar Bauman. Ona göre postmodern perspektiften bakıldığında, ahlaki durumun özellikleri şöyle sıralanabilir:

İnsan özünde ne iyidir, ne de kötü; insanlar ahlaki olarak müphemdirler. İnsan birlikteliğinde, müphem olmayan, mantıksal olarak tutarlı bir etik kod düşünülemez. Dolayısıyla ahlaki davranış hesaplanabilir değildir, kesinliksizdir. Ahlaki fenomenler doğaları gereği irrasyoneldirler. Kurallara bağlı, düzenli, tekrarlanabilir, monoton ve öngörülebilir olmadıklarından; neyin gerçekten ahlaki olduğu sorusu, başka deyişle ahlaka bir standart oluşturma sorunu, onu bireysel özerklik alanından iktidara dayalı dışerk alanına taşımaktadır (22). Sorumlulukla oluşturulan ahlaki benliğin yerine öğrenilebilir kurallar bilgisinin konulmasıyla, sorumluluk merkezi yer değiştirmekte, Ötekine ve ahlaki vicdana karşı sorumluluğun yerini normlara karşı sorumluluk almaktadır. Her tikel durumun dayattığı aporetik ahlak sorunlarıyla karşılaştığında birey kendi ahlaki sorumluluk bilinciyle çözüme ulaşabilir. Ahlaki seçimler diyalektik içeriklidir, ahlaki itkilerin sınırlarını genişletmek için çaba gösterilmelidir, ancak bu çaba sonuna kadar götürülürse, çoğunlukla Ötekinin özekliğinin ortadan kalkmasına yol açar. Ahlaki sorumluluk Öteki ile

girilen tüm ilişkilerden önce gelir, dolayısıyla hiçbir temeli, sebebi, gerekçesi yoktur, bunların ifade edildiği toplumsal bağlamın ortaya çıkışından önce gelir. Ahlaki benlikten önce hiçbir benlik yoktur, ahlak belirlenmemiş varlıktır, *ex nihilo* (hiçlikten) yaratım edimidir. Bauman'a göre (E. Lévinas'ın görüşlerine paralel olarak) ahlakın özü, herhangi bir öz barındırmamasından oluşur.

Bauman, Batı düşüncesinde "Öteki"nin ihmalden ki bu, en dehşet verici ifadesini, yirminci yüzyılın toplama kampları ve savaş meydanlarında bulan bir ihmaldir- kimlik, aynılık ve özne üzerindeki hümanist odaklaşmayı sorumlu tutan Emmanuel Lévinas'tan yoğun biçimde etkilenmiştir. Lévinas'ın diyalektiği "mutlak"ın kapsayıcı bütünlüğünü değil, "Öteki"ni ön plana çıkarır. (West, 1998; 225). R. Cohen'nin anlatımıyla, "Öteki, anlamayı mutlak olarak aşan, varlık sınırlarına ve varlığın hakikatine üstün olan, felsefenin başlangıcından önce gelen, başka deyişle ahlaki emrin yoğunluğu, üstünlüğü ve onun varlığı nedeniyle ortaya çıkan sorumluluklar yoluyla onaylanmalıdır". "Ben, kendisi için olmanın ilkiğinden önce, Öteki için vardır". (Lévinas, 1987; 14-5-6). Bauman, Lévinas'ın "yalnuzca Ötekinin hatırına, öteki için duyulan kaygının yol gösterdiği bir duruş; özgür bir özne ve "kendinde amaç" olarak, Ötekine gösterilen saygı olarak ahlak" anlayışını post-Kant'çı bir yaklaşım sayarak, olumlar (65).

Bauman, modern dönemin yaygın anlamlandırma ideali olan ben-Öteki "simetrisini", sorumluluk üzerine kurulu ben-sen "asimetrisine" dönüştürmeyi hatta, "en başta" (özellikle Rousseau ve diğer "doğal durum" felsefecilerine yakın bir duruşla) var olan, fakat daha sonra modernizmin yıkıcı etkileriyle yitirilen bu temel asimetriyi yeniden inşa etmeyi önerir. İkili ilişkiler, aşkın kendisinin ne olduğu ve nasıl yaşandığı üzerine düşünen yazara göre aşk müphem, güvensiz, huzursuz bir durumdur ve ancak bu özelliklerini koruyabildiği, yeniden üretebildiği sürece yaşar. Ötekiyle olan ilişkiler, karşılıklık, hesaplanabilirlik, mutlak özgürlük üzerine kurulamaz, ben-sen asimetrisi, "mesafenin bastırıldığı", bir "yakınlık etiği" temelinde, taleplerin ve taahhütlerin çok öncesindedir. Bauman'a göre bireyin gerçek özgürleşmesi ancak bu yolla sağlanabilir. Özgürlük, Ötekinden kendi seçimiyle (ahlaki olan tek ve gerçek seçim budur) sorumlu olmaktır, bu sorumluluk insanın kendi için varlığından önce gelir. Öteki "ben'im" "o"na attığımız sorumluluk nedeniyle, bana emretme yetkisi olandır, o "Yüz"dür, "yüzyüze" gelinendir; "Yüz"ü olmayan, yüzyüze gelinmeyen "sahte karşılaşmalar"daki kalabalık değildir.

Bauman'a göre, "büyüsü bozulmuş" (kavram Weber'den alınmıştır) ve ideolojik rasyoneli "ıslah arayışı" olan teknolojik toplumda, modern insanlar da teknolojik nesnelere. Teknolojinin bölme/ayır-

ma/parçalama/atomlaştırma dürtüsünün ürünü uzmanlıktır. Artık yaşamın her alanında "sorunlar"ın halledilmesi uzmanların denetimindedir, insanın nitelikleri bu yolla ölçülebilir. Teknolojik evrende ahlaki benlik yabancılaşır, bir kez parçalandıktan sonra, yaşamını sürdüremez. Özne dünyayı bütünlük olarak anlayamaz, öteki insanın bütünlüğüyle karşılaşmaz. (240).

Bauman, başta yaptığı "kriz" tanımını kitabın sonuna kadar sürdürüyor. "Bazı şeylere ne kadar ihtiyaç duyulursa, o şeylerin bulunması o kadar zordur" diyerek günümüzde farkında olarak veya olmadan "bitmez tükenmez gibi görünen bir yığın başka insanla birlikte" yaşadığımızı, bu nedenle en çok "ahlaki bilgi ve becerilere ihtiyaç duyduğumuzu" belirtiyor. Aynı zamanda "bu bilgi ve becerileri nereden edineceğimizi bilmiyoruz, bize sunuldukları zaman da, onlara tamamen güvenip güvenemeyeceğimize emin olamıyoruz" sözleriyle "postmodernliğin etik krizi"nin arz ve talep farkından kaynaklandığını, bu krizin pratik ve teorik boyutları bulunduğunu vurguluyor (27-28).

İnsanların eylemleri ile sonuçları arasında o kadar uzun erimli, karmaşık ve öngörülemeyen ilişkiler vardır ki, "sonucun sorumluluğu, hiçbir yerde doğal limanını bulamadan yüzer" (30). Bireyler de artık eylemler gibi parçalıdır. Her ortamda oynadığımız bir "rolle" ortaya çıkarız, bunun "benliklerimizimizin bütünü" ile temsil iliş-

kisi çok kısıtlıdır, her bir parçalı varlığımızın yeri doldurulabilir, "oyuncu değişikliği" yapılabilir. Yapılan işten ahlaki olarak kuşku duyulsa da sorumluluk yine başkaları tarafından paylaşılmaktadır, diğer bir deyişle, edimle sorumluluk arasındaki ilişki "yüzmektedir". Ve bu duruma o kadar alışmıştır ki, bazen sorumlulukla yüz yüze gelen birey, bireysel benliğinden vazgeçme pahasına, bu sorumluluğu otoritelere devretmeye gönüllü olmaktadır.

Kitapta önerilen çözüm, "teknolojik girişimin uzun erimli etkilerini hayal edebilen" bir "özsınırlama etiği"dir. Eylemin (yapılan ya da yapılmayan) gelecekteki etkisini görme görevi ağır bir belirsizlik anlamına gelir, ahlaki duruş tam da bu belirsizliği bilinçli bir biçimde kucaklar (266).

Bauman, evrensellelikle ilgili tartışmalarında, modernizmin evrenselci olduğunu, günümüzde merkezi-ulus devlete karşı (ya da yanında) ortaya çıkan "konumlandırılmış benlik"lerin varolabildiği "koyutlanmış toplum"un da, tıpkı devlet gibi bireysel inisiyatiften kaçındığı, kendiliğinden, özerk ve planlanmamış bireysel ahlaka yaşam şansı tanımadığını söylemektedir. Hatta koyutlanmış topluluklarda güvensizlik hakim olduğundan "günümüzde bireysel özerklik en amansız ve kanlı biçimde, gasp edilen ve "azınlık hakları" (ama her zaman çoğunluk olmayı arzu eden bir azınlığın hakları) olarak kolektifleştirilen "insan hakları" adına bastırılmaktadır".

Kapitalizmin gelişme, ekonomik büyüme ve gelişmekte olan ülkelerin modernleştirilmesi misyonu "Büyük Anlatı"lardır, fakat sosyalizm de öyle. Modernlik ve kapitalizm eşitliğe katlanamaz, emperyalisttir, genişleyerek dünyanın geri kalanını kurutur, farklılığı derinleştirir; geri kalanların "gelişmekte olan" diye adlandırılması "yüzyılın yalanıdır" (260).

Ahlaki benliğin özerkliği her evrensel ve felsefi kesinliğin önündeki engeldir. "Evrensel değerlerin ve kodların" ve "yeni postmodern kabile" anlayışının (küreselleşen dünyada dağınık, küçük ölçekli, olumsal topluluklar) karşı çıktığı budur. Her ikisi de, kendi tarzında davrandığında sonuç, ahlaki itkilerin ve ahlaki sorumluluğun dışarıda bırakılması ve giderek yok olması biçiminde ortaya çıkar. Bir kez ahlaki sorumluluk ellerinden alınca, öznel "Bertrand Russell'in söylediği gibi, her adımın bir sonraki adıma götürdüğü yolda, hangi adımda bağırma başlamak gerektiğini" artık bilemezler (117).

"Öteki"nin ötekiliği, toplumsal mekân oluşturmanın ve kendi güvenli bölgesinde yaşamının bir yoludur. Ancak sınırlar asla güvenli değildir, hem toplumsal, hem bilişsel mekânlar geçirgendir, herkes rasyonel reçeteler sunar, kişinin bağırma başlama yapabileceği bir şey yoktur. Bu durumda "bağırıyorum, öyleyse varım: cogitonun yeni kabile versiyonu" olarak düşünülebilir.

Bauman ahlakın kolektifleştirilmesine karşı çıkar; Ahlaki bir duruşun tanımlayıcı özellikleri olarak: İlişkilerden önce tutum, tek yanlılık (karşılıklı olmayış), tersine çevrilemezlik, Öteki ile Yüzyüze gelmek, eşitsizlik, adalet beklentisi içinde olmama, karşılıklılığa ilgisizlik gibi tutumları ileri sürer.

Çoğu postmodern düşünür veya eleştirel teorisyen gibi Bauman'da, modernizmin içinde yaşayan tüm bireylerin, hatta bunların sonucuna katlanan "ötekilerle" birlikte gezegenimizin, büyük krizler, sonuçları hesaplanması imkansız felaketler (yazar tanımlama ve kavramlaştırma yaparken sık sık *extreme* sıfatlar kullanıyor: eşi görülmemiş, korkunç, bir çok, sayısız çoklukta, muazzam, geri dönülemeyecek kadar gibi. Herşeyin söylem düzeyinde gerçekleştiğini savunan bir görüşün temsilcisi için, görüşlerini desteklemekte bu abartılı kullanımlar, vazgeçilmez olsa gerek) yaşadığı ve yaşayacağı yolunda önemli göstergeler olduğunu öne sürüyor. Dahası makro düzeyde, tüm toplumsal ve toplumlararası ilişkilerde olduğu kadar, mikro düzeydeki insan ilişkileri konusunda da güvensizlikle temellenen şüpheciliği inceliyor.

Bauman'ın paradoksu algılama gücü yüksektir, daha da önemlisi bir yazar olarak paradoksları perspektif içine yerleştirmekte; teori ve pratikte talihsiz "çözümleri" önermekten çok, onlara nasıl tahammül edileceğini göstermekte oldukça hünerlidir. Ahlak bir paradokstur ki, Bauman sa-

dece "Öteki ile birlikte olmak"tan (*being with*), farklı bir şekilde "Öteki için olma"ya (*being for*) göndermeler yapmak niyetindedir (Vetlesen, 1995; 171). Bunun yanında, çeşitli alanlardaki saptamalarda bulunurken sosyolojinin konusu olan ikilik ve karşıtlıklara başvuruyor. Örneğin, aşk "pathos"unu, şefkat-tahakküm, genel-tikel, yakınlık-farklılık, sabitleme-sürüklenme, yaşam-ölüm, zayıf-güçlü, okşama-kavrama, saf ilişki-kavuşan aşk, ahlaki ödev-öteki için sorumluluk gibi ikiliklerle ele alıyor.

Bir başka biçim olarak da, modern ve postmodern dönemin özellikleri uzun uzun, sanki birebir karşılaştırma yapıyormuşçasına anlatılmakta, temel argümanlar farklı bölümlerde yinelenmektedir. Bu durum, postmodern projelerin hareket noktasını modernizmdeki referansların oluşturduğu izlenimini vermekte, post-modernizmin her ne kadar yeni dönem, yeni bir başlangıç olduğu ileri sürülse de, içindeki "modern"ini taşıdığını düşündürmektedir.

Bauman'ın anlatısında modern öncesi (dolayısıyla kapitalizm öncesi) dönemin özelliklerine özelem dolu göndermeler var. Ancak, modern öncesi dönemin teknolojik-siyasal-ekonomik-toplumsal düzeyine geri dönüşü önermiyor, bunun olanaksız olduğunun farkında. Modern dönemin kalıntılarıyla birlikte, pre-moderni de göz önüne alarak, yeni bir postmodern başlangıç projesi ileri sürüyor. Bu projenin temel itici gücü, ahlaki otonomidir, ahlaki sorumluluktur,

ben-Öteki ilişkilerinde yeni algı-yış biçimleridir, modern devletin rasyonel totolojik kalıplarına ve anlatılarına karşı sezgi-duyguya dayalı, farklılıkların-yerelliklerin korunduğu, kodlanmamış, müphem, öncesi-sonrası ve garantisi olmayan, anlık ahlaki davranışların oluşturduğu bir toplumsallıktır, (ama toplumsallaşma değildir). Bu anlamda radikal, eleştirel bir postmodern okuma ile karşılaşılıyor

Postmodern okumalarda rastladığımız genel özellik olan (postmodernler bu genellemelerden hoşlanmayacaklardır) kopuş, ayrılık duygusu, modernizmden olduğu kadar, şimdiye dek yaşananlardan da yabancılaşmayı içermektedir. Bauman'ın bu çalışması bağlamında postmodernizmi bir tür yabancılaşma deneyimi olarak algılamak mümkün olabilir sanıyorum.

Kaynakça

- Casanova, Jose (1995). "Postmodern Ethics." *Contemporary Sociology* 24(1): 424-5.
- Lévinas, Emmanuel (1987). *Time and the Other, and Additional Essays*. Çev., Richard A. Cohen. Pittsburg: Duquesne University Press.
- Rosenau, Pauline Marie (1998). *Post-modernizm ve Toplum Bilimleri*. Çev., Tuncay Birkan. Ankara: Ark.
- Vetlesen, Arne Johan (1995). "Postmodern Ethics." *Sociological Review* 43(1): 170-1-2-3.
- West, David (1998). *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*. Çev., Ahmet Cevizci. İstanbul: Paradigma.

Yazı Teslim Kuralları

Gönderilen yazıların, başka bir yerde yayınlanmamış olması ya da yayın için değerlendirme aşamasında bulunmaması gerekir. Yayınlanan yazıların her türlü sorumluluğu yazar(lar)ına aittir. Yayınlanmayan yazılar iade edilmez. Yayın için kabul edilen yazıların yayın hakkı, yayınlanan yazıların da her türlü telif hakları dergiye aittir.

Makaleler 8000 kelimeyi geçmemelidir. 6000-7000 kelimelik bir makale (notlar ve referanslar dahil) iyi bir hedeftir. 2000-3000 kelimelik daha kısa yorum yazıları ve 1000-1500 kelimelik kitap eleştirileri de kabul edilmektedir. Yazılar, varsa tablo, şekil ve illüstrasyonları da içeren dört eş nüsha olarak teslim edilmelidir. Yazının bir nüshası da diskette gönderilirse (Word for Macintosh ya da Windows), yazıyla ilgili işlemler daha hızlı yürütülebilir. Yazarlar, gönderdikleri yazının eş bir nüshasını kendilerinde bulundurmamalıdır. 100-150 kelimelik İngilizce ve Türkçe birer özet de yazılarla beraber gönderilmelidir. Yazılar, bir toplantıda tebliğ edilmiş ise, toplantının adı, tarihi ve yeri belirtilmelidir.

Yazıların ve özetlerin üzerinde, sadece yazının başlığı bulunmalıdır. Aynı bir kapak sayfasında yazarlar, isimlerini, tam ve açık kurum posta adreslerini, telefon ve fax numaralarını ve varsa elektronik posta adreslerini bildirmelidirler. Bu bilgiler, hakemlere gönderilmeyecektir.

Tüm metin, girintili (indent) paragraflar, notlar ve referanslar dahil, A4 boyutunda kağıda çift aralıklı olarak ve kağıdın sadece bir yüzüne yazılmalıdır. Başlıklar ve arabaşlıklar kısa ve belirgin olmalıdır. ABD, TRT gibi kısaltmalarda nokta kullanılmamalıdır.

Dergiye gelen yazıların yayınlanması hakemlerden alınacak değerlendirmelere bağlıdır. Dergiye ulaşan yazılar en kısa süre içinde hakemlere gönderilir. Hakem değerlendirmelerinin normal şartlarda 2-3 ay sürmesi beklenmelidir. Yazarlardan, hakemlerin görüşleri uyarınca yazılarını geliştirmeleri veya gözden geçirmeleri istenebilir. Yayın konusunda son karar Yayın Kurulu'na aittir. Yazıların kabul edilip edilmediğine dair bir mektup, hakem raporlarının fotokopileriyle birlikte, yazarlara gönderilir.

Yazıların gönderileceği adres

Kültür ve İletişim
Ankara Üniversitesi
İletişim Fakültesi
Cebecei 06590 Ankara

Kaynak Gösterme Formatı

Metin içinde kaynak belirtme

Tüm referanslar, ana metinde uygun yerlerde ve parantez içinde, yazarın adı, basım yılı ve gerekiyorsa sayfa numaraları ile belirtilir. "Ibid", "op.cit.", "a.g.e." vs. kısaltmalar kullanılmaz. Notlar ve referanslar ayrılmalıdır. Notlar, metnin içinde numaralandırılıp, metnin sonunda numara sırasına göre ve referanslardan önce yerleştirilmelidir. Notların içinde yer alan referanslar da metin için geçerli olan kurallara göre belirtilir.

- Yazarın adı metinde geçmiyorsa ve kitaba referans veriliyorsa, (Williams, 1988)
- Yazarın adı metinde geçmiyorsa ve belli bir sayfa söz konusuysa, (Williams, 1988: 26)
- Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada birden fazla eseri varsa (1988: 26)
- Birbirini takip etmeyen belli sayfalar söz konusuysa, (Williams, 1988: 22-6, 45-8)
- Yazarın adı metinde geçiyorsa ve kaynakçada bu yazarın yalnızca bir eseri mevcutsa sadece sayfa numarası verilir. Hawkes'a göre dil ve antropoloji ... (32)
- İki yazar varsa, (Lash ve Urry, 1988)
- İki kiden fazla yazar varsa, (Bennett vd., 1986)
- Aynı yazarın aynı yıl içinde yayınlanmış birden fazla eserine referans varsa, basım yılına a, b, c, gibi harfler eklenerek birbirinden ayrılır. (Foucault, 1979a)
- Aynı bahiste birden fazla kaynağa referans varsa, bunlar aynı parantezde noktalı virgülle ayrılarak belirtilmelidir, (Bourdieu, 1984; DiMaggio, 1987; Lamont, 1988)
- Metnin içindeki alıntılar için çift tırnak, alıntının içindeki alıntılar için tek tırnak kullanılmalıdır. 40 kelimedenden uzun alıntılar, tırnak kullanmadan girintili paragrafla verilmelidir.

Dergiden makale

Lawrence, Grossberg (1995). "Cultural Studies vs. Political Economy: Is Anybody Else Bored with this Debate." *Critical Studies in Mass Communication* 1(12): 72-81.

Editörlü bir kitaptan makale

Turow, Joseph (1991). "A Mass Communication Perspective on Entertainment Industries." *Mass Media and Society*. James Curan ve Michael Gurevitch (der.) içinde. London: Edward Arnold. 160-167.

Bir yazarın seçilmiş yazılarından derlenmiş kitabından makale
Thomas, Lewis (1974). "The Long Habit." *Lives of a Cell: Notes of Biology Watcher* içinde. New York: Viking. 47-52.

Kitap
Lewis, Justin (1991). *The Ideological Octopus: An Exploration of Television and Its Audience*. London ve New York: Routledge.

Çeviri kitap
Larrain, Jorge (1993). *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*. Çev., Neşe Nur Domaniç. İstanbul: Sarmal.

Derleme kitap
Balio, Tino (der.) (1990). *Hollywood in the Age of Television*. Boston: Unwin Hyman.

İki yazarlı kitap
Gessell, Arnold ve Francis L. Ilg (1949). *Child Development: An Introduction to the Study of Human Growth*. New York: Harper and Row.

Üç ya da daha fazla yazarlı kitap
Spiller, Robert, vd. (1960). *Literary History of the United States*. New York: MacMillan.

Yazar olarak kurum adı
Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (1996). *Kafkasya ve Orta Asya: Bağımsızlıktan Sonra Geçmiş ve Gelecek*. Ankara: Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı Yayınları.

kültürveiletişim
culture&communication

abone formu/subscription form

Abonelik koşulları

Subscription Information

Yurtiçi/Turkey

- Tek sayı 1.000.000+ 200.000 TL
 1 yıl (2 sayı) . . . 1.500.000+ 500.000 TL
 2 yıl (4 sayı) . . . 2.800.000+1.000.000 TL

Yurtdışı/Other countries

Prices (Postage included)

Single issue

- Individual US\$ 10
 Institution US\$ 15

Subscription

Individual

- 1 year (2 issues) US\$ 15
 2 years (4 issues) US\$ 30

Institution

- 1 year (2 issues) US\$ 25
 2 years (4 issues) US\$ 50

İsim/Name :

Kurum/Institution :

Adres/Address :

Posta kodu/Postcode :

Ülke/Country:

Telefon/Phone :

Faks/Fax :

E-mail :

kültür&iletişim'i nasıl edinebilirsiniz?

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı'nın **Türkiye İş Bankası 4205-1905376** numaralı banka hesabına abonelik ücretini yatırdığınıza ilişkin dekontu ya da bir kopyasını, abone formuyla birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır.

Method of payment

I enclose a bank cheque (made payable to İLEF Mezunları Vakfı) for US\$

Bu form fotokopiyle çoğaltılabilir. / You can send the fotocopy of this form.

kültürveiletişim
culture&communication

abone formu/subscription form

Abonelik koşulları

Subscription Information

Yurtiçi/Turkey

- Tek sayı 1.000.000+ 200.000 TL
 1 yıl (2 sayı) . . . 1.500.000+ 500.000 TL
 2 yıl (4 sayı) . . . 2.800.000+1.000.000 TL

Yurtdışı/Other countries

Prices (Postage included)

Single issue

- Individual US\$ 10
 Institution US\$ 15

Subscription

Individual

- 1 year (2 issues) US\$ 15
 2 years (4 issues) US\$ 30

Institution

- 1 year (2 issues) US\$ 25
 2 years (4 issues) US\$ 50

İsim/Name :

Kurum/Institution :

Adres/Address :

Posta kodu/Postcode :

Ülke/Country:

Telefon/Phone :

Faks/Fax :

E-mail :

kültür&iletişim'i nasıl edinebilirsiniz?

Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Mezunları Vakfı'nın **Türkiye İş Bankası 4205-1905376** numaralı banka hesabına abonelik ücretini yatırdığınıza ilişkin dekontu ya da bir kopyasını, abone formuyla birlikte bize ulaştırdığınızda derginiz adresinize postalanacaktır.

Method of payment

I enclose a bank cheque (made payable to İLEF Mezunları Vakfı) for US\$

Bu form fotokopiyle çoğaltılabilir. / You can send the fotocopy of this form.